

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNÜMÜZ MİZAH DERGİLERİNDE
MUHAFAZAKÂRLIĞIN ELEŞTİRİSİ

ESRA BARALI DOĞRUL
130101023

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. ZEYNEP KEVSER ŞEREFÖĞLU DANIŞ

İSTANBUL, 2017

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı yüksek lisans programı 130101023 numaralı öğrencisi Esra Baralı DOĞRUL'un ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı « *Günümüz Mizah Dergilerinde Muhafazakârlığın Eleştirisi* » başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **05.05.2017** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser

ŞEREFOĞLU DANIŞ

(Jüri Başkanı – Danışman)

Fatih Sultan Mehmet

Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih ANDI

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esra BARALI DOĞRUL

GÜNÜMÜZ MİZAH DERGİLERİNDE MUHAFAZAKÂRLIĞIN ELEŞTİRİSİ

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de muhafazakârlığın, son dönem İslamcı-muhafazakâr mizah dergileri ile seküler mizah dergiler üzerindeki izdüşümlerini incelemektedir. Türkiye’de muhafazakârlığın zihinlerde bulduğu karşılığın sorgulanması gerekliliğinden hareketle, bu sorgulamayı mizah dergileri üzerinden yapmaya çabalamaktadır. Bu itibarla, son dönem İslamcı-muhafazakâr mizah dergilerinden Cafcaf ve Hacamat’ın yanı sıra, son dönem seküler mizah dergilerinden Leman, Uykusuz ve Penguen’in belirli mizahi içerikleri kronolojik bir sıralamaya tabi tutulmaksızın analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle, Türkiye’de muhafazakârlığın seyri takip edilmeye çalışılmış, kavramın tekabül imkânları irdelenmiş, istinad ettiği argümanlar ile bu argümanları oluşturan fikirler incelemeye tabi tutulmuştur. Tüm bu süreç neticesinde muhafazakârlığı dindarlıkla özdeş gören algı sorgulanmış; mizah dergilerinde cisimleşmiş örneklerin yorumlanması suretiyle edebiyat eksenli bir çalışma yürütülmüştür. Nihayetinde muhafazakârlık kavramının göreliliği, ilgili mizahi öğelerde gündelik hayat ve güncel siyasetin görünümü ile ideolojik aidiyete bağlı olarak aldığı biçim üzerinden değerlendirilmiştir.

THE CRITIQUE OF CONSERVATISM ON THE CONTEMPORARY HUMOR MAGAZINES

ABSTRACT

This research essentially focuses on the reflections of conservatism over the contemporary humor magazines — by studying both Islamist and secular samples, in view of the necessity to ascertain the perception of Turkish-style conservatism. For this purpose, the particular caricatures of such Islamist magazines as *Cafcaf* and *Hacamat* are thoroughly examined without chronological order, alongside secular magazines as *Leman*, *Uykusuz* and *Penguen*. As analyzing the ideas and arguments on which the notion is based, the evolvement of conservatism in Turkey is endeavored to be tracing. Accordingly, this literature-centred research, conducted by interpreting the concretized examples of conservatism in humor magazines towards different tendencies, investigates critically the perception deeming conservatism equal to religiousness. And finally, the relativity of the notion of conservatism is evaluated in consideration of its appearance in the caricatures regarding to daily life and politics, as well as of its form constantly reshaped by ideological orientations.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin son dönem siyasi arenasında muhafazakârlık kavramının dindar olmakla eşdeğer tutulduğu söylenebilir. Muhafazakârlığın, neşet ettiği sosyal ve siyasal yapı çerçevesinde bir biçim aldığı inancından hareketle, bunun bir zemin kayganlığından kaynaklandığı söylenebilir. Tanıl Bora, muhafazakârlığı zihniyet ve içeriklerin ötesinde bir duruş/duyuş biçimi, bir üslup olarak tavsif ederken; onu Türk sağının 'havası' olarak adlandırır. Maddenin bir hâli olan gazı mecaz olarak ele alır; "buharlaşana düşkünlüğü" ile muhafazakârlık ona göre Türk sağının gaz halidir ve bu amiyane kullanımlarından azade değildir; "gaz verme, gaza getirme" gibi manaları da içkindir.

Muhafazakârlığın temel olarak "muhafaza etme" dürtüsünden neşet ettiği söylenebilir. Lakin neyi, nasıl, ne biçimde ve ne sebeple muhafaza edeceği konusu oldukça müphemdir. Dolayısıyla onu bir ideolojinin kanatları altına sokmaya çalıştığımızda uçup gidecektir; zira kendine bir yuva edinmemiş, her bir ideolojinin dalını kendine mekân eylemiştir. Dolayısıyla modernlik, yenilik, değişim iddiasında bulunan herhangi bir ideoloji bile, sahip olduğu fikirler çerçevesinde bir muhafaza etme biçimini içkindir. Zira onun da bir ideoloji olması hasebiyle tesis etmek istediği bir düzen vardır ve neticede bu düzeni muhafaza etmeye gayret edecektir.

Muhafazakârlık ve mizah, doğası itibariyle birbiri ile uyuşmayan, yan yana gelmesi zor iki kavram. Biri korumayı, mevcudu, durağanı çağrıştırırken; öteki yeniliği, macerayı, riski akla getirir. Biri uyumu, düzeni salık verirken; diğeri uyumsuzluğun ve düzensizliğin şehrinde kol gezer. Fakat tez, birbirine yabancı görünen bu iki dostun, mizah dergilerinde kadraja nasıl ele ele girdiklerini tespitte çalışmıştır. Seküler mizah dergileri ve İslamcı- muhafazakâr mizah dergileri üzerinden bir zıtlık kurmak kaydıyla, mizahi öğelerin gündelik hayat ve güncel siyasete dair unsurlarını incelemeye çalışırken muhafazakarlığın, Bora'nın ifade ettiği üzere bir duyuş/duruş olduğu mücessem örneklerle tespit edilmeye gayret gösterilmiştir.

Son olarak, "ilim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı" desturunun önkabulü ile, ilim yolunda, nokta içre bir nokta bırakabilmenin ümidini taşıyarak hazırlamış olduğum tezimin her aşamasındaki desteği için danışmanım **Yrd. Doç. Dr. Zeynep**

Kevser Şerefoğlu Danış'a, dar vakitlerine rağmen yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma, bilhassa Melike Kılıç'a, üzerimdeki hakkı bâkî olan aileme ve yoldaş Said Doğrul'a teşekkür ederim.

Esra BARALI DOĞRUL

Nice, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI	5
1. 1. MUHAFAZAKÂRLIĞA GENEL BAKIŞ	5
1. 2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEORİK ARKAPLANI	7
1. 3. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ	7
1. 3. 1. Osmanlı'da Siyasî Akımlar ve Muhafazakârlık	7
1. 3. 2. Tanzimat Düşüncesi ve Muhafazakârlık	8
1. 3. 3. İttihat-Terakki Cemiyeti ve Muhafazakârlık	10
1. 3. 4. Kemalizm ve Türk Muhafazakârlığı	11
1. 4. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINDA AKIMLAR	13
1. 4. 1. Kemalist Muhafazakârlık	15
1. 4. 2. Kültürel Muhafazakârlık	17
1. 4. 3. İslamcı Muhafazakârlık	22
1. 4. 4. Milliyetçi Muhafazakârlık	25
1. 4. 5. Sosyalist Muhafazakârlık	30
2. BÖLÜM: MİZAHTA TÜRK MUHAFAZAKÂRLARI	33
2. 1. PEYAMİ SAFA	33
2. 2. YAHYA KEMAL	38

2. 3. AHMET HAMDİ TANPINAR	42
2. 4. NECİP FAZIL	48
3. BÖLÜM: TÜRK MİZAHININ TARİHSEL SEYRİ	55
3. 1. SELÇUKLU DÖNEMİ MİZAHİ	56
3. 2. OSMANLI DÖNEMİ MİZAHİ	59
3. 2. 1. Osmanlı Döneminde Sözlü Mizah	59
3. 2. 2. Osmanlı Döneminde Yazılı Mizah	61
3. 2. 2. 1. Tanzimat Dönemine Dek Yazılı Mizah	61
3. 2. 2. 2. Tanzimat Ve Cumhuriyet Dönemleri Arasında Mizah	64
3. 3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİZAHİ	73
3. 3. 1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Mizah	73
3. 3. 2. İkinci Dünya Savaşı Ve Sonrasında Mizah	76
4. BÖLÜM: MİZAH VE MUHAFAZAKÂRLIK	79
4. 1. MUHAFAZAKÂRLIĞIN İSLAMCI- MUHAFAZAKÂR ADDEDİLEN MİZAH DERGİLERİNDE GÖRÜNÜMÜ	79
4. 1. 1. Gündelik İslamî Hayata Bakış	85
4. 1. 2. Güncel Siyasetin İzdüşümü	95
4. 2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN SEKÜLER MİZAH DERGİLERİNDE GÖRÜNÜMÜ	99
4. 2. 1. Gündelik İslamî Hayata Bakış	102
4. 2. 2. Güncel Siyasetin İzdüşümü	109
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	119

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi.....	36
Şekil 2 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi.....	36
Şekil 3 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi.....	37
Şekil 4 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi.....	39
Şekil 5 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi.....	40
Şekil 6 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi.....	41
Şekil 7 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi.....	45
Şekil 8 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi.....	45
Şekil 9 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi.....	47
Şekil 10 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi.....	51
Şekil 11 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi.....	52
Şekil 12 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi.....	53
Şekil 13 : Cafcaf, 45. Sayı, 2010.	85
Şekil 14 : Cafcaf, 12. Sayı, 2008.	86
Şekil 15 : Hacamat, 44. Sayı, 2016.	87
Şekil 16 : Cafcaf, 9. Sayı, 2007.	88
Şekil 17 : Cafcaf, 59. Sayı, 2013.	89
Şekil 18 : Hacamat, 50. Sayı, 2016.	90
Şekil 19 : Cafcaf, 21. Sayı, 2009.	91
Şekil 20 : Cafcaf, 23. Sayı, 2009.	92
Şekil 21. Cafcaf, 58. Sayı, 2013.	93
Şekil 22. Cafcaf, 26 sayı, 2009.	94
Şekil 23 : Cafcaf, 55. Sayı.	95

Şekil 24 : Hacamat, 50. Sayı, 2016.	96
Şekil 25 : Hacamat, 7. Sayı, 2015.	97
Şekil 26 : Hacamat, 52. Sayı, 2016.	98
Şekil 27 : Penguen, 438. Sayı, 2011.	102
Şekil 28 : Penguen, 2006.	103
Şekil 29 : Leman, 2014.	104
Şekil 30 : Uykusuz, 2014.	105
Şekil 31 : Penguen, 2008.	106
Şekil 32 : Uykusuz, 2015.	107
Şekil 33 : Penguen, 2008.	108
Şekil 34 : Leman, Mart 2016.	109
Şekil 35 : Penguen, 2006.	111
Şekil 36 : Leman, Ağustos 2015.	112
Şekil 37 : Leman, Ocak 2016.	113
Şekil 38 : Leman, Mart 2016.	114

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.y.	: Adı geçen yayın
ANAP	: Anavatan Partisi
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı veya basım
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa/sayfalar

GİRİŞ

Fransız Devriminin ürünü olarak ortaya çıkan bir ideoloji olan muhafazakarlık; modernlik karşısında taşıdığı kaygı, mevcudu muhafazaya yönelik meyli ve değişimi olumsuzlayarak, hâlihazırdakini korumaya yönelik tavrı ile mücessemleşmiştir. Muhafazakarlığın neşet ettiği coğrafyanın sosyal ve kültürel koşullarının mahiyetine göre konumlanması ve teşkil ettiği şekiller göz önüne alınmak kaydıyla; Türkiye’de muhafazakarlığın bir düşünce olarak hangi biçimsel özelliklere sahip olduğu, hangi vasatta kendine yer bulduğu, temsilcileri bakımından hangi farklı varyasyon, yorum ve argümanlara sahip olduğu sorgulanması gereken bir meseledir.

Öncelikle muhafazakarlığın, Türkiye tarihindeki konumunu belirleyen, dahası varlık sebebi olarak adlandırabileceğimiz kırılmayı yaratan sebebin Cumhuriyet inkılabı olduğu tespitini yapmalıyız. Ahmet Çiğdem konuyla ilgili olarak, Fransız devrimi ve Cumhuriyet arasında kurulabilecek bir paralellikten söz eder: “Kral ve aristokrasi için padişah ve saray, kilise ve ruhban sınıfı için şeyhülislam, hilafet ve ulema, ancien régime için de Osmanlı nizamı.”¹

Fakat, o dönemde belli başlı Osmanlıcı hareketler haricinde, Osmanlı nizamına geri dönmeyi amaçlayan ve bu geri dönüşü erdemli bulan anlamlı bir siyasi eğilim olmamıştır. Geçmiş “ihyâ etmeyi” amaçlayanlar, geçmişin “ihyâ edilemeyecek” kadar geçmişte kaldığını fark etmişler ve “bugünü kurmayı” daha mûteber kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Cumhuriyet muhafazakarlığı, “ihyâci” yani reformist, geçmiş ile birleştirilen bir gelecek hayali taşıyan bir muhafazakarlık olmuştur.

Muhafazakarlığın muhtevasına ilişkin bir belirsizliğin tespitiyle beraber, Türkiye’de muhafazakarlığın “ne”liğine dair bir şeyler söyleyebilmek, dahası meseleyi bir düşünce haline getirebilmek adına; varyasyonları arasındaki geçişliliğin neyi ifade ettiği, pratikte nasıl karşılık bulunduğu, temsilcisi olan isimlerin esasında neyi muhafazaya çalıştığı ve her muhafaza etme temâyülünün en nihayet aynı kapıya mı

¹ Ahmet Çiğdem, “Sunuş”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.16.

çıkacağı gibi soruların izlerini aramaya çalışacağız. Türkiye’de son dönem siyasi eğilimler neticesinde muhafazakarlık kavramının dindar olmakla eşdeğer bir mana taşıdığı söylenebilir. Fakat bunu, muhafazakarlık kavramının kaygan zeminde kendine tam anlamıyla bir yer edinmeyişi ve toplumsal yapıdaki değişimler ile durmaksızın yeniden şekil alışı, yeniden tanımlanışı ile açıklayabiliriz. Muhafazakarlığın temelde “muhafaza etme” temâyülüyle hareket ettiğinden yola çıkarak; neyi muhafaza edeceğini belirleyen şeyin ise, “neyi kutsal bellediyse o” olduğu fikrinden hareketle sorgulamaya çalışacağız. Genel anlayış doğrultusunda ifade edecek olursak, Türkiye’de muhafazakarlık dindarlık ile eşdeğerdir yani muhafazakar olmak içeriğinde dindar olmayı barındırır ve dolayısıyla mizah ile yan yana gelebilmesi zordur. Zîrâ, mizah uyumsuzluktan haz alır, belirsizliğe hoşgörü gösterir ve hatta anlamsızlığa sığınırken; din anlamın peşindedir. İnsanlığın, dünyanın, evrenin başlangıcı, sonu, devamı gibi kallâvî sorulara cevap arar. Keza mizah, ahlakî gerekçeleri eğer gerekli görüyorsa kenara bırakabilir; din ise her ne olursa olsun edebi yolun başına koyacaktır. Üstelik, mizah aşırılığa yatkındır, kontrol kaybı onun için hoş görülebilirdir; fakat din, insanın her hâl içinde vasatı korumasını öğütler. Ve nihayet, saldırganlık, cinsellik ve argo birçokları için mizahın ayrılmaz bir parçasıdır; fakat din insanı bunlardan men eder. Dolayısıyla, din ve mizah, Danold Capps’ın ifadesiyle, “birbirine yabancı olan bu iki dost” arasındaki çelişkili ilişki sorgulamaya açıktır².

Gülmenin Özü isimli kitabında karikatürün tanımını yaparken Baudelaire, onun eksiksiz bir sanatsal güzelliğe dayanmadığını, karikatürçünün gerçek ile kurduğu -yansız olmayan- ilişki üzerinden şekillendiğini ifade eder³. Bu durum mizahın dünya görüşü, dolayısıyla ideoloji çerçevesinde bir biçim aldığı gerçeğini ortaya koyar. Genel algıya göre mizah; toplumsal gerçekliğe gülünç, sıra dışı, eğlenceli, satirik bir üslup ile yaklaşımın adıdır ve ana karakterini eleştirelilik hassası teşkil eder. Mizahın her daim egemen düşünceye saldırarak, onu alaşağı etmeye çalıştığı kabul edilir. Dolayısıyla onu, gündelik yaşam ve güncel siyasetin gölgesinden ayıramayız.

² Levent Cantek- Levent Gönenç, Türkiye’de İslami Mizahın Yükselişi, **Birikim Dergisi**, 2011, 268-269. sayı, s.51.

³ Charles Baudelaire, **Gülmenin Özü**, İris Yayınları, İstanbul 1997 s. 28.

Gündelik hayata, siyasete, toplumsal sorunlara yönlendirdiği eleştirilerle okları ile bilinen mizahı, Ahmet İnam “dünyaya yan bakma biçimi” olarak tanımlar ve şöyle der: “Yan bakmanın mizahla kesiştiği yer “rahatsızlıkta”dır. Yan bakış bir “rahatsızlığı” dile getirir ama surat asarak değil. “Ciddilikle” değil, bakış değiştirerek; işte yan bakış mizahın can alıcı çekirdeğini ortaya koymaktadır”⁴.

Mizah tüm bunlar ile, esasen hayat ile iç içedir; dolayısıyla onun görevi sosyal bir kimlik belirlemektir. Gündelik hayatta kültürel bir gönderme içeren herhangi bir şey ilgilimize mazhar olur yahut bizi güldürür; bunlar ortak bir hafızanın varlığını gerektiren şeylerdir. Bu ortak hafıza ve kimlik aidiyeti, gruplaşmayı da beraberinde getirir. Söz konusu bölünmeyi “in-group/out-group”, dolaysız bir tercümeyle “grup içi/grup dışı” dikotomisinde tanımlayabiliriz⁵. Mizahın hiçbir zaman sadece güldürmek niyeti taşımadığı, aksine bir şakanın asla “sadece şaka” olmadığı, özellikle hassas konulara dair şakalarla bir grubun kendi sınırlarını tayin ettiği söylenebilir. “In-group”, bu itibarla, ortak dünya görüşünü taşıyan bir topluluğu ifade ederken; “out-group” öteki dünya görüşlerini paylaşan kimseleri imleyecektir.

Söz konusu ayrımı esas almadan, lakin ondan hareketle, seküler mizah dergileri ile İslâmî-muhafazakâr mizah dergilerinde ideolojik aidiyetin, gündelik hayatı ve güncel siyaseti karikatürize ederken nasıl bir tavır belirlediği çalışmamız dâhilinde ortaya konmaya çalışılacaktır. “İslâmî-muhafazakâr mizah dergisi” bağlamı ise, sahip olduğu İslâmî hassasiyetlere istinaden cinsellik, küfür yahut argoya yer vermemek niyetiyle yola çıkmış, aşağılama veya hakaret içerikli mizah yapmadıkları iddiasını taşıyan, kısacası İslâmî referanslar doğrultusunda hareket eden dergileri ifade edecektir.

Doksanlı yıllara kadar Türkiye’de ana-akım mizah dergilerini seküler eğilimli yayınların teşkil ettiği önkabulü ile, günümüzde İslâmî mizah yapma iddiası taşıyan bu dergilerin de varlığından söz edilmelidir. Doksanlı yıllarda Ustura dergisi ile

⁴ Ahmet İnam, “Dünyaya Yan Bakma Biçimi Olarak Mizah”, **Güldiken Mizah Kültürü**, S.3(Kış 1994), s.9.

⁵ Jason Paul Steed, Joke-Making Jews, Jokes Making Jews: Humor and Identity in Abraham Cahan’s Yekl, **Journal of the Short Story in English**, 43, 2004, s. 45.

başlayan süreç, 28 Şubat döneminde duraklamaya yüz tutmuştur. Söz konusu mizahî yayın ortamında seküler eğilimli dergiler varlıklarını sürdürebilmiş; ancak içeriğin argo, küfür ve cinsellik ile örülü olması sebebiyle İslamî kesim tarafından eleştirilmişlerdir. Nihayet 2008 tarihli ilk Cafcaf'ın çıkışı itibariyle, İslamî hassasiyetlere sahip ve mizahın sınırlarını belirleme iddiası taşıyan İslamcı-muhafazakâr mizah dergileri bu biçimde neşet etmiştir.

Tez, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye'de muhafazakârlığın seyri ve düşünsel temelleri, argüman ve simge isimleri ışığında incelemeye tâbi tutulacaktır. Türk muhafazakarlığının düşünsel temellerine dair bir sorgulama yapıldıktan sonra Türk muhafazakârlığındaki akımlar; Kültürel Muhafazakarlık, İslamcı Muhafazakarlık ve Milliyetçi Muhafazakarlık başlıkları altında, argüman ve yorumları ile birlikte simge isimlere de değinilerek anlatılacaktır.

İkinci bölüme gelindiğinde ise, Türk muhafazakârlığında, edebî şahsiyetleri yönüyle ve mizahta konumlanışları sebebiyle, hem de kültürel hayata fikrî manada getirdikleri açılımlar ile kıymetli bir yer teşkil eden isimlerin muhafazakarlık anlayışlarını derinlemesine anlamaya çalışacak ve ardından kendilerinin birer mizahî örnek olarak nasıl ele alındığını inceleyeceğiz.

Üçüncü bölüme gelindiğinde, Selçuklu ile Osmanlı dönemlerinin ardı sıra, Cumhuriyet yıllarını da kapsayan bir kronolojiyle Türk mizahından sözlü ve yazılı örnekler incelenecek, genel bir panorama çizilmeye gayret gösterilecektir.

Son olarak dördüncü bölüm itibariyle, gerek İslamcı-muhafazakâr gerekse seküler mizah dergilerinden belirli mizahi örnekler kerteriz alınıp, gündelik hayat ile güncel siyasî meselelerin hangi üslûpla değerlendirildiği ve neyin gösterilip neye yer verilmediği tespit edilerek, kesişen ve ayrışan noktalar analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI

1.1. MUHAFAZAKARLIĞA GENEL BAKIŞ

Tüm çağdaş düşünce ve ideolojilerin tarihi, kronolojik olarak olabildiğine gerilere götürüleceği gibi; muhafazakârlığın da tarihi On Dokuzuncu Yüzyıla, Ortaçağ'a ve hatta Antik Yunan'a götürülebilir. Siyasi düşünceler tarihini kesin ve keskin sınırlarla birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı göz önüne alındığında esasında muhafazakârlığın tarihine de kesin ve keskin sınırlar çizilebilmesi mümkün değildir.

Ancak bununla beraber Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan 18. yüzyıl muhafazakârlığı somut, çerçevesi belirgin ve çağdaşları ile arasında gözle görülen ayrımların bulunduğu bir döneme tekabül eder. Bu yüzyılda artık muhafazakârlık kavramı “bir felsefi- siyasi teori ve pratiği” ifade eden bir siyasi ideolojidir⁶.

Siyasi bir ideoloji ve bir düşünce geleneği olarak analize tâbî tutulduğunda “muhafazakâr” kavramının birden fazla tanım ihtiva ettiğini görürüz. Muhafazakârlık kökeni itibariyle Latince “conservare” kelimesinden türetilmiş, muhafaza etmek ve korumak anlamlarını taşıyan bir terimdir⁷.

Siyasi manada ele alındığında muhafazakârlık kavramının Fransa’da neşet ettiğini söylenebilir. Kavramın siyasi literatüre girişi Fransız Devrimi sonrasına rastlar. Devrime duyulan tepkiyle birlikte bu devrimi hazırlayan felsefi ve fikri oluşumun temellerini atan, Aydınlanma filozoflarına bir eleştiri ve karşı duruşun vücuda getirdiği bir düşünce geleneği ve siyasi ideolojiyi ifade eder. Aydınlanmanın fikri ve felsefi inançlarını taşıyan herkes için bu devrim, daha insanî, geçmişin ağır yüklerinin omuzlardan atıldığı, yepyeni bir dünyanın kapılarını aralamaktadır. “Liberte, egalite, fraternite”, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” naralarıyla başlayan devrimi bir mutluluk tablosu olarak görenlerin yanında, ona kuşkuyla yaklaşanlar da mevcuttur. Ancak devrimin dalgaları İngiltere kıyılarına da vurmuş, İngiltere’de de artık Fransa’daki gibi

⁶ Bekir Berat Özipek, **Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara, s.16.

⁷ Murat Çiftçi, “Muhafazakârlık Üzerine”, **Ayraç Dergisi** Muhafazakârlık Sayısı, s. 18.

bir harekâtın başlatılması için sesler yükselmeye başlamıştır. Bu aşamada, devrime açıkça karşı çıkan en güçlü ses Fransa'daki Devrim üstüne Düşünceler (Reflections on the Revolution in France) isimli kitabıyla, sonrasında muhafazakârlığın kurucusu olarak kabul edilecek Edmund Burke olacaktır⁸.

Fransız Devrimi'ni müteâkiben ortaya çıkan atmosferde devrime destek verenlerin yanında, ona kuşkuyla yaklaşanlar ve bunların da yanında devrime bir karşı duruş sergileyenler olduğundan bahsetmiştik. Bahsi edilen son topluluk içinde devrime karşı tutunulan tavır iki biçimde vücut bulacaktır.

Bunlardan ilki, Avrupa'yı da uzun sayılamayacak bir zaman içerisinde etkisi altına alan 1789 Fransız Devrimi'ni bizzat yaşayan ve bu süreçteki devrimci iktidarın yönetiminde toplumun yeniden kuruluşuna, yaşanan acılara tanık olan Joseph de Maistre ve Louis Bonald gibi isimlerce temsil edilen; devrime ve onun getirdiği düzene ve halihazırda yaşanmış olan tüm dönüşümlere karşı tamamen reddiyeci, tepkisel bir tutum sergileyen klasik muhafazakârlık yahut tepkici muhafazakârlık olarak adlandırılabilir⁹. İkincisi ise, İngiltere'de nüvelenip Amerika'daki siyasi gelişmelerle belirginleşen Anglo- Amerikan dünyasının ılımlı muhafazakârlığı olarak tesmiye edilebilir.

İlk olarak Edmund Burke'ün eleştirisiyle hayat bulan bu görüş; radikal ve devrimci değişimler yerine tedrici bir değişimi kabul etmektedir. Ayrıca, toplumu oluşturan din, aile, gelenek gibi temel kurumların muhafazasına çalışan, tarihi ve tarihî tecrübeleri reddeden rasyonalist aklın karşısında olan bir tavır içindedir¹⁰. Son iki yüzyılın siyasetinde bahsi geçen ve muhafazakârlık dendiğinde kastedilen çizgiyi teşkil eden bu ikincisidir¹¹.

⁸ Bekir Berat Özipek, "Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 66-67.

⁹ Özipek, **a.g.e.**, s.20.

¹⁰ Özipek, **a.g.m.**, s. 67-68.

¹¹ Özipek, **a.g.e.** s. 21.

1.2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN TEORİK ARKAPLANI

Muhafazakârlık için Aydınlanmayı bu denli mühim kılan şey, Aydınlanma'nın Hümanizmi, yani insanı ve insan aklını evrenin merkezine koymasının yanında; insanın sadece aklını kullanarak yeni bir dünya kurabileceği ve tarihin geri kalanına istediği gibi biçim verebileceği inancına karşı durmasıdır. Muhafazakârlık tam da bu aydınlanma aklının hüküm sürdüğü bir ortamda neşet eden ve buna rağmen onun savunduğu doğruların karşı cephesinde duran bir düşünce geleneği ve siyasi ideolojidir.

Muhafazakâr akla göre insan mükemmellikten uzak, geniş ancak sınırlı bir kapasiteye sahip olan ve tek başına, sadece kendi aklının rehberliğinde içinde yaşadığı evreni değiştirebileceği bilgi ve ferasete hiçbir zaman ulaşamayacak olan bir varlıktır. Hristiyanlık inancındaki ilk günahın yükünü taşıyan -yahut din temelli hareket etmeyen muhafazakârlar için- kendi doğası itibarıyla eksik, gayrimükemmel bir varlık olan insanın kusurlarının bertaraf edilmesi ancak gelenek, tarih ve tecrübe gibi değerler ile mümkün olabilecektir.

Yeni yahut eski, klasik yahut modern, tepkisel yahut ılımlı, gelenekselci yahut liberteryen her ne biçimde tesmiye edilirse edilsin; bu kurum ve değerlerin yardımından mahrum kalan insan ve aklın gerçek bilgi ve ferasete ulaşamayacağı önkabulüne tüm muhafazakârlık tutumları sahiptir¹².

1.3. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

1.3.1. Osmanlı'da Siyasi Akımlar ve Muhafazakârlık

17. yüzyıl ile başlayan süreç ve 18. yüzyılda Viyana bozgunu ertesinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile Osmanlı devlet adamları "değişim" in artık elzem olduğunun farkına varmışlardı. Fakat bu değişimin "geçmiş" e doğru mu, yoksa "gelecek" e doğru mu bir yön tayin edeceği sorusunun cevabı henüz belirgin değildi. Fakat Belge'nin de

¹² Özipek, a.g.e., Ankara. s.22.

ifade ettiği üzere, ideal telakkî edilen parlak bir mazi mevcuttu ve değişerek tekrar o günlere dönülmeliydi¹³.

Osmanlı'da modernleşmenin izlerinin görülmeye başlandığı 3. Selim, müteâkiben 2. Mahmut ve ardından Sultan Abdülmecid dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun modernizasyonu yolunda önemli adımlar atıldı. Aynı zamanda, Abdülmecid döneminde neşet eden "Türkçülük", "İslamcılık", "Osmanlıcılık" gibi fikir akımları siyasete dahil oldu ve bu bir çözüm arayışı olarak kabul edildi. Bu siyasi fikirler içerisinde birbiriyle kesişen ve hatta birbiriyle iç içe geçen yönler vardı. Tam manasıyla Batı'daki karşılığıyla olmasa dahî, muhafazakârlığın da bu fikrî akımlar içinde bir varlık gösterdiği söylenebilir¹⁴. Zîrâ, Türk muhafazakârlığının tarihi - muhafazakârlık kavramının bir sonucu olarak- Osmanlı- Türk modernleşmesinin tarihi ile beraber ele alınmalıdır¹⁵.

1.3.2. Tanzimat Düşüncesi ve Muhafazakârlık

Tanıl Bora'nın ifadesiyle, Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ilk çeyreği itibariyle bir 'restorasyon' çerçevesinde geçmişin yeniden ihyâsı düşüncesi yerine, daha evvel yapılmamış olan yenilikler ile değişmenin zorunluluğuna kanaat getirmiştir¹⁶. Tanzimat ile başlayan Türk modernleşmesi İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi üç farklı siyasi söylem etrafında şekillenmektedir.

Bu dönemde geleneksel cemaat sistemi ve kurumlarının çözülmeye başlaması ve bununla birlikte malî zorlukların ortaya çıkardığı sorunların karşısında adalet ve müsavat(eşitlik) söylemleri gündeme gelmeye başlar¹⁷.

¹³ Tanıl Bora, "Muhafazakârlık Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 93.

¹⁴ İsmail Safi, "Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel- Siyasal Temelleri ve 'Muhafazakâr Demokrat' Kimlik Arayışları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 73.

¹⁵ Tanıl Bora- Burak Onaran, "Nostalji ve Muhafazakârlık 'Mâzi Cenneti'", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 237.

¹⁶ Bora, **a.g.m.**, s. 97.

¹⁷ Mehmet Ö. Alkan, "Giriş", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.20.

Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık gibi siyasi akımların yanı sıra bu dönemde muhafazakârlık düşüncesinin Osmanlı'daki temsilcilerinin varlığı sorusuna cevap bulabilmek için, felsefi akımların ülkemizde varlık göstermeye başladığı Tanzimat sonrasına gitmek gerekir. Tanzimat sonrasında diğer tüm siyasi akımlar gibi muhafazakârlık da yenileşme ve çağdaşlaşma hareketlerinin büyük bir hız kazandığı bir dönemde, geleneği esas alma ve onu devam ettirme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Tanzimat itibariyle Osmanlı, Avrupa'nın hukuk sistemi ile tanış olurken aynı zamanda farklı siyasi akımlarla da tanışmış olur. Özellikle II. Meşrutiyet'in canlı siyasi havası içinde muhafazakârlık belirgin bir yer teşkil etmektedir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı eline almasıyla birlikte, etkilenmiş oldukları Fransız Devrimi düşünürlerinin tesiriyle tedrici değişim, eski kurumların muhafazası ve radikal olan kararlardan kaçınma gibi muhafazakâr hasletlerden tamamen uzak durmaktadır¹⁸.

Alkan'ın ifadesiyle, günümüzde var olan birçok kurum, bu arayış döneminde, tanzimat ve ıslahat gayretleri neticesinde Türkiye'ye miras kalmıştır. Ve bunun yanında demokrasi, cumhuriyet, eşitlik, özgürlük gibi modern siyasi kavramlar, kezâ İslamcılık, milliyetçilik, feminizm, sosyalizm, pozitivism, materyalizm gibi birçok siyasi ve düşünce akımının tohumları bu devirde atılmıştır¹⁹.

Bu dönemde, siyasi karışıklık ve İslam toplumunun içinde bulunduğu halden kurtulması için İslam'ı referans gösteren ve geleneğe dayanılması gerektiğini dile getiren Said Halim Paşa muhafazakâr düşüncenin önderi olarak sayılabilir.

Ancak siyasi ve felsefi muhafazakârlık Osmanlı ve Türkiye'de hiç değilse 20. yüzyılın ilk yarısına dek güçlü bir tesire sahip değildir. Dolaysız tesirin bir tarafında, Avrupa'da kendisi liberal olarak takdim etmesine karşın, hakiki bir liberalden ziyâde, Fransa'da Frederic Le Play çevresindeki karşı devrimci, aristokratik ve Katolik muhafazakârların fikirlerine borçlu olan Prens Sabahattin vardır. Ve tabii onun kurduğu Teşebbüs-ü Şahsî ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti. Zürcher'in tespitiyle, Prens Sabahattin,

¹⁸ İsmail Safi, **a.g.e.**, s.69.

¹⁹ Alkan, **a.g.m.**, s. 20.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahında yeniden canlandırılmış “aristokrasi” için merkezi bir rol görmekteydi²⁰.

Fakat tüm bunlara rağmen Prens Sabahattin gibi bu dönemin düşünürlerini keskin sınırlar içinde muhafazakâr yahut liberal olarak tanımlamak zordur.

1.3.3. İttihat-Terakki Cemiyeti ve Muhafazakârlık

İki ayrı siyaset ve iki ayrı zihniyetin teşkil ettiği İttihat ve Terakki'yi birinci ve ikinci olarak ayırma götüren bazı sebepler vardır. Suavi'ye göre, birinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ikiye bölen çekişmenin sebebi Osmanlılık değil, Ahmet Rıza grubunun “milli iktisat” ve “merkeziyetçilik” savunuculuğu karşısında Prens Sabahattin grubunun “teşebbüs-ü şahsî” ciliği ve “adem-i merkeziyetçiliği” idi²¹.

Birinci oluşumdan ikinciye geçilirken aslında yeni bir devlet anlayışına geçilmektedir. Fransız İhtilali fikirlerinden esinlenen ilk oluşumun fikrî tasarrufu, yalnızca 1908 Devrimi'nin sloganları mesabesinde kalmıştır: Hürriyet, Uhuvvet, Musavvat²².

Osmanlı'nın son dönemlerinde, Çağdaşlık, (Batıcılık), İslamcılık, Türkçülük olmak üzere üç temel düşünce çizgisi yer alır. Üstelik bu üç temel ayırım toplumsal hayattaki üç temel ayrıma da işaret eder.

İttihatçılar kendilerini Fransız Devrimi'nin Türkiye'deki temsilcileri olarak görmekte ve hürriyetin ilanını Türkiye'nin Fransız Devrimi olarak algılamaktaydılar.

İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi karşısında, “hâkimiyet-i milliye” ye sahip çıkanlar, Osmanlı'nın son döneminin “muhafazakâr” ları olarak tesmiye edilebilir. Bu dönemde toplumun kahir ekserisi, tek çıkış yolunun, Batı'nın fennini alarak, yaşayış

²⁰ Erik Jan Zürcher, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 41.

²¹ Barış Alp Özden , “Ahmet Rıza”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.124.

²² Özden, **a.g.m.**, s.128.

tarzını reddetmek ve böylece modernleşmek olduğuna inanmaktadır. Toplum, münhasır değerlerini korumak, muhafaza etmek istemekle birlikte bu hususta tepkisi şiddetli değildir. Bu mutedil, sahiplenici muhafazakâr tepki, Cumhuriyet tarihi boyunca, yönetici irade ile olan her gerilim anında gösterilecek olan tepkidir²³.

1.3.4. Kemalizm Ve Türk Muhafazakârlığı

Çağdaş, sosyal ve siyasal teorinin kavramsal araçlarına dayanarak Kemalist hareketin fikri ve siyasi kökenleri ve tabii sınırlarını tayin etme çalışmalarında ortaya çıkan eğilim; bu hareketin değişimci, eğitimci, tepeden inmece vasıflarına sahip bir geç-Aydınlanma hareketi olduğudur²⁴.

Cumhuriyet, Osmanlı devlet yapılarında Lale Devri'nin yeni arayışlar döneminde başlamış ve 2. Mahmut ile geniş çaplı bir “yeniden inşâ” çabasına dönüşmüş değişim süreçlerinin “olgusal tarihi” nin uzantısı olarak görülebilir²⁵.

Çelik'e göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ve kurucu ideolojisi olarak tanımlanan Kemalizmin siyasal toplumsal projesi, yeni bir vatan, yeni bir kimlik, yeni bir toplum ve bu ulus için yeni bir tarih tasarlamaya yönelik eylemler bütünü olarak görülebilir²⁶.

Kemalizmin yaygın tanımları, bu ideolojinin ve inşası döneminde taşıyıcılığını yapan Tek-Parti'nin “radikalizmi”ni, “inkılâpçılığı”nı, “ilerlemeci gelişmeciliği” ve “modernistliği”ni kutsamakta; yahut hiç değilse ön plana çıkarmaktadır. Bu anlamda Kemalizm, bir çeşit Türk Aydınlanması'dır. Kemalizmin esasını teşkil ve temsil ettiği “Türk modernleşmesini bir Aydınlanma süreci olarak tasavvur eden ve böylece bunun karşıtını üretmeyi zorunlu sayan bir değerlendirme” söz konusudur. Ancak tüm bunlarla birlikte var olan ve esasında Türk inkılabının aslî rengini taşıyan, baskın belirleyici diğer siyasi tutumlar göz ardı edilir²⁷.

²³ Safi, a.g.e., s.73.

²⁴ C. Nazım İrem, “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve ‘Diğer Batı’ Düşüncesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 57-2, Nisan-Haziran, Ankara, s. 42.

²⁵ Safi, a.g.e., s.74.

²⁶ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Kemalizm**, ed. Ahmet İnel, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.75.

²⁷ Safi, a.g.e., s.75.

Cumhuriyet'in kendisini tanımlayan Altı Ok'tan birini "inkılapçılık" olarak uygun görmesi ve sonrasında bunu Anayasa'ya koymakla Cumhuriyet'in kendisiyle özdeşleştirmiş olması dolayısıyla Belge de, Cumhuriyet'in muhafazakâr olduğunu söylemenin kolay olmadığını ifade eder²⁸.

Bu tip yaygın yerleşik yorumların aksine, Türk modernleşmesindeki muhafazakârlığa işaret eden Köker, bu görme kaybına neden olan şeyin esasında bu başat yorumların Kemalizmi "ödün vermez bir modernleşme projesi" olarak tanımladığının anlaşılmasında yattığını ifade eder²⁹.

Kemalizmin bir ideoloji haline dönüşümü ise Kadro Dergisi vasıtası ile sağlanmıştır. 1932-35 yılları aralığında yayımlanan dergi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin gibi isimlerin bulunduğu bir mecradır. Bu isimlerin aşırı radikal tutumları karşısında Peyami Safa, Mustafa Şekip, Ahmet Ağaoğlu gibi muhafazakâr kanat olarak tesmiye edilebilecek isimlerin mevcudiyetinden de söz edilebilir³⁰.

Geleneği "değişme", "ilerleme" ve "yenilik"le karşıtlık içinde kategorize eden "modernist" Batılılaşmacı perspektif, değişimi "kopuş"la sağlama tercihinden hareket eder. Cumhuriyet modernleşmesi, yeniden biçimlemeyi hedeflediği toplumsallığın bünyesinde "cari" geleneği yok sayan bir başlangıç politikası izlemektedir. Buna ek olarak bir de söz konusu toplumsallığın var olduğu coğrafyada "kendisini cari kılacak" bir başka gelenek var etme arayışı içindedir. Dolayısıyla Atay'a göre, gelenek bağlamında bir "kök sökme" iştihakı içindeyken aynı zamanda bir "kök salma" çabasından söz edilmelidir. Bir gelenek "ilga" edilirken, bir gelenek "icat" edilmeye çalışılmıştır³¹.

Bu gelişmeler karşısında, özellikle "kuruluş" ve peşinen "kurumlaşma" yı takip eden

²⁸ Tanıl Bora, "Muhafazakârlık Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 98.

²⁹ Özgür Gökmen, "Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhafazakâr Yönelimler", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 133.

³⁰ Safi, **a.g.e.**, s.76.

³¹ Tayfun Atay, "Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk 'Gelenek-çi' Muhafazakârlığı", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Ahmet Çiğdem, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.154.

yıllar içerisinde giderek güçlenen karşı konumları, farklı üsluplarla vücut bulur. Mustafa Şekip Tunç'tan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'na ve Hilmi Ziya Ülken'e, Yahya Kemal'den Ahmet Hamdi Tanpınar'a, Peyami Safa'dan Nurettin Topçu'ya kadar, çeşitli (güçlü/ gür, zayıf/ cılız, uzlaşmacı/ reddiyeci) tonlamalarla, Cumhuriyet'in kurucu iradesinin ilerlemeyi "kopuş"la olanaklı sayan radikal modernizminin yanında, "devam"ı esas alan gelenek-çi bir "modernleşme" (değişme/yenileşme) anlayışının karşı ("karşıt" değil) "koro"su ortaya çıkar³².

1.4. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINDA AKIMLAR

"Parti milletin hususî karakterini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahsus tutmayı esas sayar [...] (C.H.P Programı, 1943: 4)"

Özü muhafazaya çalışan bu bakış açısı ve tarifin, yani bahsi geçen şeyleri muhafaza ederek modernleşmenin, Kemalistlerden evvel Ziya Gökalp tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Gökalp'in 17 Mayıs 1923 tarihinde yayımlanan "İnkılâpçılık ve Muhafazakârlık" makalesi, medeniyet ve hars kavramları üzerine geliştirdiği fikirlerin bir hülâsasıdır³³.

Gökalp'in ortaya koyduğu ve muhafazakârların da düsturu olarak kabul edilebilecek medeniyet ve hars ayırımına göre, Batı'nın tekniği ve fenni alınarak memleketin gelişmesi noktasında bir yol izlenilebilir. Ancak, millete has ve ait olan hars değişmeden muhafaza edilmelidir. "Osmanlı medeniyeti" denilen mecmuanın, bütün an'aneleri cansız an'anelerden ibarettir ve yine adına "Türk harsı" denilen manzume vardır ki bu baştan başa canlı an'anelerden müteşekkildir. Gökalp, bir millette harsın asıl olduğu ve bununla beraber medeniyetin alınabilecek bir şey olduğu inancını taşır. Ona göre, Osmanlı medeniyeti sahasında inkılâpçı ve Türk harsı sahasında

³² Atay, **a.g.m.**, s.156.

³³ Özgür Gökmen, "Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhafazakâr Yönelimler", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 138.

muhafazakâr olunmalıdır.

“Türk inkılapçılığı, medeniyet hususunda muhafazakârlığı asla kabul etmez. Türkçülük, ancak harsda muhafazakârdır. Aynı zamanda Türkçülük medeniyet sahasında muhafazakâr olamaz. Çünkü medeniyet milletlerin elbisesi gibidir. Türklüğümüzü ve İslamlığımızı tamamıyla muhafaza etmek şartıyla Garp medeniyetine girmemizde hiçbir mahzur yoktur. Türlüğümüze ve İslamlığımıza gelince bunların mecmuasına da hars nâmı verilir”³⁴. Türk modernleşmesine hakim olan paradigma yani Kemalizm, kendi ile alakalı taşıdığı bilinç göz önüne alındığında muhafazakârlığa karşıttır, inkılapçı ve modernisttir. Ancak, ‘soyut’ hümanizmacılık ve kozmopolit batılılaşmacılık, azimli savunucuları olmasına karşın hakim çizgi olmamıştır. Hakim çizgi, esasında, Gökalp’in simgelediği ancak ona özgülenmemiş olan, medeniyet-hars ayrımı çizgisinde kendini gösterir. Bora’ya göre, modernleşmeyi(yeni medeniyeti) ‘Türk ruhu’nu ihya edecek ilaç olarak gören bu zihniyet, ‘Türk inkılabı’na içsel olan muhafazakârdır³⁵.

Cumhuriyet sonrasının ilk muhafazakârları, Kemalist inkılaplara alternatif bir duruş sergilemede ciddi sancılar yaşamaktaydı ve bunun sonucunda ancak 1940’lı yıllara gelindiğinde muhafazakârdüşünce her yönü ile tartışılmaya başlanmıştır. Büyük Doğu ve Serdengeçti dergilerinde ilk tartışmalar yapılırken, Türk Düşüncesi dergisi çevresinde de “alternatif”ler sunulmaya başlanmıştır. Necip Fazıl’ın Büyük Doğu’su ve Osman Yüksel’in Serdengeçti’si, uzunca bir süredir sözü ve bahsi geçmeyen İslam-milliyetçilik ilişkisini yeniden gündeme getirmiştir. Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet’in ilk zamanlarına dek var olan ve Ziya Gökalp’in de üzerinde durduğu bu sentez, milliyetçi-muhafazakârdüşünceyi ve bu düşünce üzerinde de muhafazakârlığın ağır basacağı düşünsel bir rotayı beslemektedir. Öyle ki, 1939’da yayımladığı Türk İnkılabına Bakışlar eseri ile Cumhuriyet inkılaplarına karşı muhalif ve muhafazakârdüşünceyi bir tutum sergileyen Peyami Safa, 1953’te çıkardığı Türk Düşüncesi dergisinde artık

³⁴ Ziya Gökalp, “İnkılapçılık ve Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekinil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.721.

³⁵ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, s. 71.

muhafazakâr düşüncenin temel öngürüleri rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Tüm bu dergilerin yanı sıra, muhafazakârların kitap düzeyindeki yayınları da, halihazırdaki tartışmalara bir ivme kazandırmaktaydı. Okuyan'ın ifade ettiği üzere, Mustafa Şekip Tunç, Remzi Oğuz Arık, Peyami Safa, Mümtaz Turhan, Ali Fuat Başgil, Hilmi Ziya Ülken gibi isimlerle ve 1950'lerin sonlarına doğru Osman Turan ve Nurettin Topçu gibi isimlerin katılımı ile Türk muhafazakârlığı, Tek Parti dönemi çekingenliğinden tamamen uzaklaşmaktadır³⁶.

Türkiye'de muhafazakarlığın sürecine dair yukarıda yapılan anlatı neticesinde, çalışmamızda Türk muhafazakarlığını Kemalist Muhafazakârlık, Kültürel Muhafazakarlık, İslamcı Muhafazakarlık ve Milliyetçi Muhafazakarlık ve Sosyalist Muhafazakârlık akımları başlığında inceleyeceğiz.

1.4.1. Kemalist Muhafazakârlık

Tek Parti rejiminin kurumsallaşması sürecinde ve Kemalizmi ilk olarak doktrinleştirme çabaları esnasında, bu eklektik ideolojiyi sistemleştirmeye yönelik sağcı girişimler de olmuştur. Söz konusu Türkçü görüşler, özellikle Türk Tarih Tezi ve ve rejimin etnisist uygulamalarına, devletin sadakat göstermesi elzem olan sahil temeller olarak tanımlanması bunlara örnek teşkil eder.

Tüm bunların yanında, kuruluş döneminde Kemalizmi muhafazakâr bir modernizm olarak okuma yönelimleri ise, politik eylemlerden uzak, entelektüel kaygılar taşıyan bir özelliktedir. İlham kaynağı olarak Bergsonculuk'tan beslenen ve Türk inkılabının cevherini ve modernliğin imkanlarını cemaat ruhu ile mistik 'duyuş/seziş' hassaları ile bir araya getirmeye çabalayan bu yönelişler -yine marjinal kalan- Osmanlıcı, İslamcı, Anadolu gibi açılımlardan öte, soyut ve kuramsal bir düzlemedirler. Bora ve Taşkın'a göre, Peyami Safa'nın 1938'de yayımlanan Türk İnkılâbına Bakışlar'ı, bu

³⁶ M. Çağatay Okutan, "Müfrit Dinciler ile Müfrit Devrimcilerin Orta Yolu: Türk Muhafazakârlığında 1950'ler", **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Ankara, s. 29.

düzlemden politik bir düzleme doğru hamle yapan, Kemalizmin muhafazakâr bir kuramlaştırma denemesi olarak görülebilir³⁷.

Demirel'in ifadesiyle, Kemalist proje gelenekten İslamî rengi kaldırmayı arzulamış; İslam'dan önceki Türklüğü ve bir dereceye kadar Anadoluçuluğu öne çıkararak İslami olmayan yeni bir gelenek inşasına girişmiştir.

Baskın modernist Kemalizm anlayışına alternatif bir modernizm anlayışını ifade eden eğilim ise, Kemalizmin yaratıcılığını, milliyetçiliğini ve evrensel İslami kozmolojiden kopuş kararını alkışlarken, onu ulusal gelenek, görenek ve dinle uzlaştırmayı amaç edinmiştir. Bu yapılırken de dini kalıplara referans vermeyen yeni bir felsefi- siyasal dil oluşturulmuştur³⁸.

Alternatif modernizmin kurucuları da denilebilecek olan muhafazakâr modernleşmeci temalar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken, Peyami Safa gibi yazarlar ile Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şair ve edebiyatçılar tarafından dile getirilmiştir.

Kemalist muhafazakârlık, Kemalist modernliğin, özellikle sosyal ve siyasal alanda "ilimci Batı" modeline dayanan bir hareket olarak ilerlemesine tepki olarak 1930'lu yılların başlarında ortaya çıkan bir felsefi-siyasi harekettir. Peyami Safa, yayımlanmış olduğu Türk Düşüncesi dergisinde, "Kaderimizi doğru olarak kendisine bağladığımız Batı medeniyetinin ne olduğunu bilmezsek onu nasıl benimseyeceğiz?" diye sorduğunda, Osmanlı- Türk modernliği içindeki baskın ilimci Batı imgesi karşısında Cumhuriyet muhafazakâr aydınlarının duydukları şüpheyi dile getirmiştir. Bu anlamda, İrem'e göre Kemalist- Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Türk inkılabının ve Kemalizm'in yarı-bağımsız bir aydın topluluğu tarafınca geliştirilmiş ilk ideolojik yorumlarından birini teşkil eder³⁹.

³⁷ Tanıl Bora- Yüksel Taşkın, "Sağ Kemalizm", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Kemalizm**, ed. Ahmet İnel, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 530.

³⁸ Tanel Demirel, "1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 220-221.

³⁹ C. Nazım İrem, "Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve 'Diğer Batı' Düşüncesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 57-2, Nisan-Haziran, Ankara, s. 46.

Cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin kendi inkılap yorumlarını gerekçelendirdikleri temel kavramların soy kütükleri izlendiğinde, asıl etkinin Doğulu ve İslami geleneklerden ziyade; romantizm, ruhçuluk ve Bergsonculuk gibi Batılı felsefi- siyasi geleneklerden beslendiği görülmektedir⁴⁰.

Nihaî söz yerine, Kemalist muhafazakârlığın milliyetçilik ile harmanlanmış bir duruş olarak, Türk modernleşmesinin ve Kemalist modernleşme söyleminin ana temalarından biri olduğunu ifade edebiliriz.

1.4.2. Kültürel Muhafazakârlık

Kültürel muhafazakârlığın, diğer muhafazakârlık türlerinden ayrıldığı husus, düşüncelerin siyasi düzlem yerine kültürel bir düzlemde şekillendirilmesidir.

Kültürel muhafazakarlığın mümeyyiz isimlerinden Mustafa Şekip Tunç (1883-1958) 1910'lu yılların sonuna doğru Avrupa'da gelişmeye başlayan 'anti-zihinci' hareketler üzerinde derin bir etki sahibi olan Bergsonculuğun Osmanlı- Türk fikir hayatındaki en önemli temsilcisidir.

İrem'e göre, Tunç'un isyankar 'Diğer Batı' nın fikri kaynaklarına yönelmek suretiyle, Gökalp vesilesiyle Osmanlı- Türk modernliğinin son dönemine damgasını vuran Durkheimci sosyolojik rasyonalizme başkaldıran yeni bir istikamet göstermesi, fikir tarihimiz içinde ilk önemli yol ayrımında onun durduğunun en sarıh delilidir. Tunç'un kulak kesildiği Diğer Batı, Maine De Biran, Felix Ravaisson- Mollien, Emile Boutreaux, ve Henri Poincare, William James gibi fikir adamlarının çalışmaları ile zenginleşerek 'Zihinci Batı'yı tasfiye etmeyi hedefleyen ve Newton fiziğinin dayandığı mekanik-determinizm kavramından ilham alan 19. yüzyılın akılcı-pozitivist bilim felsefesinin temel kavramlarını sarsan Heisenberg'in kararsızlık fiziğinin tasvir ettiği olasılıklar ve karmaşa dünyası içerisinde olgunlaşan yeni bir kültür iklimi yaratmaktır.

⁴⁰ C. Nazım İrem(2003), "Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 106.

Diğer Batı, 20. yüzyılın en önemli Fransız bestecilerinden Claude Debussy'nin müziğinden, fütürist ve empresyonist sanat hareketlerine kadar etkisi derin bir biçimde hissedilen hamleci bir harekettir. Tüm bunların yanında o sadece bir sanat hareketi değildir. Hristiyan teolojisinin temel doğmalarının gözden geçirilmesini amaçlayan ve ruhçuluk felsefesine bağlı olarak gelişen Katolik modernizm hareketine, diğer yandan Fransız gelenekçiliğinin yükselen dalgası Action de Française hareketine ve diğer bir yandan da George Sorel'in temsilcisi olduğu sendikalist ve sosyalist hareketlere kadar birçok farklı cereyanı etkisi altına almaktadır.

Diğer Batı, yaratıcı bir kültür iklimi olarak Fransız felsefesinin ruhçu-mistik cereyanları içerisinden geçerek, Alman romantik felsefesine ulaşmış ve Schiller, Schelling, Schopenhauer ve Nietzsche yolu ile de iradeci bir başkaldırı hareketine bürünmektedir.

Tunç, Cumhuriyet'in modernlik isteğini, Diğer Batı düşüncesini kuran gelenekler ile ilişkilendirmeyi hedeflerken, onun gerçek bir ruh hamlesi haline geleceğine inanmaktadır. Bu sebeple 1920'li yıllar itibariyle Bergsoncu düşüncenin dayandığı ruhçu ve romantik motifleri, ulusal kurtuluş hareketinin hedefleri ile birleştirerek, siyasallaştıran bir fikir çevresi içinde yer almaktadır⁴¹.

Mollaer'e göre, Mustafa Şekip Tunç'un benimsediği şahsiyetçi yaklaşım her bireyin birbirinden farklı birer şahsiyete sahip olduklarını varsayar. Ruhu dönüştürülebilir ve yeniliklere açık, ne niceliksel verilerle ne de atomist açıklamalarla anlaşılacak bir imkânlar kaynağı biçiminde görür. Bu imkân şuuru Bergson'un deyişiyle "yaratıcı tekâmül" ya da James'in deyişiyle "şuur akışı" olarak anlamakla ilgilidir⁴².

Buradan hareketle, Türk muhafazakârlığının en temel vurgularından olan kültürel farklılıklara vurgu ve toplumsal değişimin kendiliğindenliği ve özgünlüğü sorunu Tunç'un ağırlıklı olarak üzerinde durduğu hususlardır. Tunç'a göre toplumlar, ancak iç etkiler sonucunda kendiliğinden değişebilir; bu nedenle toplumsal değişimi yönlendirme yahut hızlandırmak niyetiyle yapılan her türlü dış müdahale, değişim

⁴¹ C. Nazım İrem, "Mustafa Şekip Tunç", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 256-58.

⁴² Fırat Mollaer, "Mustafa Şekip Tunç", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, s. 383.

üzerinde olumsuz bir etki bırakacaktır⁴³. Tunç'a göre toplumlar, özellikle ileri toplumlar, tam bir ahenk içinde yaşamazlar. Toplumlara devamlı bir dinamizm veren çatışma ve mücadeleler, demokrasi sayesinde hürriyetle beraber gelişmektedir⁴⁴.

Yine Mollaer'in ifadesiyle, Mustafa Şekip'in Bergson ve James'ten almış olduğu ilham yalnızca bilincin yeni bir realite olarak tanımlanmasına yönelik bir tutum değildir. Her iki düşünür âlemi, oluşumunu tamamlamış mekanik bir nesne halinde değil, tamamlanmamış bir oluş şeklinde tanımlarlar. Mustafa Şekip, bu yaratıcı âlem görüşünden hareketle içinde yaşanılan âlemin bir âlem-i zaruret değil âlem-i imkân olduğunu söyler. Burada söz konusu olan, rasyonalist ve bilimci anlayışların zıttı olarak, hayatı bir âlem-i ihtimâlât şeklinde kabul eden ve cehdler ile yeni hakikatlerin yaratılabileceğine inanan, hayatın halledilmeye mahkûm türlü meselesine determinist ilkelerden ziyâde, “gayri muayyen bir surette mütemâdî olan müterakkî tecrübeler” ile cevap bulabileceğine inanan atılımcı bir yaşam felsefesidir⁴⁵.

Diğer Batı'ya ait kaynaklar yoluyla metafizik temelleri kuvvetli yeni bir Cumhuriyetçi yaşam felsefesi oluşturmak niyetinde olan Tunç, bu hamlesi ile anti-pozitivist ve ruhçu felsefenin kesişim noktasında kabul edilebilecek ve kendisinin şuurlu muhafazakârlık olarak adlandırdığı yeni fikir eğiliminin -cumhuriyetçi muhafazakârlık- en güçlü temsilcilerinden biri haline gelmiştir⁴⁶.

Kültürel muhafazakarlığın bir diğer sembol ismi İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) milleti tanımlarken, ırk birliği, toprak birliği, din birliği gibi tanımları örneklerle karşılaştırarak, bu tanımlamaların kâfi olmadığını, milletin, “aralarında gelenek birliği olan bireylerin meydana getirdiği tinsel bir birlik” olduğunu söyler. Geleneklerin de görenekler gibi kültürün birer parçası olduklarını ifade eder. Görenekleri bir topluma ait ve zamanla değişen öğeler olarak tanımlarken, geleneklerin değişmeyen ve hep canlı kalan değer yargıları olduğunu dile getirir. Tüm bunların yanında, bir milleti

⁴³ C. Nazım İrem, “Muhafazakâr Modernlik, Diğer Batı, Türkiye’de Bergson’culuk”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 82, İstanbul, s. 143.

⁴⁴ Murat Yılmaz, “Türk Düşüncesi Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 230.

⁴⁵ Fırat Mollaer, **a.g.m.**, s. 383.

⁴⁶ C. Nazım İrem, “Mustafa Şekip Tunç”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 259.

oluşturan diğerk bir unsur medeniyettir. Baltacıoğlu, medeniyeti, ulusların ortaklaşa taşıdığı “salt akıldan ve aklın denemelerinden çıkan teknikler” olarak tanımlar. Buradan hareketle de Avrupalılaşımanın, “Batı medeniyetine girmek” demek olduğunu söyler⁴⁷.

Baltacıoğlu’na göre, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e süregelen modernleşme çabalarının yol açtığı en temel sorun ahlakî buhrandır. Bu buhranın sebebi ise medeniyet ile kültür, fosil ile anane, irtica ile köke bağlılık ve değişen ile değişmeyen ikilemlerinde gizlidir.

İfade ettiği üzere, “...hâlin elinde mâzi ne bir model ne de bir parçalar mecmuasıdır. Sadece malzemedir. Hal bu malzemeyi işleyen sanatkârdır.” Bu bakımdan, millet olabilmenin ilk koşulu olarak kabul edilen, geçiş ile bugün ve bugünle yarın arasındaki bağın kurulması ve tarihsel sürekliliğin sağlanması, geçmişin ananeler vasıtasıyla bugün yaşatılarak, geleceğe de aktarılması yolu ile mümkün kılınacaktır. Bahsi geçen Tanzimat’tan Cumhuriyet’e geçiş aşamasında yaşanan buhrandan kurtulmanın yolu da budur.

Baltacıoğlu, toplumsal değişimin itici gücünü ‘yaratıcı atılım’ kavramı ile ortaya koyar. Kendi deyimiyle tekâmül, bir tedricin ve birikmenin eseri değil, yaratıcı bir fiilin mahsulüdür. Söz konusu değişim, her toplumun kendi koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyacına cevaben kendiliğinden vuku bulacaktır. Bu görüşten hareketle, Baltacıoğlu Cumhuriyet devrimlerini, topluma kabul ettirilmiş ‘dışsal’ bir yenilik hareketi olarak değil, ancak tarihî ve toplumsal koşulların, vaziyetin bir sonucu olarak deđerlendirmektedir⁴⁸.

Kemalizmin başlıca özelliğini yaratıcılık olarak tanımlayan Baltacıoğlu, Kemalizmin milli bir düzenin kurulmasını amaç edinen toplumsal değişim kuramının da kendiliğindenci-iradeci temellere dayanması gerektiğini ifade eder⁴⁹.

⁴⁷ Vural Göral, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 609.

⁴⁸ Aylin Özman, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu” **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık**, ed. Uygur Kocabaşıoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 74-76.

⁴⁹ İrem, C. Nazım (2003), “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 112.

Özman'ın ifadesiyle, tüm bu fikirler hususunda Bergson felsefesinden de etkilendiğini gösteren fakat esasında bir Durkheimci olan Baltacıoğlu, aynı zamanda Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımından hareket eder⁵⁰.

Son kertede şunu söyleyebiliriz ki; Baltacıoğlu evrenselci modernlik anlayışının aksine, 'ananeçi' ve 'kültürçü' bir modernlik anlayışını savunmaktadır.

Bir diğer önemli isim olarak Peyami Safa (1899-1961)'nın muhafazakârlık anlayışı, onun Kemalizme ve Türk inkılaplarına karşı tutumuna bakıldığında ve bununla beraber geçmiş ile gelecek, Doğu ile Batı arasında kurmaya gayret gösterdiği köprü, oluşturmaya çalıştığı sentez göz önüne alındığında anlaşılabilir. Ayvazoğlu'na göre Peyami Safa, polemikçi ve ajitatif yönelimlerine rağmen Peyami Safa, Doğu- Batı problematiğini ele alış tarzındaki ustalığı ve Türk muhafazakârlığının temel referanslarından biri olan Türk İnkılabına Bakışlar'da yetkinliği ile öne çıkar⁵¹.

Türk milletinin varlığını sürdürebilmesi için önünde iki şart mevcuttur: Birinci şart, kendi kendisi olarak varlığını devam ettirmesi, tarihine, geleneğine, süregidene bağlılık. İkincisi de karakterini kaybetmeyecek ölçüde değişmek, yenileşmek. Bu bakımdan, "Muhafazakârlık ve inkılapçılık birbirinin zıttı değil tamamlayıcıdır. İleri bir milliyetçilik dünü ve yarını, eskiyi ve yeniyi kucaklar. Eski-yeni kavgası kadar, zarûri fakat mânâsız bir karşılaşma yoktur"⁵².

Kültürel muhafazakarlığın bir diğer temsilcisi Yahya Kemal (1884-1958) milli hayatı, coğrafya ve tarihin bir mahsulü olan bir sentez olarak görmekteydi. "Tarih ortasında Türklüğü aramak" fikriyle Türkiye tarihini 1071'den başlatan Yahya Kemal, bu tarihten sonra yeni bir coğrafyada/ vatanda tekevvün eden "milli hayat"ı esas alır. Velhasıl, bu anlayış çerçevesinde vatanı toprak ile bütünleştirir ve somutlaştırır. Yahya Kemal'in "vatan" ve "millet" telakkisinde soyutluk ve kurguya yer yoktur; doğallık ve

⁵⁰ Özman, **a.g.m.**, s. 76.

⁵¹ Beşir Ayvazoğlu, "Peyami Safa", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 221.

⁵² Peyami Safa, "Eski Yeni Kavgası", **Türk Düşüncesi**, Sayı: 31, 1956, s.51.

kendi kendinelik öne çıkar. Bir nehrin kendi yatağından akması gibi “bir millet de kendine hayat bahşetmiş bir çığırdan istikbale gider” Nazarî Türkçülüğü uyduruk bulur. Çünkü ona göre “insanları kafatasıyla yahut da lisanlarının sarf ve nahviyle tasnif eden ilimler çoktan iflas etmiştir”⁵³.

Bahsinin geçmesi muhakkak bir diğer isim Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Gökalp’in kültür ve medeniyet ayrımının karşısında yer alan bütünlükçü bir medeniyet anlayışını benimsemektedir. Bu çerçevede Doğu ile Batı’nın, modern ile geleneğe ait olanın, modernleşme atılımı çerçevesinde bir araya gelerek bir terkip oluşturması fikrini savunmaktadır⁵⁴.

1.4.3. İslâmcı Muhafazakarlık

İslamcı muhafazakârlığı diğer muhafazakârlık tanımlarından ayıran en belirgin özellik, oluşumunda ve serd edilen fikirlerde dînin belirleyiciliğidir. Said Halim Paşa, Ahmet Cevdet gibi birçok isim İslamcı muhafazakâr olarak tesmiye edilebilir. Ümit Meriç’in ifade ettiği üzere, bilhassa, Osmanlı’da öncelikle yapı ve kurumların güçlendirilmesinin gereğini vurgulayan, bunu gerçekleştirmenin yolu olarak ise İslam’ı gören Ahmet Cevdet Paşa bu isimlerin başındadır. Ona göre Alman siyaset felsefesinin önemli bir kavramı olan Volkgeist’ in Türk toplumundaki karşılığı, kurumların çimentosu olarak gördüğü “İslam”dır⁵⁵.

Cevdet’in muhafazakârlığı, modernleşme sürecine karşı bir İslamî aktivizm ile kendini göstermektedir. Bunu, Karl Mannheim’dan aldığı “bürokratik muhafazakârlık” tabiriyle anlatır. Bedri Gencer’e göre bu, din sayesinde devleti koruma, gereken yenilikleri yaparak sürdürme tutumunu ifade eder.

⁵³ Metin Çınar, “Dergah Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.87.

⁵⁴ Bahadır Türk, Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışın Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, Ankara, sy.64.

⁵⁵ Ümit Meriç, **Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul, sy. 80.

Ahmet Cevdet ile Namık Kemal, İslamî aktivizme dayalı bir muhafazakârlıkta buluşurlar. Bu dönemde aktivist muhafazakârlığın onun yanında bulunan diğer bir ismi Ahmet Mithat'tır⁵⁶.

Cevdet Paşa gibi birçok İslamcı muhafazakâr olarak anılabilecek isimlerin yanına Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek de konulmalıdır. Zîrâ bu iki isim, günümüz muhafazakâr kesiminin en çok etkilendiği ve fikirlerinden beslendiği iki kaynaktır.

Mehmet Âkif (1873- 1936) geçmişin körü körüne bir taklidi olduğunu düşündüğü “göreneğe” karşı çıkarken; “fazilet”i ve İslâm'ın hakîkî veçhesini takdim eden “anane”ye bağlılığı ihtiva eden bir muhafazakârlık görüşüne sahiptir denilebilir⁵⁷.

II. Meşrutiyet sonrasında hürriyet havasının estiği bir ortamda, her siyasi akım, dergiler ve bunun gibi kültür kurumları aracılığıyla fikirlerini serd edebilme imkânı bulmaktadır. İslamcılık da bu vasatta kendini göstermeye başlamıştır. Akif, bu dönemde yayımlanmaya başlayan Sırât-ı Müstakîm dergisi başyazarlığını yapmış, daha sonra onun yerini alacak olan islamcı karakteri mahfuz Sebilürreşad dergisinde yazı, şiir ve tercüme kaleme almıştır.

Yılmaz'a göre, Mehmet Akif, İslamcı akım içinde Cemaleddin Efgani ve onun tilmizi Muhammed Abduh'un çizgisini takip eden modernleşmeci bir İslamcıdır. Bu İslamcılık anlayışı, Avrupa'dan gelen her yeniliğin tümünden reddi yahut tümünden kabûlü yerine; Avrupa'nın ilim ve tekniğinin alınarak, İslam'ın hurafelerden arındırıldığı ve gerçek İslam'ın hüküm sürdüğü bir düzenin ibdasını temennî eder⁵⁸. Kendisinin ifadesiyle, sadece Batı'yı yahut Doğu'yu savunanlar aslında ne savundukları ne de karşı çıktıkları Batı'yı ve Doğu'yu bilmiyorlardır.

Âkif, Efgani gibi çabuk yapılmış bir inkılap yerine, Abduh gibi “ağır ve milletin

⁵⁶ Bedri Gencer, Ahmet Cevdet'in Çağdaş Türk Muhafazakâr Düşüncesine Etkisi, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı:39, 2014, s.14.

⁵⁷ Murat Yılmaz, “Mehmet Âkif Ersoy”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 330

⁵⁸ Yılmaz, **a.g.m.** s. 330

ruhuna sindirilerek bir kültür ve iman sistemi” haline gelecek bir inkılap arzulamaktadır.

Gökalp’in medeniyet ve kültür ayrımına benzeyen ayrım, Âkif’in fikriyatında, medeniyetin yerini alan “marifet” ve kültürün, yani medeniyeti denetleyen unsurun yerini alan “fazilet” şekline dönüşmektedir. Bu çerçevede anlaşılacağı üzere Akif de, Gökalp gibi bir yanıla “inkılap” dilerken, diğer yandan muhafazakâr bir tutum takınmaktadır. İnkılapçılık ile muhafazakârlığı birleştiren unsur Akif’in “ihyâ”cılığıdır. Akif ‘inşâ’ yerine ‘ihyâ’ kavramını kullanarak, bizde esasen var olan, fakat çeşitli sebeplerle unutulmuş, körelen kaynakların yeniden hayat bulmasını, yani ihyâsını istemektedir.

Orhan Okay’ın ifadesiyle, Mehmet Âkif’in iki büyük idealinden biri, İslâm idealinin gerçekleşmesidir. Âkif, İslam’ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye’yi biliyor, Türkiye’nin kurtulmasıyla da büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu⁵⁹.

Nurettin Topçu, Akif’in muhafazakâr ve inkılapçı yönünü şöyle izah ediyor: “Âkif’in karakterine sinmiş olan tarih, mazi, mefahir ve ecdat duygusu onu milliyetçiliğe ve dolayısıyla muhafazakârlığa götürür. Akif, milliyetçiliğin İslam’dan ayrılamayacağını göstererek, bu yöndeki yanlış eğilimlere set çekmiştir. Muhafazakârlık, ‘bir milletin mukaddesatına, cemiyetin iradesi demek olan tarih içinde kazanılmış olan bütün ruh varlığına sahip olması’ demektir. Akif’te muhafazakârlık, milleti maziden şimdiki zamana getiren irade şeklinde tezahür eder. İşte Akif, bu irade ile nereye gideceği belli olmayan inkılapçılığı rotasına oturtmuştur.

Topçu’ya göre Akif “büyük adam”dır; büyük adam istikamet üzere yaşayan kişidir. O, su gibi içine girdiği kabın şeklini almak yerine, içine girdiği yeni çevreyi kendisine uyduran eseriyle hayatını birleştiren lider insandır⁶⁰. Cemil Meriç, Akif’i Cevdet Paşa ile başlayan, Tunuslu Hayrettin ve Sait Halim Paşalarla devam eden düşüncenin son

⁵⁹ Orhan Okay, Mehmet Akif’in Karakteri ve Sanatı, **Hece Dergisi**, Sayı 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008, s.14

⁶⁰ Hüseyin Kahraman, “Nurettin Topçu’nun Düşünce Dünyasında Mehmet Akif Ersoy”, **Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri**, 2011, s. 389.

büyük temsilcisi olarak nitelendirmektedir. İsmail Kara'ya göre ise Sait Halim Paşa haleflerinden de seleflerinden de çok daha tutarlı bir muhafazakârdır. Ancak dönemin diğer muhafazakârları bu isimlendirmeyi dönemin yönetimine karşı takındıkları tutuma borçludurlar. Tanıl Bora da, Akif'in coşkulu ve 'itikâdî' cemaatçiliğinin İslamcılığın muhafazakârlaşma çizgisi açısından tayin edici bir niteliğe sahip olduğunu belirtir⁶¹.

Necip Fazıl Kısakürek (1904- 1983), Türk basını, siyaseti ve düşünce tarihinde, sağcı yaklaşımları teşkil eden çeşitli siyasal ve ideolojik birliktelikler arasındaki en önemli 'geçiş figürü'dür. İslamcılık ve milliyetçilik, milliyetçilik ile muhafazakârlık, muhafazakârlık ile İslamcılık; tüm bunları ortak bir paydada buluşturan şey, işte bu 'geçiş figürü'dür. Kısakürek'in siyasal görüşleri, Türk sağındaki bu en önemli üç siyasal ve ideolojik konum arasındaki "yumuşak" geçişlere imkân sağlayan iletişim kanallarını, 'dil'i ve 'gramer'i temsil eder.

Ancak, son kertede, Batılılaşma sürecine ve Batıcılığa yönelttiği sert eleştiriler dolayısıyla, İslamcılık düşüncesinin sınırları içinde yer alır; kendisini, bu düşünsel ve siyasal yaklaşımın babası olarak görür. Muhafazakârlık ve İslamcılık arasındaki yakın 'rabıta', Kısakürek'in siyasal düşüncelerinde temsilini bulan "dinî muhafazakârlığın" önemli bir neticesidir⁶². Akın'a göre, Türkiye'de dinî muhafazakârlık, siyasal muhafazakârlığın en önemli kurucu unsurlarındandır⁶³.

1.4.4. Milliyetçi Muhafazakârlık

Milliyetçi muhafazakârları diğer muhafazakârları anlayışa sahip olanlardan ayıran en belirgin özellik, düşüncelerini siyasal ve kültürel düzlemde ifade ederken millî duyguları kerteriz almalarıdır. Biz tezimizde Nurettin Topçu ile Ayverdi Kardeşler ve

⁶¹ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 81.

⁶² Murat Güzel, "Necip Fazıl Kısakürek", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 334.

⁶³ Mahmut H. AKIN – Muhafazakâr Siyasal Kültürde Bir Sembol Olarak Necip Fazıl Kısakürek, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı:39, 2014, s. 34.

Abdülhak Şinasi Hisar üzerinde bu konuyu incelemeye çalışacağız.

Nurettin Topçu'nun (1909- 975) düşünce dünyasının temel özellikleri, "ahlâk" ortak paydasında toplanabilir. Bu ahlak anlayışı üç temel esasa dayanmaktadır: hürmet, merhamet ve hizmet. Hürmet bütün varlıklara değer vermeyi ifade ederken; merhamet tüm varlığı kendimizden fazla sevebilmeyi ifade eder; hizmetse kendi varlığımızdan sıyrılıp, insanlara doğru yayılarak Allah'ı aramaktır. Sarıtaş'a göre Topçu, sistemini bu yapı üzere inşa etmektedir⁶⁴.

Ana-damar Türk muhafazakârlığının, modernleşmeye karşı durduğu ve bunun içerisinde bir yer edinme gayretlerinin yanında, deyim yerindeyse süreci, 'dizginleme'ye çalıştıkları bir dönemde, Ahmet Çiğdem'e göre Topçu, modernleşmeye alenen ve toptan karşı çıkan entelektüellerden biridir. Türk inkılabının resmî ideolojisi Kemalizm'e muhafazakâr bir yorum getirmeye çalışmak yerine, 'örtük' de olsa, 'keskin' bir Cumhuriyet, dolayısıyla inkılap ve Kemalizm eleştirisine yönelir⁶⁵.

Topçu, sadece modernleşmeci inkılabı değil aynı zamanda bunun muhafazakâr yorumunu da büyük ölçüde karşısına alan ve dolayısıyla kelimenin gerçek anlamıyla 'akıntıya karşı yüzen' bir muhafazakârlığın temsilcisidir; modernliğe karşı geleneğin, maddeye karşı ruhun, tekniğe karşı vicdanın, kente karşı köyün, cemiyete karşı cemaatin yanında yer alan, dolayısıyla 'reaksiyoner', hatta 'devrimci' ya da Topçu'nun tercih edeceği terimle 'inkılapçı' vasfı ağır basan bir muhafazakârlığın savunucusudur⁶⁶.

Türkiye'de modernliğin ilk bütünlüklü eleştirisi ve reddiyesi Nurettin Topçu'nun eserlerinde bulunabilmektedir. Topçu, bu eleştiri ve reddiyeyi yine Batı düşüncesinin kavramsal araçları ile yapar; 20. yüzyıl başının maneviyatçı- spiritüalist düşüncesinden ilham alır. O, bu ilham kaynağından, modernizmi denetim altına alma yönünde

⁶⁴ Mehmet Sarıtaş, "Nurettin Topçu", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 261-62.

⁶⁵ Ahmet Çiğdem, "Türk Batılılaşması"ni Açıklayıcı Bir Kavram:Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 78.

⁶⁶ Şükrü Argın, "Siyasetin 'Taşra'sında Taşranın Siyasetinin Tahayyül Etmek", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 466-67.

yararlanan muhafazakâr modernistlerinkinden farklı bir sonuç çıkarır: Modernliğin iradeceliğini ve yapma gücünü, geleneği canlandırma yönünde kullanmaya çalışan bir muhafazakâr-devrimcidir⁶⁷. Topçu, Batı'nın yaşatıcı kuvvetleri olarak Hristiyan ruhçuluğunu (spritüalizm) ve sömürgecilikle beslenen büyük sanayiye görmektedir⁶⁸.

Çarpışan bu iki kuvvetten ikincisi, ilkinde galebe çalmış ve onu yozlaştırmıştır: Avrupa düşkünlük içinde ve kendi ahlakını yitirmenin kıyısındadır⁶⁹. Yabancılaşmayı ve dolayısıyla maneviyatsızlaşmayı doğurmuştur. Bu itibarla Topçu, kapitalizmi, sanayiye, teknolojiye, kentleşmeyi, 'iyisi/doğrusu' yapılamayacak, bizatihi kötü, bozucu amiller olarak görür⁷⁰. Batı demek, Topçu için esasen, "makine gıcirtısı" demektir⁷¹.

Nurettin Topçu'nun somut gerçekliğe dayalı bir milliyetçilik anlayışı vardır; nitekim bu da Anadolu'dur. Topçu milliyetçilik anlayışının çerçevesini altı temel ilke ile belirlemiştir. Bu ilkelerden ilkinde dinin İslam, ikincisinde yurdun Anadolu toprağı, üçüncüsünde soyun Oğuzlara dayalı Türk soyu, dördüncüsünde dilin Türkçe, beşincisinde devletin merkezîyetçi, otoriter ve sorumlu devlet, altıncısında ekonomik düzenin toplumculuk olduğu belirtilmektedir⁷².

Çıkarılmış olduğu Hareket Dergisi de, 1960'lı yıllarda Türkiye'nin gündemine girmeye başlayan Anadolu sosyalizmine paralel olarak, İslam sosyalizmi tezleriyle dikkat çekmektedir. Subaşı'na göre, dergide 1966'dan itibaren tekâmülcülük, Anadolu toplumculuğu, İslam ruhçuluğu ve idealizm gibi kavramlar etrafında yeni bir felsefi arayışa gidildiği görülmektedir⁷³.

⁶⁷ Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık**, Birikim Yay. İstanbul, s. 90-91.

⁶⁸ Nurettin Topçu, **Yarıncı Türkiye**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972.

⁶⁹ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998. sy. 41

⁷⁰ Süleyman Seyfi Öğün, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 115-128.

⁷¹ Tanıl Bora, "Milliyetçi Muhafazakârlık ve İslâmcı Düşünüşte Batı İmgesi", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s.264-65.

⁷² Mehmet Sarıtaş, "Nurettin Topçu", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 264.

⁷³ Necdet Subaşı, "1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirme, Tahayyül ve Tefekkür", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -İslâmcılık-**,ed. Yasin Aktay, Cilt: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 223.

Argın'a göre Topçu, gerçekten de birçok bakımdan 'akıntıya karşı yüzen' bir entelektüeldir. Teori karşısında pratiğe, 'kitap' karşısında 'hayat'a önem veren, 'doktrin' sahibi olmanın 'donmak' anlamına geleceğini düşünen 'anti-entelektüel' bir camia içinde, aksine teorinin, kitabın ve düşünmenin önemine dikkat çekmeye çabalar; doktrine dayanmayı bir 'doğmatizm' hali olarak görmek yerine; 'fikir nizamı' ve 'fikir disiplini' kazanmak adına geçerli bir yol olarak değerlendirir. Gündelik siyasetin 'gerçek'lerinden ziyade kendi 'ideal'lerini esas alır.

Modernliğe yönelik kökten itirazı ve onun yerine geleneği yeniden ihyâ etme arzusu esasında Topçu'ya 'reaksiyoner' bir düşünür olma özelliği kazandırır; ihyâ etmeyi dilediği bu 'gelenek' tahayyül edilmiş yani esasında gerçek değil 'ideal' bir gelenek, dolayısıyla 'ütopik' bir gelecek olduğu ölçüde bu 'reaksiyonerlik', 'devrimci' ve 'inkılapçı' bir renge bürünür. Lâkin, kendi fikrî yapısı içindeki bu 'devrimci- inkılapçı' öge karşısında sergilediği 'ikircikli' tutum Topçu'yu muhafazakâr bir düşünür kılmaktadır⁷⁴.

Nostalji sosyal teoride, "kahramanlık etiği, ahlakî tutunum ve etik kesinlikten oluşan bir altın çağın, erdem ve eylem, sözcükler ve şeyler ya da işlev ve varlık arasında gedik bulunmayan bir dönemin geçmişte varolduğu" varsayımı olarak tanımlanmaktadır.

Muhafazakâr nostaljiyi topyekûn bir geçmişe özlem olarak düşünmemek gerekir. Muhafazakâr nostalji duyusu, bizi bulunduğumuz hâle/zamana getiren geçmişimizdir, ancak biz artık 'şimdi'deyiz ve ve şu an içinde geçmişi tekrar aynı biçimde yaşamak mümkün değildir. Muhafazakârlığın ana doğrultusu içinde nostalji, sadece bir 'koleksiyon ögesi' olarak değil, kurumsal ve kültürel devamlılığı vurgulayacak bir geçmiş kurgusu oluşturmak adına işlevsel bir yer teşkil etmektedir⁷⁵.

Atay'a göre, adına gelenekçilik yahut muhafazakâr nostalji diyelim; "yeni"nin

⁷⁴ Şükrü Argın, "Siyasetin 'Taşra'sında Taşranın Siyasetinin Tahayyül Etmek", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 467.

⁷⁵ Tanıl Bora- Burak Onaran, "Nostalji ve Muhafazakârlık: 'Mâzi Cenneti'", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 235-236.

karşısında “eski”yi metheden, özleyen, ihyâya istekli, lakin esasında, pratikte “bu günü dünle terbiye etme” manasını taşıyan bir pozisyondan söz edilebilir. Atay’a göre bu pozisyonun temsilcileri arasında, Ayverdi Kardeşler -Ekrem Hakkı Ayverdi, Samiha Ayverdi- ve onlarla ilişkilenen Kubbealtı Akademisi Vakfı çevresindeki bir kısım aydınlar ile Münevver Ayaşlı zikredilebilir. Bilhassa Samiha Ayverdi’nin külliyyatı, “Osmanlıcı- Gelenekçilik” denilebilecek bu çizgiyi en iyi biçimde karakterize etmektedir⁷⁶.

Samiha Ayverdi’nin (1906-1993) roman, hikaye, anı, araştırma ve deneme türündeki otuzu aşkın eseri, Osmanlı mirasını vurgulayan bir milliyetçilik ile İslâm tasavvufunun eklemlendiği bir muhafazakâr duruş örneğini teşkil etmektedir.

Ayverdi ve çevresi, “kökü mâzide olan âti” yorumuyla bilinen Yahya Kemal Beyatlı ekolünün takipçileridir. Bu, kendini siyasal değil kültürel düzlemde, “bir duruş ve duyuş olarak” ifade eden bir “klasik muhafazakârlık” yani “nostaljik muhafazakârlık” olarak tanımlanabilir. Bu çevre, Tanzimat’tan bu yana süren Batıcılık akımına ve Cumhuriyet’in getirdiği kültürel kopuşa tepki olarak, Osmanlı ile sürekliliği hasıl olan bir bir millî kültüre vurgu yapar; İstanbul’u da bu çerçevede, Osmanlı- İslam medeniyetinin kristalleştiği coğrafya/mekân olarak görür. Ayverdi’nin, “Osmanlı medeniyetinin beşiği” olan eski İstanbul’daki yaşayışı aktardığı İstanbul Geceleri (1952) ve Boğaziçi’nde Tarih (1966) isimli kitapları bu muhafazakâr duruşun birer simgesidir⁷⁷.

Ekrem Hakkı Ayverdi (1889-1984), kendine has bir tarih ve medeniyet görüşü geliştirmiş, bilhassa Selçuklu ve Osmanlı devrini paranteze alarak, hatta yok sayarak “Anadolu Medeniyeti” adı ile Anadolu’da yeşermiş antik medeniyetleri ön plana çıkaran aydınlara ve bu görüşe dayalı kültür politikasına karşı çıkmaktadır

1950’li yılların milliyetçi- muhafazakâr çevresinin önemli simalarından biri olan

⁷⁶ Tayfun Atay, “Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk ‘Gelenek-çi’ Muhafazakârlığı”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 171-172.

⁷⁷ Umut Azak, “Sâmiha Ayverdi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 249.

Ekrem Hakkı Ayverdi, nostaljik muhafazakârlık söylemine dahil edilebilecek bir mimar ve ‘kültür adamı’dır.

Ekrem Hakkı, eserleriyle ve fikirleriyle, yakın dostu Nihad Sami Banarlı’nın geliştirmeye çalıştığı “milli romantizm idraki”ni besleyerek muhafazakâr kültürün oluşmasında önemli roller üstlenmiş ve hayatını mimari mirası koruyup araştırmaya adanmış son “Osmanlı”lardan sayılmaktadır⁷⁸.

Hem “muhafaza ettikleri” hem de “muhafaza edişi”yle Türkiye’de muhafazakâr fikriyatın kilit önemdeki figürlerinden biri olan Abdülhak Şinasi Hisar’ın (1888-1963), tüm hayatı esasında ‘mâzî’ kelimesinin etrafında örülüdür.

Ayvaz’a göre, Abdülhak Şinasi Hisar’ın muhafazakâr fikriyat içindeki yerini farklı kılan bir şey varsa, bu söyleminde dinin teşkil ettiği yerin nispeten küçüklüğüdür. Kitaplarında dinî inanca bağlı olarak seçtiği konular, genel itibariyle kahramanın inandığı hurafeler ve çok da temeli olmayan metafizik korku ve kaygılardan müteşekkil olmuştur. Türk Ocağı üyesi olarak Türk Yurdu dergisinde yazdığı yazıların pek çoğunda, şairane bir dille çizgilerini çekmeye çalıştığı milliyetçilik anlayışı, bir anlamda, yaşanan değişimle birlikte geride bırakılan “İslamî” inanç sisteminin yerine yüzeysel bir Batılı düşünce değil yeni bir “millî” kimlik ikame etmek üzerine kuruludur⁷⁹.

1.4.5. Sosyalist Muhafazakârlık

Sol, söylemi itibariyle değişimi simgeler. Halihazırda var olan gelenekselliğe karşı çıkar. Ona göre toplumlar içerisinde bireyler ve dünya üzerinde de uluslar eşittir. Bireyler arasındaki eşitliğin en mühim kıstası fırsat eşitliğidir. Keza, özgürlük ilkesine bağlı olarak bireyler kendi siyasi görüşü, yaşam biçimi ve kaderi hususunda belirleyici olmak hürriyetine sahiptir. Buradan hareketle, dünya üzerindeki hiçbir ulusun bir diğeri üzerinde sömürü hakkının olmadığı da söylenmelidir. Üretim araçları hakiki

⁷⁸ Beşir Ayvazoğlu, “Ekrem Hakkı Ayverdi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 240-41.

⁷⁹ Emre Ayvaz, “Abdülhak Şinasi Hisar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 245.

üretici kitlesi olan halka aittir. Toplumsal yarar her daim bireysel çıkarın üzerindedir. Toplum içerisinde koruma altında bulunan bireysel hak ve özgürlükler, bireyselliği kollarken, bireyciliği reddeder. Sosyal adalet ve eşitlik, esas kabul edilir. Yönetici statüsünde bulunanlar, sosyal politikalar yürütmek ile sorumludur. Toplum içerisinde bireyler seçme, seçilme, görüşlerini beyan etme ve protesto hakkına sahiptirler. Seçilmiş olan temsilciler, halk adına ve onun yararına görevlerini ifa ederler. Üretim araçları tarafından üretilen artı değer, eşitlik esasına göre pay edilir. Meslekler ve toplumsal gruplar arasında herhangi bir gelir adaletsizliği söz konusu edilemez. Haksız kazanca müsaade edilmez ve aşırı kazanç vergi yolu ile sınırlandırılır; fazla kazanç toplumsal yarar için kullanılır. Üretimde verimlilik, paylaşımında adalet esas alınır. Tüm bu ilkelerin sayısı oldukça artırılabilir. Lakin, Türkiye’de bilhassa son yıllarda sayıları artan, kendilerini sol görüşlü olarak ifade eden, fakat yukarıda bahsi geçen tanımlamalardan azade bir tutumla statükoya bağlılığı bulunan insanların varlığından söz edilmelidir.

Türkiye’de statüko siyasal güç ve kendileri tarafınca alınan kararları uygulayan bürokratlar, çeşitli parasal güç odakları yani iletişim ve medya kuruluşları, ordu vb. kurumlardan müteşekkil bir yapıdır⁸⁰.

Sosyalist muhafazakârlığın ne’liğine dair bir yorum yapabilmek adına muhafazakarlık kavramının sosyalizm ile nasıl bir araya geldiği öncelikli soru olmalıdır.

Türkiye’de siyasi muhafazakârlık ile örtüşen toplumsal muhafazakârlık; “yaratıcı”, “tepkisel”, “liberal” bir muhafazakârlıktır. Cumhuriyet öncesi muhafazakârlık anlayışı Türk düşünce hayatını üç ana koldan besleyen İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık ile ilişkilendirilebilir görünse de Çiğdem, bunları farklı istikamete yönelen ve fakat nihayetinde aynı yola giren düşünce biçimleri olarak tavsif eder. Dolayısıyla, muhafazakârlığın bu akımlardan herhangi birine atfedilemeyeceğini, Türk muhafazakârlığının koruyacak şeylerin ne olduğuna karar vermek yerine, onları “yaratmak” zorunda kalan bir muhafazakârlık olduğunu söyler.

⁸⁰ Coşkun Can Aktan- Serdar Yay, “Türkiye’de Statüko ve Değişime Direnç”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri** Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 2016, s.53.

Siyasi muhafazakârlık ile örtüşen toplumsal muhafazakârlık iki ayrı süreci içermektedir: İlki siyasi yenilikler ile bütünleşen toplumsal muhafazakârlığı teşkil ederken; ikincisi statükocu muhafazakârlık ile çelişen toplumsal muhafazakârlığı içerir. Türkiye’de yenilikçilik devam eden yıllarda yerini statükoyu savunan bir hale bırakmıştır. Düzen yalnızca savunulan bir hale gelmiştir. Doğan’a göre, siyasi muhafazakârlık, statükoyu yahut düzeni savunmak değil, egemenlerin düzenini savunmak demektir ve bu anlamda Türk solu muhafazakârdır⁸¹.

Ahmet İnel muhafazakarlığın iki türünden bahseder: İlki, köklü bir geçmişe dayanan ve bu kadim geleneğin değerlerini benimseyen, yaşam çerçevesini bu yönde belirleyen güvenli bir duruşa sahiptir. Söz konusu geleneği bilinçli bir şekilde savunur ve değişimin değersizliğine inanır. Kendisi bu tavrı aristokrasiye dayalı gerçek bir muhafazakarlık olarak addeder ve Türkiye’de ender rastlanan bir şey olduğunu ifade eder.

İkinci tür muhafazakarlık ise, eldekini korumaya ve durumu kurtarmaya matuf ürkek bir tavrı barındırır. Değişimden öz olarak değil, onun getirdiklerine karşı donanımlı olmadığı için korkan bu muhafazakarlık, kendini farklı söylemler ile ifade edebilir. İnel’e göre bu tavrı kimi zaman milliyetçi bir kisveye bürünürken; kimi zaman da radikal devrimci bir söylem, katı bir sol tavrı da muhafazakarlığın örtüsü olabilir. Tarihe not düşülen bir aktör olmak ümidini kaybeden, lakin bu havlu atışı, geçmiş “şanlı” duruşların hatırasının bekçiliğine kendini tayin ederek gizleyen bu tavra Türkiye’de sol içerisinde rastlamak mümkün hale gelmiştir. Kalıp yargılar, sloganlar ve ritüeller üzerine kurulu bir sol içinde “devrimciler” için gerçek kalıbına uydurulmalı ve devrimci analizin safiyetine hâle gelmemelidir⁸².

⁸¹ M. Sait Doğan, Siyasi Muhafazakârlıkla Örtüşen Toplumsal Muhafazakârlığın Medyatik Tahrifi, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı:28, 2003.

⁸² Ahmet İnel, “Sol Muhafazakârlık”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 129, İstanbul, 2000.

İKİNCİ BÖLÜM: MİZAHTA TÜRK MUHAFAZAKÂRLARI

Birinci bölümde genel hatlarıyla muhafazakarlık anlayışlarına yer verdiğimiz belirli isimlerin, bu bölümde, muhafazakarlığa dair fikirlerini geniş bir perspektifte incelemeye çalışırken, aynı zamanda söz konusu isimlerin mizaha ve karikatüre konu edilişlerine dair örnekleri incelemeye ve yorumlamaya çalışacağız.

2.1. PEYAMİ SAFA

Peyami Safa ve Türk Düşüncesi dergisinin diğer yazarlarının yalnızca muhafazakârlığı değil bunun yanında inkılapçılığı da savunması, her iki alanda da kendini tanımlamak gayretini meydana getirmiştir. Muhafazakârlık savunulurken irtica, mürteci ve yobazlık; inkılapçılık savunulurken devrimbazlık eleştirilecektir.

Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar” ı şöyle sıralar:

“1. İnkılap gelenek düşmanlığı değildir.

2. İnkılap taklit edilemez. Taklit üzerine kurulmaya çalışılan inkılaplar kitleye mâl olamaz ve kalıcı olamazlar. I. ve II. Meşrutiyet anayasaları ve Medeni Kanun tercümeyle dayandıkları için başarılı olamamışlardır.

3. Hiçbir inkılap tek adamın eseri olamaz. Atatürk, büyük inkılapçılarımız arasında müstesna bir yere sahipse de, Türk inkılabı Atatürk'ten çok önce başlamıştır. Hürriyet inkılabı 1908'de, kadınların çalışabilmesi 1905'te, kız ve erkek öğrencilerin üniversitede beraber okuyabilmesi 1920'de gerçekleşmiştir. Latin harflerinin ve şapkanın kullanımı yönündeki akımlar da önceden beri vardır.

4. Laiklik, Batı medeniyetinin şartı ve esası değildir. Batı medeniyetindeki gelişmiş ülkelerden birçoğu, mesela İngiltere laik değildir. Laikliği eleştirmek Batılı laik ülkelerde irtica sayılmaz. Batı medeniyeti hala Hristiyan geleneklerine bağlıdır.

5. Türkiye'de milli hakimiyet 1923'te değil esasında 1908'de başlamıştır. Türkiye'de serbest seçim 1908'de gerçekleşmiş, yürütme kuvveti saltanattan alınarak, serbest oyla tayin edilmiştir. Milli hakimiyet daha sonra tehlikeler geçirmiş, ancak 1950'de yeniden hayata geçirilebilmiştir. Tek Parti dönemi, serbest seçimin ve demokrasinin olmadığı

“totaliter” bir rejimdir. Milli hakimiyet ve demokrasi 1950’den sonra da tam anlamıyla gerçekleşmemiş, kimi kısıtlıklar içindedir. Ancak, tekâmül ederek zaman içinde tam olarak uygulanabilecektir.(Safa, 1960:1-2) Sonuç itibariyle, inkılap “...bir tekâmül hamlesidir. Ağır değil, hamleli bir tekâmüldür. Tarihsiz tekâmül olmaz. Geçmişe dayanmayan geleceğin temeli yoktur. Bu şartları inkâr eden bir inkılap anlayışı, Batı medeniyetine değil, komünizme mahsustur”⁸³.

İrem’e göre baskın modernist Kemalizm anlayışına alternatif bir modernizm arayışını ifade eden bu eğilim, Kemalizmin yaratıcılığı, milliyetçiliği ve evrensel İslami kozmolojiden kopuş tutumunu ve kararlılığını alkışlarken; onu ulusal gelenek, görenek ve dinle uzlaştırmayı amaç edinmiştir. Ve bunu yaparken de dini değil felsefi- siyasi bir dili referans almıştır⁸⁴.

Peyami Safa, Türk inkılabını devrimci olmaktan ziyade evrimci olarak tanımlar ve bu dönüşümü “gelenek düşmanı” olarak görenlere de ateş püskürür. Ona göre Türk inkılabının derdi sadece “medenî inkişafa engel olan” geleneklerdir.

Ona göre, inkılapçılıkla muhafazakârlığın birlikte savunulması şahsî bir gayretin ürünü değil, tarihi ve sosyal değişimlerin bir sonucudur. Üstelik bu değişiklikler, yalnızca Türk tecrübesiyle sınırlandırılmaz. Kendisi de bir tezatlar ve paradokslar birleşimi olan modernlik halinin inkılapçılıkla muhafazakârlık beraberliğini doğurmasını Marshall Berman şöyle değerlendiriyor: “Modern olmak bir paradoks ve tezadı yaşamaktır. Bir yandan, bütün değerleri, hayatları ve toplulukları kontrol ve yok edebilecek bir bürokratik örgütlenme ile güçlenmek demekken; aynı zamanda bu güçler ile karşılaşılıp, onların dünyasını değiştirmek ve kendi dünyamızı haline getirmek için, savaşmak için karşı konulmaz bir kararlılık içinde olmaktır. Hem devrimci hem de muhafazakâr olmaktır”⁸⁵.

Ayvazoğlu’na göre, Peyami Safa, Ziya Gökalp gibi siyasî konjonktürün tabii bir sonucu olarak belli ölçüde totaliter bir niteliği olan solidarist bir korporatizmi, yani

⁸³ Peyami Safa, “Seçimler ve Milli Hakimiyet”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:63, 1960, s.1-2.

⁸⁴ Tanel Demirel, “1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşme Eğilimleri Üzerine Bazı Değinmeler”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 221.

⁸⁵ C. Nazım İrem, “Kemalist modernizm ve Türk Gelenekçi- Muhafazakârlığının Kökenleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74, s.66.

mevcut nizamı savunur. Toplumun bütün uzuvları birbirinin “lâzımı ve melzûmu” olan bir taazzuv, yani bir organizma olarak görüldüğü anti-marksist ve anti-liberal bir dünya görüşü olan korporatizm, liberalizmin ferdiyetçiliğini de, sınıflararası çatışmayı da reddeder. Esas olan, amme menfaati, daha geniş mânâsıyla milli menfaattir⁸⁶.

Ezcümle, bahsi geçen her husus Peyami Safa'nın cümlelerinde şöyle tecessüm eder: “Bir Tereddüdün Romanı'na kadar şüpheci görünürüm. Bu romanın kahramanı sorar: ‘Mânâya mânâ veren biz miyiz?’ Bu sorunun cevabı yirmi yıl sonra Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda verilmiştir. Varlığa mânâ veren insan değildir, insana mânâ veren varlıktır. Şüpheci zamanlar dahî, daima milliyetçi ve insancı oldum. Allah'tan şüphe ettiğim zamanlar bile onun varlığı imkânını reddetmedim. Marksist olmaksızın kendi inanış hududlarım içerisinde bir çeşit sosyalistim. Fikirlerim hemen bütün kitaplarımda vardır. Esasta değişmedim. Daima kendi kendime tashihe çalıştım ve çalışıyorum. İnsanın kendi kendisi kalması şartıyla değişmesi bütün eşyaya şâmil bir zarurettir. Bunun için hem muhafazakâr, hem de inkılapçıyım”⁸⁷.

Yukarıda anlatıldığı üzere kendini hem muhafazâr, hem inkılapçı olarak tanımlayan Peyami Safa eserini ürettiği dönemde yalnızca edebî ve fikrî meselelerde bahsi geçen bir isim olmamıştır. Eseri, edebî çevre içerisinde konumlandırılışı ve sanata karşı bakış açısı gibi yönleriyle mizah ve karikatür içerisinde de yer almıştır. Muhafazakarlık anlayışını, Doğu ile Batı ve geçmiş ile gelecek arasında kurmaya çalıştığı bir sentez üzerine inşa eden Safa'nın hangi yönleriyle ve ne biçimde karikatüre dahil edildiğini aşağıdaki örnekler üzerinden okuyabiliriz.

⁸⁶ Beşir Ayvazoğlu, “Peyami Safa”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 22

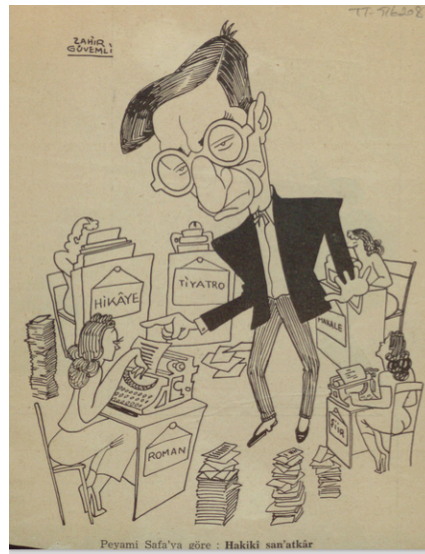
⁸⁷ Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?**, İletişim Yayınları, Yay. Haz.: Kıvanç Koçak, 2015, s.258.

Şekil 1 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi

Peyami Safa'nın portre karikatürünün resmedildiği görselde, annesi Server Bedia hanımın isminden mülhem çeşitli eserlerinde kullandığı müstear ismi “Server Bedi” zikredilmiştir.

Söz konusu portre karikatür dışında, kültür hayatı içerisinde mühim yer teşkil eden biri olarak Peyami Safa, aşağıda görüleceği üzere çeşitli karikatürlerde güldürü amacıyla da çizgiye konu edilmiştir.

Şekil 2 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi

Kıyafeti itibariyle bir Batılı gibi resmedilen Safa, hem muhafazakar, hem modern Türk aydınının bir timsali olarak varsayılabılır. Tavrı ve edası yönüyle de kendinden emin ve ciddi, hatta nispeten kibirli bir yüz ifadesine sahip olduğu karikatürde, kendisi için hakiki sanatın roman ve hakiki sanatkârın romancı olduğu; tiyatro, makale, şiir gibi diğer edebi sanatların onun gözünde romana nispetle daha az kıymetli olduğu yönünde bir yorum getirilmiştir.

Şekil 3 : Peyami Safa, Taha Toros Arşivi

Kitapların üzerine kurulu tahtında, üzerinde başarı nişaneleriyle donatılmış bir üniforma sahibi olan edebiyat kralı kumandan Peyami Safa, emir erlerine rehberlik edip yol göstermektedir. Erlerin gözü ve kulağı kumandanın üzerinde, pür dikkat ondan gelecek emri dinlemektedirler. Söz konusu erler ne hikmetse Safa'nın kendisinin kopyası gibidir. Peyami Safa bir eli göğsünde, mağrur bir eda ile poz verirken, arkasına sakladığı diğer elinde bir sosizon taşır. Bir yönü ileriye doğru bakar ve o yöne atılım yaparken; bir yanı daima geride, geçmiştedir. Safa'nın geçmiş-gelecek arasında kurmak istediği bağı, karikatür üzerinde böyle bir okuma yaparak yeniden anlamlandırabiliriz.

2.2. YAHYA KEMAL

Yahya Kemal'in anlayışına göre, Türklük her milliyet gibi harsîdir ve içinde her unsurdan ferdin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla Türk kültüründe mevcudiyet ve meziyet göstermiş olan herkes Türktür⁸⁸.

“Bir medeniyeti taklid etmek merhalesinden çıkmak onu iyi hazmettikten sonra mümkün oluyor. Bu rüşde ermek için ise onun fen ve tekniği kâfi gelmiyor; bilhassa zevk, düşünüş, ahlak gibi yeni hayatı yaratan unsurlarını benimsemek icâb ediyor. İşin güç tarafı da bu”.

İşte bu merhalede Yahya Kemal'in muhafazakârlık anlayışının izdüşümlerine rastlarız. Ona göre, işin bu güç kısmını aşmanın yolu tarih/ gelenek içinde devamlı halde birikerek değişmek ve geleceğe yönelmektir. Bu düşünce biçimi “Kökü mâzîde olan âtîyim” sözünde vücut bulacaktır⁸⁹. Yahya Kemal'in, muhafazakâr düşüncenin temel “düstur”larından biri sayılabilecek “Kökü mâzîde olan âtîyim” sözü, Gökalp'le o tarihlerde Büyükkada'daki hararetleli sohbetlerinden birinde doğacaktır⁹⁰.

Ahmet Hamdi Tanpınar da fert için olduğu nispette milli hayat için de bir o kadar elzem olan ve hepimizi bir ağacın kökleri gibi asırların içinden doğru besleyen düşünce olan tarihîliği (historicite) kaybettiğimizden bahisle “kök” metaforunu devam ettirir: “Köksüz şeyler daima yüzer, daima beyhude yere karşı sahil arar. Halbuki milli hayat devamdır. Devam ederek gelişmek, değişerek devam etmektir. Çünkü yaratmanın ilk şartı devamdır [...]”⁹¹

Tanpınar Yahya Kemal'i, bize ana dilimizin kapısını açan, Şark'ın kapısını aralayan, bize kendimizi veren adam olarak tanımlar. Nurdan Gürbilek, Tanpınar'ın gözünde Yahya Kemal'i kayıp sesi bulan, kırılan zinciri onaran, Şark- Garp ikiliğini sona erdiren kişi; evin anahtarını bulan, dili öksüzlükten kurtaran kurumuş pınarı canlandıran adam olarak tasvir eder. On sene Avrupa'da yaşamış ve “kayıtsız şartsız

⁸⁸ Metin Çınar, “Dergah Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 88.

⁸⁹ Çınar, **a.g.m.**, s. 88.

⁹⁰ Beşir Ayvazoğlu, “Yahya Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 419.

⁹¹ Çınar, **a.g.m.**, s. 88.

Avrupalı” olmasına rağmen, ve hatta “jestlerinde bile Fransız şansoniyelerinin tesiri” olan ve fakat nihayetinde “kendine gelen” adamdır⁹².

Yahya Kemal’in belki de hiç istemeden yüklendiği misyon, yani Osmanlı tarihi ve kültürüyle Cumhuriyet arasında köprüler kurma misyonu, onu kültürel muhafazakârların adeta bir idolu haline getirecektir⁹³.

Yahya Kemal edebî ve fikrî sahada sahip olduğu misyonun ötesinde bir kültür adamı olarak çeşitli kültürel sahalarda bahsinin geçtiği bir isimdir. Mizah ve karikatür sahası da bu paranteze dahil edilebilecek alanlar olarak teşmil edilebilir. Kemal, karikatürlere ekseriyetle fizikî özellikleri ve şairliği yönüyle konu edilmiştir.

Şekil 4 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi

Çizim içerisinde “Esersiz dâhi” olarak tanımlanan Yahya Kemal’in, kendisi hayattayken hiçbir kitap yayınlamamış olmasına atıf yapılmaktadır. Şairin elinde

⁹² Nurdan Gürbilek, “Tanpınar’da Ophelia, Su ve Rüyalarda”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 426.

⁹³ Beşir Ayvazoğlu, “Yahya Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.419.

taşıdığı kitabın ismi de manidardır: Sükût Divânı. Kökü mazide olan atının mücessem hali olan Yahya Kemal, maziye karşı olan hassasiyeti noktasındaki muhafazakar tavrı, fikirleri dolayısıyla ve şairliği ile birçokları için bir dâhidir. Edebi ve fikri meselelerde söz ve bunun da ötesinde bir duruş sahibidir. Karikatürde şair, bu yönüne atıfla çizilmiştir.

Şekil 5 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi

Mısrayı, haysiyeti olarak tavsif eden Yahya Kemal, Türkçenin, şiirinde billurlaştığı bir büyük şairdir. Tanpınar'ın ifadesiyle "Yahya Kemal, her şeyden evvel bir şekil ve mükemmeliyet şairidir. Daima şekil titizliği ve mükemmeliyet kaygısı içinde eserini vücuda getirmiştir"⁹⁴. Divan şiirinin de son büyük şairi addedilen Yahya Kemal, aynı zamanda annesinin sütü olarak tanımladığı dili, Tanpınar'ın bahsini ettiği titizlikle şiirine nakşetmiştir. Türk şiirinde temsil ettiği makam dolayısıyla kendisi, "büyük şair" olarak tavsif edilir. Karikatürde, onun büyük şair oluşu dile getirilirken, öte yandan bu, fizikî büyüklüğüne atıfla mizahi bir unsur haline getirilerek resmedilmiştir.

⁹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar , **Yahya Kemal**, İstanbul , Dergah Yayınları, 2001, s.164-165.

Yahya Kemal, yaşadığı dönemde fizikî büyüklüğü ve iriliği yönüyle mizaha ve karikatüre çokça konu edilmiştir; yukarıdaki görsel bunların bir örneğidir.

Şekil 6 : Yahya Kemal, Taha Toros Arşivi

Yahya Kemal bir masa üzerine oturmuş, bir eli kulağındadır ve bir yandan yazmaktadır. Fakat karikatürde dikkati çeken bir şey vardır: Örülen örümcek ağları ve şairin başına yuva yapmış olan kuşlar. Karikatürün alt metninde “Yahya Kemal Bey’in yazmaya başladığı son eser!” ifadesi yer alırken, üst metinde “Atasözlerinden: Geç olsun da, güç olmasın!” lafzı yer almaktadır. Yahya Kemal şiire verdiği kıymet ölçüsünde, şiir üzerinde titizlikle çalışan bir şairdir.

Nihad Sami Banarlı'nın "Yahya Kemal Nasıl Çalışırdı?" başlıklı yazısında bahsi geçen aşağıdaki örnek bunun bir timsalidir. Banarlı'nın ifadesiyle, özellikle hemen her müsveddede noktalarla işaretlenmiş boşluklar bırakan şairin, bu boşlukları ideal

kelimelerin ilham olacağı ana kadar beklemek için bıraktığı açıktır. Hatta çoğu zaman bir mısraı ne kadar işlediğini, üzerinde ne kadar durduğunu, değiştirdiğini ve mısraın en güzel ritme ulaştığına karar verdiğinde son şeklini aldığını "Vuslat" şiirinin "Ömrün bütün ikbâlini vuslatta duyanlar" mısraının şu müsveddelerinden açıkça anlayabiliriz:

“- Kalbin serencâmını o kuvvetle duyanlar

- Vuslat gibi dünyaya değer zevki duyanlar

- Vuslat gibi cennette her ikbâli duyanlar

- Her zevki her ikbali bu âlemde duyanlar”

Yukarıdaki mısralar üzerinde hararetle çalışan Yahya Kemal, nihayet "Ömrün bütün ikbâlini vuslatta duyanlar" mısraında karar kılmıştır⁹⁵.

Yahya Kemal, şiirini yazarken taşıdığı bu hassasiyet ve dikkatle bilinen bir şair olarak, yukarıdaki karikatürde çevresinde olup bitenden bihaber, adeta dünyadan soyutlanmış biri gibi resmedilmiş ve onun bahsi geçen yönüne mizahi bir dille dokunulmuştur.

2.3 AHMET HAMDİ TANPINAR

Beş Şehir isimli kitabında Tanpınar kendi neslini şöyle tarif eder: “En büyük meselemiz budur; mâzî ile nerede ve nasıl bağlanacağız; hepimiz bir şuur ve benlik buhranının çocuklarıyız...”⁹⁶.

Tanpınar'ın “yaşama iklimi” olarak tarif etmeye çalıştığı ‘terkip’ düşüncesinin üç kaynağı bulunmaktadır. Kaynaklardan ilki son şarkısını söylemiş olsa dahî ‘Şark’ tır ve bir diğeri de ‘Garp’⁹⁷. Ancak, Tanpınar’a göre bize esas lazım gelen şey Huzur’da sıkça sözünü ettiği, “yeni bir hayat” tır. Üstelik bu yeni hayata yalnızca Doğu’nun

⁹⁵ Nihad Sami Banarlı, "Yahya Kemal Nasıl Çalışırdı?", **Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası II**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yayını, 1968, s. 21-22.

⁹⁶ Oğuz Demiralp, “A. Hamdi Tanpınar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s.24.

⁹⁷ Köksal Alver, “Ahmet Hamdi Tanpınar: Türk Muhafazakârlığının Estetiği”, **Tezkire**, Yıl: 11, Sayı: 27-28, Temmuz-Ekim, Ankara, s.105.

yahut yalnızca Batı'nın kapısından girmek imkânı yoktur. Tanpınar için “Garp, Avrupa'dan fazla bir şeydir (...) ve oluşun, hareketin coğrafyasıdır.”⁹⁸ “Şark“ ise oluşun önüne geçilen bir “oturup bekleme(nin) yeri”dir⁹⁹.

Dolayısıyla birbirine böylesine zıt karakterler ihtiva eden Doğu- Batı kutuplarının arasında varlığını sürdüren gerilimin üstesinden gelmenin yolu Tanpınar'a göre, bu iki uzlaşmaz kategoriye kaba bir biçimde birleştirmeye çabalamak değil, milli kültürü temel kabul ederek “Doğu'nun ve Batı'nın güzellikleri”ni bize özgü bir hüviyete sahip olacak şekilde kurmaktır¹⁰⁰. Buradan hareketle üçüncü kaynağın ‘memleket realitesi’ yani ‘şimdi/yeni olan’ ı temsil ettiği söylenmelidir¹⁰¹.

Gürbilek'e göre, Hocası Yahya Kemal'i Tanpınar için bir anlamda model kılan şey de apaçık budur; yabancı fikirlerin ortasında “kendi” olma arayışıdır¹⁰².

Tanpınar, geçmişimiz ile bugünümüz arasında bir süreklilik bağı olması gerekliliğini savunmaktaydı. “Bunu, Osmanlı geçmişini yadsıyarak yapmak herhalde olanaklı değildir. Geçmişini değiştiremeyeceğimize göre geçmiş ile ilişkimizi değiştirmemiz gerekir”¹⁰³ demektedir.

Bahadır Türk'ün ifadesiyle, kopuş yerine ‘sürekliliğe’ ve kesinti yerine ‘devamlılığa’ yaptığı vurgu ile dikkat çeken Tanpınar'ın muhafazakârlığı, sadece “muhafaza etmek” değil, bununla beraber “muhafazaya değer şeyler yaratmak” arzusunu da bünyesinde barındırır. Ve bunun güncel hayata geçebilmesi ancak toplumsal hayat içerisinde mümkün hale gelebilecektir. “Toplum, fertlerin zaaflarından kurtulduğu bir vasattır ve sürekliliği, kalıcılığı olan fert değil, toplumdur. Fertler, fırtınalar karşısında birer

⁹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, ‘‘Şark ve Garp’’, **Mücevherlerin Sırrı**, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.31-37.

⁹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s.10.

¹⁰⁰ Bahadır Türk, Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışım Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, Ankara, s.64.

¹⁰¹ Köksal Alver, “Ahmet Hamdi Tanpınar: Türk Muhafazakârlığının Estetiği”, **Tezkire**, Yıl: 11, Sayı: 27-28, Temmuz-Ekim, Ankara, s.105.

¹⁰² Nurdan Gürbilek, “Tanpınar'da Ophelia, Su ve Rüyalara”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.426.

¹⁰³ Oğuz Demiralp, “A. Hamdi Tanpınar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s.26.

yaprak gibi çaresizken, toplum kökünü toprağın derinliklerine salmış olan bir çınar gibi dayanıklıdır”¹⁰⁴.

Bergson’un düşüncesinden mülhem, muhafazakâr modernlik anlayışı, geleneğe referans vermeyi ve geçmişi bugüne ait bir parça olarak kabul etmeyi meşrulaştırmaktaydı.

Bora ve Onaran’a göre, Bergson’un özellikle süre (durée) kavramı, Cumhuriyet’in ilk döneminin muhafazakâr-modernistlerinin modern zaman algısı ile gerilimlerini çözmekte ve geçmişin tam olarak nereye konulacağı ile ilgili taşıdıkları endişeleri gidermek noktasında işlevsel bir yer teşkil etmektedir. Bergson’a göre süre parçalanamaz; parçalanması niteliğini kaybetmesi demektir. Kendi ifadesiyle: “Süre, geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daimî bir ilerlemesidir. Geçmiş hiç durmadan büyüdükçe kendisini de hiç durmadan hıfzeder.” Kezâ, Tanpınar’ın “yekpare, geniş bir an” sözleri, bu zaman tasavvurunun da bir remzidir¹⁰⁵.

Ezcümle, Ahmet Hamdi Tanpınar, sürekliliğe ve mâzî ile birleşmiş bir âtîye matuf, toplumu merkeze alan söylemi ve bunun yanında dinin ve kültürel kurumların işlevselliğine yaptığı vurgu ile kültürel muhafazakârlığın önemli bir temsilcisidir.

Türk toplumunda fikrî meselelerin ekseriyetle edebiyatçı kimliğini taşıyan kimselerce dert edinildiği, bu meseleler üzerine fikir serd edildiği bilinir. Tanpınar da bu isimlerden biri olarak, temsil ettiği kültür adamı sıfatıyla, kültürel sahanın bir kolu olan mizah ve karikatüre konu edilmiştir. Aşağıdaki portre karikatür bunun bir örneğini teşkil eder.

¹⁰⁴ Türk, **a.g.m.**, s.63.

¹⁰⁵ Tanıl Bora ve Burak Onaran, “Nostalji ve Muhafazakârlık: ‘Mâzi Cenneti’”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.244.

Şekil 7 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi

Ölümünden sonra, “Sakin görünümlü, iç dünyası zengin bir kişiydi.” yorumuyla yayımlanan portre karikatürde Tanpınar, mütebessim ve mağrur bir ifade ile resmedilmiştir. Tanpınar yalnız edebi şahsiyeti, edebi meseleleri hülasa etme, yorumlama ve aktarma mevzuundaki maharetiyle değil; aynı zamanda kültürel sahada da aynı mahareti gösterebilmiş biri olarak bilinir.

Şekil 8 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi

Tanpınar, kültürel ikilemin ortaya çıkardığı bir çatışma ortamında eserini veren biri olarak, kendini “Hülâsa bir yığın tezdin adamıyım”¹⁰⁶ diyerek tanımlar. Kendisini, Tanzimat’tan beri süregiden yüzeysel Batıcılık anlayışının karşısında konumlandırmış; fikrini, geçmişi değiştirmek yerine, geçmiş ile olan ilişkimizi değiştirmenin daha iyi olacağı yönünde serd etmiştir.

1933 yılında Ahmet Haşim’in vefatından sonra Kadıköy Lisesi’nde edebiyat öğretmeni olan Tanpınar, Güzel Sanatlar Akademisi’nde sanat tarihi, estetik ve mitoloji dersleri hocalığına getirilir. Kendisi, hem mizacı hem de birikimi ile edebî meseleleri kavrayıp yorumlama noktasında oldukça mahirdir. Edebiyat tarihine dair kitabını yazmadan evvel , erbabınca bilinen Tanpınar, üniversiteye hoca olarak tayin edilmesi ihtimali ile dikkatleri üzerine çeker. Akün’e göre: “1938’in Ekim ayında İsmail Habib Sevük ile arasında cereyan ve gazete sütunlarına akseden bir münakaşa hadisesi vardır ki, bu onun isminin daha da tanınıp aktüelleşmesine tesir eder”¹⁰⁷. Yukarıdaki karikatürde işte bu hadise ele alınmış ve iki edebî şahsiyet arasında cereyan eden olay bir ‘edebî faaliyet’ olarak isimlendirilerek alay edilmiştir. Dövüşme sonrası asık yüzler, kırılan masa, ve dağılmış manzaranın yanında bir de arka tarafta vakur edasıyla Yahya Kemal belirir. Adeta bir spor çekişmesini zevkle izleyen biri izlenimini veren şair, döneminde edebiyat ortamının ustası sayılan biri olarak, elbette böyle bir karşılaşmanın orta yerinde bulunacaktır.

¹⁰⁶ A.Hamdi Tanpınar, **Günlüklerinin Işığında Tanpınar’la Baş Başa**, Ed.: İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, 2008, s.333.

¹⁰⁷ Mehmet Önal, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” Hakkında Bir İnceleme, **Türkbilig**, Sayı: 14, 2007, s.145.

Şekil 9 : Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Toros Arşivi

Şiirde, düz yazılarında olduğu şekilde düşünceden ziyade, duyuşa ve musikiye kıymet veren, bir dil mükemmelliği arayışında olan Tanpınar, psikanalistlere dokunan yönü, rüya kavramı ile kurduğu münasebet, zamanda sonsuzluğa ulaşma ve sonuç itibarıyla zıtlıkları bir dengede buluşturma çabası ile ele alınmalıdır. Esasında, onun muhafazakarlık anlayışına dair yapılan anlatıdan yola çıkarsak; kendisinde bu denge kurma iştiağının her saha için geçerli olduğuna şahit oluruz. Mazi ile geçmiş arasında kurmaya çabaladığı bağ, bir yanıyla bu denge anlayışının bir tezahürüdür. Yahya Kemal için “Dilin kapısını bize o açtı.” diyen Tanpınar, millet ve tarih hakkındaki fikirlerinde olduğu kadar, dile verdiği ehemmiyet ve şiirlerinde kurmaya çalıştığı dil estetiği açısından da hocasına benzer. Hocasının kendisi üzerindeki tesirini Antalyalı gence mektubunda şöyle anlatır:

“Şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm son hocam Yahya Kemal oldu. Haşim’i daha evvel okumuştum ve sevmiştim. Bu iki şair bana kendilerinden evvelkileri unutturdular. Yahya Kemal’in derslerinden –fakültede hocamdı-ayrıca eski şiirin lezzetini tattım. Yahya Kemal’in üzerimdeki asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir.”

Şiirde yakalamaya çalıştığı mükemmel dil ve şekle ısrarla bağlılığından mülhem olarak, yukarıdaki karikatürde şair Sürurî'nin terdid sanatıyla yazmış olduğu beyit, şayet şair zamanında yaşamış olsaydı, Tanpınar'ın kaleminden çıkabilecek bir şiirdir yakıştırmaları yapılmıştır. Söz konusu karikatür onun arada kalmışlığının, sentezi ve dengeyi bulma arzusunun bir tezahürü olarak da okunabilir.

2.4. NECİP FAZIL

İlk bölümde bahsi geçtiği üzere, muhafazakârlık ve İslamcılık arasındaki yakın 'rabıta', Kısakürek'in siyasal düşüncelerinde temsilini bulan "dinî muhafazakârlığın" önemli bir neticesidir¹⁰⁸. Ümit Aktaş, İslâmıcılığın muhafazakârlıktan ayrı tutulması gereğini vurgular ve ikisinin farklı şeylere tekabül ettiğini ifade eder. Aktaş'a göre, muhafazakârlık her toplumun kendine has bir özellik yahut problemken; İslamcılık müslümanlıktan farkları haiz bir siyasal eğilim. Geleneksel müslümanlığa karşı modern ve siyasal bir tutum olması hasebiyle, esasında muhafazakârlıkla da çatışan bir eğilim. Ne var ki İslamcılarının sosyopolitik tabanını oluşturan kesim ekseriyetiyle muhafazakârlar; onun deyimiyle "İslâmıcılar, muhafazakârların isyancı evlatları". Baba'ya isyan ediyor fakat bir yandan da onun tutumunu sürdürüyorlar. Yani, her ne kadar muhafazakârlığı eleştirirler dahi, zihinsel yahut davranışsal karşıtlıkları bir noktada kırılıyor ve tuhaf bir biçimde muhafazakârlığa avdet ediyor¹⁰⁹.

Reaksiyonerlik, tarihi gerçekten geriye çevirmeye çalışan, verili bir tarihsel âna yapışıp kalan şekilde tarif edilmektedir. Viereck'in ifadesiyle, "her şeyi bilinçsizce korumaya çalışan gericilikle, bazı şeyleri bilinçli bir şekilde korumaya çalışan muhafazakârlık arasındaki çelişki, muhafazakârlığın tarihsel sürekliliğe teslimiyetinden doğar"¹¹⁰.

¹⁰⁸ Murat Güzel, "Necip Fazıl Kısakürek", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 334.

¹⁰⁹ Ümit Aktaş ile Röportaj, **Dünya Bizim**, Haz: Asım Öz, (çevrimiçi) <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=230110>, 28 Mart 2017.

¹¹⁰ Murat Güzel, "Necip Fazıl Kısakürek", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.337.

Türkiye’de 1950 sonrasında ağırlık kazanan reaksiyoner muhafazakârlık yorumları, yüksek bir anti-komünizm dozu ile toplumu büyük ölçüde etkilemeyi, kimi zaman da onları harekete geçirebilmeyi başarabilmiştir. Güzel’e göre, Türkiye’deki anti-komünist propagandanın önemli entelektüel ayaklarından biri Necip Fazıl Kısakürek’tir¹¹¹. İslamcılıkla birlikte diğer sağcı konumların, özellikle Türk muhafazakârlığının Kısakürek’in görüşlerine gösterdiği ilginin temelinde onun asla uzlaşmaz, şaşmaz ve sarsılmaz CHP, İsmet İnönü, Batılılaşma, ve komünizm karşıtlığı yatar¹¹².

Necip Fazıl’ın düşüncesi, İdeolocya Örgüsü isimli eserde sistematik bir biçimde okunabilir. İdeolocya Örgüsü Karadeniz’e göre, “Türk aydınının fert, toplum ve devlet düzleminde yüzyıllardır dışarıda aradığı çarenin içeride, kendi köklerimizde bulunduğunu hiçbir komplekse kapılmadan, büyük açıklıkla, bütün ideolojilere meydan okurcasına sunulduğu eserdir.”¹¹³

Ancak Duran’ın görüşüne göre, İdeolocya Örgüsü’nün Türkiye’nin siyasal tarihinde ve kültüründe bir siyaset felsefesi ürettiği söylenemez. Kendisinin tespiti üzerine, Necip Fazıl’ın siyasal fikirleri muhalefet ettiği Kemalist zihniyetle paralellik taşımaktadır. Milliyetçilik, milli devletin kabulü, sosyal mühendislik yaklaşımı ile paralellikler ortaya koymaktadır¹¹⁴.

Eserde demokrasi reddedilmiş (Kısakürek, 1968:384), tepeden inme bir düzenle birey ve toplum hayatına yön verilmesi gerektiği savunulmuş, “Başyücelik” kurumu ve “Yüceler Kurultayı” gibi bir seçkinler yönetimi model olarak sunulmuştur¹¹⁵.

Batı medeniyetinin değersizliği, düşkünlüğü motifine, İslamcılığın milliyetçi-muhafazakârlıkla da yakınlığı bulunan daha geniş bir nüfusu teşkil eden kadrosu tarafınca da başvurulmuştur. Burada bilhassa Necip Fazıl’ın 1940’lardan 1980’lere

¹¹¹ Ahmet Çiğdem, “Muhafazakârlık Üzerine” **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74, İstanbul, s.32.

¹¹² Murat Güzel, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.335.

¹¹³ Abdurrahim Karadeniz, “Büyük Doğu’nun Siyaset, Toplum ve Devlet Tasarımı”, **Hece**, Sayı:97 (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Ankara, s.16-23.

¹¹⁴ Burhanettin Duran “Necip Fazıl Kısakürek’in Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hece**, Sayı:97 (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Ankara, s.78.

¹¹⁵ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s.256-60.

geniş bir radikal sağ zeminde etkili olan metinlerini zikretmek gereklidir. Kısakürek, şairane diliyle, doğrudan doğruya maddiyat- maneviyât ayrımıyla örtüştürdüğü Batı-Doğu ayrımında; kıymetleri “kuru akıl harikaları”ndan ibaret olan Batı’nın, maddeye hakim olma mücadelesi içinde kendi ruh kökünden koparak buhrana girdiğini ifade eder. Batı, “ruhî nizam, ahlak ve iman kutbundan mahrumdur”. Necip Fazıl’ın politik mücadelesinin yayın organı olan, 1945-1978 arasında devre devre çıkarttığı Büyük Doğu’nun adı, “çöken Batı”ya karşı bir medeniyet alternatifi” hayalini yansıtır¹¹⁶.

Kısakürek, Türk toplumunun Batılılaşma sürecinde kendi ‘geçmiş’iyle, dinî, ahlakî ve tarihî değerleriyle arasındaki ilişkiyi yitirdiğini düşünür. Bu noktada, Türk muhafazakârlarıyla, bilhassa Yahya Kemal ile hemfikirdir. Ona göre, hal, mâzî ve istikbal arasındaki ‘muvasala’ kaybolmuştur¹¹⁷.

“Öz yurdunda garip öz vatanında parya” dizelerine sahip Sakarya Türküsü şiiri, gerek muhafazakârlığın gerekse de İslamcılığın diasporik bilincine ayna tutar. Bu şiir, hâlâ milliyetçi muhafazakâr çevrelerin siyasal toplantılarında itibar görmekte ve hararetle okunagelmektedir.

Milliyetçi- muhafazakâr “şanlı tarih” anlayışının ve tarih yazımının ortaya çıkışında Necip Fazıl’ın etkisi azımsanmayacak katededir. Namık Kemal, Ulu Hakan II. Abdülhamid Han, Vahidüddin Han, Sahte Kahramanlar, Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar, Son Devrin Din Mazlumları bu tarih yazımının mühim örnekleridir. Güzel’in ifade ettiği üzere, Ulu Hakan Abdülhamid Han’da resmi tarih anlayışının “kızıl sultan” olarak tavsif ettiği Abdülhamid portresi, diğerler eserlerinde de olduğu gibi, resmi tarih yazımının tam aksi yönünde çizilmektedir¹¹⁸.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde yaşanan değişim ve bu büyük değişimin getirdiği toplumsal ve bireysel bunalımı, Necip Fazıl kendi kişisel dünyasında birebir yaşamıştır. Bu sürecin yansımaları da eserinde izlenebilir. Yaşadığı dönemde sesi gür

¹¹⁶ İsmail Safi, “Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel- Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2005, s.110.

¹¹⁷ Murat Güzel, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.335.

¹¹⁸ Murat Güzel, “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.339.

ıkan isimlerden biri olarak Şair, eserleri, mizacı ve fikirleri ile mizaha ve karikatüre konu olmuştur.

Şekil 10 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi

Necip Fazıl güçlü ve dinamik sesiyle, fakat aynı zamanda mizacından kaynaklı tavrındaki asabiyet ile bilinen, karşı olduğu fikirlere sert çıkışı ile malum biridir. Mengüşoğlu'nun ifadesiyle, “uyumsuz, kavgacı, kendisi ile bile barıŐık olmayan, tutumsuz, müsrif ama zeki ve cesur olan” biri olmakla beraber; Şiiri, öfkesi, düşünce dünyası, siyasi mücadelesi ve Müslümanlık anlayışı ile birçokları için izinden gidilen bir rehberdir. Portre karikatürünün yer aldığı görselde Şairin mizacındaki asabiyete dikkat çekilmek istenmiŐ, kaŐları atık, adeta ahvâlden memnuniyetsiz, düzene öfkeli biri gibi resmedilmiştir.

Şekil 11 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi

Necip Fazıl “O ve Ben” adlı otobiyografik eserinde hayatının 1934 yılına kadarki muhasebesini şöyle yapar: “Oniki yaşımdan yirmi küsur, hatta otuz yaşına kadar süren, güya kendime gelme, billurlaşma ve şahsiyetlenme çığırımında, şu veya bu bahanenin çarkına tutulmuş, döner, döner ve kendimi hep günübirlik bahanelerin hasis kadrosunda belirtmeye çabalarken, bu fısıltıyı; seslerin, renklerin, şekillerin ve mesafelerin ötesindeki hakikatten çakıntılar bırakıp geçen bu fısıltıyı hiç kaybetmedim. Madde içi hayatta parende üstüne parende atarken, madde ötesi hayatın, ruhumda daima ihtarcısına, gözü uyku tutmaz nöbetçisine rastlıyor; ve arada bir bu nöbetçinin selamını alıp yine beni sürükleyen çarklara takılıyor, ona: “Haydi, beni nereye götüreceksen götür, kime teslim edeceksen et!” diyemiyordum”¹¹⁹.

Ve 1934 yılında Abdülhakîm Arvâsî’yi tanimasından sonra hayatında büyük bir dönüşüm geçirir; şair, onu tanımadan evvelki hayatını, “Tam otuz yıl saatim işlemiş ben durmuşum; Gökyüzünden habersiz uçurtma uçurmuşum” dizeleriyle anlatır.

Geçirdiği bu dönüşüm ile birlikte Necip Fazıl, her şeyden öte artık söz konusu temayül ile bilinir olmuş ve hakkında yapılan mizah öğeleri yine bu mesele üzerinden kurulmuştur. Defaatle ve çeşitli sebeplerle hapis cezası almış biri olarak şair, hakkını

¹¹⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **O ve Ben**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1999, s.15

ararken elinde tespih ve altında seccade ile çizilmiş; adalet arayışında dinî temayülü mizaha araç edilmiştir.

Şekil 12 : Necip Fazıl, Taha Toros Arşivi

Necip Fazıl'ın "Binbir istikamette seke seke, sağa sola büküle büküle, renkten renge bulana bulana, hep o BİR etrafında helezonlar çizen bir hayat" olarak tanımladığı yaşamı; çelişkileri, paradoksları, kumara olan iptilası, tasavvufa meylettikten sonraki hayatı, yani ruh ve mizacını tamamlayan tüm unsurları ile önemlidir. Karikatürde bu mizacın çelişik yönüne atıfla bir iskambil kağıdı üzerine çizilen şair, bir yanda üzerinde abası, başında sarığı ve elinde tespihiyle bize belli bir dünya görüşünün izlerini verirken, ve bizi bu hayatı temsil eden biri ile karşı karşıya bırakırken; diğer yanda elinde iskambil kağıtlarıyla kumar oynayan bambaşka bir Necip Fazıl ile karşı karşıyayızdır. İskambil kağıdı adeta iki ayrı dünyanın temsili gibidir: Bir yanda b ve d harfleri ile Büyük Doğu kastedilir ve dinin, İslam'ın temsili olarak kalp simgesi kullanılır; fakat diğer yanda bu kalp bir para kesesine dönüşmüştür. Necip Fazıl, 1924 yılında devlet bursuyla felsefe tahsil etmek üzere gittiği Paris'teki günlerini şöyle tasvir eder: "Bütün bir mevsim, Paris'te gündüz ışığını görmedim. Paris'te gündüz nasıldır; haberim olmadı. Gün doğarken yatıyor, gecenin başlangıcında da

hafakanlarla yatağımdan fırlayıp klübe koşuyordum”¹²⁰. Şairin hayatının kumar ve eğlence ile dolu olan bir kesitini teşkil eden dönem, onun kendini bilmeye başladığı ilk vakitten beri ruhunda aradığı şeyi bulma aşamasındaki merhalelerden biridir. Yukarıdaki karikatür, daha evvel de bahsi geçen çelişkileri, paradoksları, asabiyeti ve yaşadığı dönüşümün bir izdüşümü olarak okunabilir.

¹²⁰ Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2004, s.32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRK MİZAHININ TARİHSEL SEYRİ

Türk mizahının tarihi üzerine yapılan çalışma ve yayınların azlığı su götürmez bir gerçek olmakla birlikte, bu konuda bir fikir birliği de sağlanabilmiş değildir. Bu hususta eser veren yazarlar, Türk mizah tarihini, tarihsel bazı hadiselerin ışığında ve fakat subjektif bir bakış açısıyla, kendilerince belirlemişlerdir. Türk mizah tarihi üzerine ortaya konan eserleri şöyle sıralayabiliriz:

İlk olarak ele alabileceğimiz eser Ferit Öngören'in "Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi" isimli kitabıdır. Öngören kitabında Türk mizahını Cumhuriyet öncesi mizah ve Cumhuriyet mizahı başlığında ele alır. Cumhuriyet öncesi Türk mizahını Anadolu ile başlatır. Öncelikle, Antik Anadolu mizahından söz eder. Sonrasında Cumhuriyet öncesi Türk mizahını, "Selçuklu Mizahı, Osmanlı Mizahı, Meşrutiyet Mizahı, Kurtuluş Savaşı'nda Mizah" olarak dört bölümde; Cumhuriyet dönemi mizahını ise onar yıllık devrelere ayırarak inceler.

Türk mizahını tarihsel bir sıralamaya koyan bir diğer eser ise, Cemal Kutay'ın "Ağlamamak İçin Nelere Gülerlerdi?" isimli eseridir. Yazar bu kitapta, Türk mizah tarihini Göz-Kulak devri (Sözlü devir) ve Basın devri (Yazılı devir) olarak iki devrede ele alır. Kutay'ın ayırımına göre 1. Devre, bilinmeyen bir tarihten, ilk gülmece dergisinin yayımlandığı 1870'e kadar olan; 2.devre ise 1870 itibariyle başlayıp halen devam eden süreci kapsar.

Tezimizde bu konuda esas aldığımız kaynak ise, tüm bahsi geçen eserlerden hareketle daha farklı bir mizah tarihi haritası meydana getiren Çiğdem Usta'nın "Mizah Dilinin Gizemi" isimli kitabı olacaktır. Yazar, kitabında öncelikle sözlü- yazılı mizah ayırımına gitmiştir. Sözlü mizah bölümünde, Türk kültürünün Orta Asya ile başladığı bilgisi ile hareket edilmiş ve fakat elde o döneme ait veri olmadığından, o devrin mizah mirasını taşıdığı kabul edilen Selçuklular ile incelemeye başlamıştır. Bunu Osmanlı'da sözlü mizah izler. Divan edebiyatı, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan dönem

ve II. Meşrutiyet sonrası ise yazılı mizah bölümünde, Osmanlı'da yazılı mizah başlığıyla ele alınmıştır. Ardından Cumhuriyet mizahı, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki devre içinde incelenmiştir.

3.1. SELÇUKLU DÖNEMİ MİZAHİ

Selçuklu mizahı, Anadolu aşiret kültürünün bütün mizahî yönünü ihtiva eder. Bu yönüyle kendine has bir Selçuklu mizahından söz edilebilir. Bulmaca, tekerleme, fıkra, masal, şiir, hikâye gibi türleri içerisinde barındıran bu mizah folklorik bir yapıdadır. Dede Korkut masalları, Keloğlan masalları, Nasreddin Hoca fıkraları bu dönemin bilinen başlıca mizahî örnekleridir.

Anadolu'ya ait folklor ürünleri, bu döneme ait kavramlarla örülüdür; kent düzenine has kurum ve kavramların, köken olarak dahi olsa bu dönem ürünlerinde izi bulunmaz. Aşiretlerin yapısı ve değişim süreçleri Selçuklu'nun sosyal ve kültürel hayattaki değişimi üzerine fikir verir. Bu anlamda Selçuklu dönemi mizahı, 'kırdan-kente' geçiş sürecinin bir panoraması olarak değerlendirilebilir: Dede Korkut masallarındaki mizah "kırdan-kıra" bakışın malzemesi iken, "kırdan- kente" bakışın ilk örnekleri Keloğlan masallarında görülür. Selçuklu'nun son döneminde ise, kırsal yaşamdaki aşiretlerin, yerleşik düzene geçişte yaşadıkları güçlükleri, alışma sürecini, yenilmeleri Nasreddin Hoca fıkraları ele alacaktır¹²¹.

Selçuklu mizahı, Selçuklu tarihi göz önünde bulundurularak ele alındığında, üç devrede incelenebilir:

İlk devre Selçuklu'nun topraklarını genişletmek için merkezî hükümetlerle savaştığı ve bu sırada Anadolu'ya Ermeni, Gürcü, Rum feodalizminin hâkim olduğu, göçebe kültürün etkili olduğu devirdir. Dede Korkut hikâyeleri birtakım güldürü unsuruyla bu devrin mizahını temsil eder¹²².

¹²¹ Ferit Öngören, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 1998, s.43.

¹²² Çiğdem Usta, **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009, s.56.

İkinci devre, Selçuklu Sarayı'nın yerleşik hayata geçiş çabalarının verildiği dönemdir. Göçebe hayata devam eden aşiretler ile Selçuklu'nun mücadelesi söz konusudur. Kırdan kente gelerek padişahın kızı ile evlenmek isteyen Keloğlan masalları bu dönemin mizah ürünleridir. Masallarda Keloğlan aşiretleri, padişah da Selçuklu Sarayı'nı temsil etmektedir.

Üçüncü devir, Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve Osmanlı Devleti'nin kurulması arasında geçen süreyi kapsar. Bu yıllar Anadolu Türklüğünün zor yıllarıdır; iç çekişmelerin de etkisiyle zayıflayan siyasi otorite ve gittikçe artan Moğol akım ve yağmaları bu yıllara rast gelir. Zikredilen dönemde mizahın en önemli temsilcisi Nasreddin Hoca'dır. Hoca'nın mizahı, ait olduğu sınıfın yani halkın mizahıdır. Nasreddin Hoca mizahı, sade bir güldürü unsuru taşımaz; aynı zamanda bilgiç bir edası da vardır. Bu mizah toplumda kendine büyük bir yer edinmiş ve bir Nasreddin Hoca geleneğine dönüşmüştür¹²³.

Geneli itibariye Selçuklu mizahına bakacak olursak, şunları söyleyebiliriz: Selçuklu mizahı bir Anadolu mizahıdır. Halk arasında doğup gelişmiş olması hasebiyle bir folklor malzemesidir; masalsı öğeler içerir, güldürücü yönü kuvvetlidir ve kır, köy gibi mekânlar içinde geçer. Mizah ürünü ekseriyetle, verilen bir ziyafet veya şenlik zamanında ortaya çıkmıştır¹²⁴.

3.2. OSMANLI DÖNEMİ MİZAHI

Osmanlı mizahı, imparatorluğun matbaa ve basın öncesindeki dönemde ortaya konan mizah ürünlerini kapsar. Osmanlı mizahı bir Ortaçağ mizahıdır ve bu dönemin tipik bir özelliği olarak lonca örgütlenmeleri içerisinde gelişmiştir. O dönemde her bir lonca bir tarikata bağlı olarak varlığını sürdürürdü. Sözelimi, Osmanlı mizahının en önemli temsilcisi olan Karagöz oyunlarının loncası, İstanbul Kasımpaşa'da bulunurdu ve Nakşibendi tarikatının himayesinde idi.

¹²³ Usta, **a.g.e.**, s.57

¹²⁴ Öngören, **a.g.e.**, s.49.

Osmanlı mizahı da bütün diğer kültür değerleri gibi başıboş, kişisel, rastgele çabaların ürünü değildir; bilakis bir öğretinin rehberliği yolunda gelişir. Gerek lonca, gerekse tarikat içindeki sanatçı, öğretiye bağlı bir biçimde çıraklık, kalfalık ve ustalık aşamalarından geçerken bir yandan şeriat, tarikat, hakikat ve marifet merdivenini tırmanır ve gücü yettiğinde üstad, şeyh, pîr olurdu¹²⁵.

Bu genel tanışmadan sonra, Osmanlı mizahının hususi özelliklerine geçebiliriz:

Osmanlı İmparatorluğu'nda gülme hakkında açıklama yapmaya teşebbüs etmek, olmayacak duaya âmin demektir Georgan için¹²⁶. Zira böyle düşünmesinin şu gibi sebepleri vardır: İlk olarak, imparatorluğun çok uzun yıllar sürmüş olması, çok geniş topraklara yayılmış olması ve çok çeşitli insan topluluklarını tebaa edinmiş olması. Nitekim gülmenin bir cemaatten diğerine aksettiği olaylar olmakla birlikte her cemaatin kendine has gülmece unsurları; geleneğe, dine, dile, eğitime bağlı gülme sebepleri mevcuttur.

Bir diğer önemli sebep bu konuda olabildiğince az çalışma yapılmış olmasıdır. Yapılan birçok çalışmada mizaha bir folklorik unsur olarak bakıldığından, bu, mizahın tarihsel ve kronolojik anlamda bir değerlendirmeye tabi tutulmasını güçleştirmiştir¹²⁷.

Bu sebeple Türk mizahı üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu çerçevede, tezimizde Osmanlı mizahı ana hatları ile sınırlandırılarak sözlü-yazılı mizah ayrımına gidilecek, sözlü mizah başlığı altında halk ürünleri; yazılı mizah başlığı altında ise divan edebiyatı ürünleri incelenecektir.

¹²⁵ Öngören, **a.g.e.**, s.50.

¹²⁶ François Georgan, **Doğu'da Mizah**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?" (Haz: IrèneFenoglio- François Georgan, çev: Ali Berktaş), 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.80.

¹²⁷ Georgan, **a.g.m.**, s. 80.

3.2.1. Osmanlı Döneminde Sözlü Mizah

Osmanlı sözlü mizahı denince akla geleneksel tiyatro gelir. Geleneksel tiyatro, birey ve toplum arasında uyum yaratmaya çalışan bir halk tiyatrosudur¹²⁸. Geleneksel halk tiyatrosu, lonca örgütlenmeleri içinde geliştirilmiş bir mizahtır. Mizahçı bu örgütlenme içinde çıraklık, kalfalık ve ustalık aşamalarından geçerek çeşitli merhalelere ulaşır.

Osmanlı sözlü mizahı üç temel özelliğe sahiptir. İlki, onun durgun ve değişmez yapısıdır. Lonca örgütleri içinde sınırları belirlenmiş bir tedrisattan geçen, belirlenmiş tek tip bir öğretim sistemi içinde yetiştirilen mizahçılar, değişen toplum yapısına ve düzenine rağmen aynı kalmışlardır. Değişime rağbet gösterenlerse hoş karşılanmamışlardır. Bunun neticesi olarak örneğin Karagöz, yüzyıllarca aynı yapıda ve aynı perde üzerinde oynatılmıştır¹²⁹.

İmparatorluğun çözülme döneminde, loncaların zayıflaması sonucunda Karagöz'de ortaoyununda ve meddah oyununda bazı değişimler göze çarpar; ancak bütünüyle değişmez bir yapı üzerine kurulu olan bu mizah kurumları, köklü değişimlere ayak uyduramayıp ömürlerini tüketmişlerdir¹³⁰.

Osmanlı sözlü mizahının bir diğer özelliği, avam ve havas temeline dayanan çifte kültürlülük esasıdır. Osmanlı toplumunda havas; saray, ulemâ ve askerî zümreyi içine alırken, avam; vergi ödeyen ve idareye katılmayan müslim ve gayrimüslim tebaayı oluşturur. Bilhassa Tanzimat itibariyle, bu iki cenah arasındaki ayrım daha da keskinleşecek; bir yanda Paris kültürüyle haşır neşir olan devlet adamları, öte yanda yerliliğini muhafaza eden taşralılar yer alacaktır¹³¹. İşte bu iki kültürün temsilcileri Karagöz'de, orta oyununda bir araya gelir, çatışır ve çoğu aydına göre "oyun, bermutat, halk adamını, her şeye rağmen, en azından hayal perdesinde bilgiç ve ukala

¹²⁸ Nermin Yazıcı, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", **Turkish Studies**, 2011, s.1300.

¹²⁹ Usta, **a.g.e.**, s.58-59.

¹³⁰ Öngören, **a.g.e.**, s.51.

¹³¹ Levent Cantek, "Çöküş Sürecinde Osmanlı Mizahının Kritiği", **Güldiken Mizah Kültürü Dergisi**, C. 8, Sayı: 24(Yaz 2001), s.16.

olana baskın çıkarmanın ferahlığı ve bilgiçten öcünü almanın keyfi içinde sonuçlanır¹³².

Osmanlı sözlü mizahına ait üçüncü bir özellik olarak irticalen sergilenmesi durumunu zikredebiliriz. Yazılı herhangi bir metnin olmayışı yapacakları eleştirilerde oyuncular için bir örtü, bir kalkan görevini görür. Karagöz, orta oyuncusu ve meddah için bu durum sınırsız bir özgürlük alanıdır. Bu durum onları sultanın gazabından korumuştur. Oyunlar irticalen sergilenmesi sebebiyle, birçok farklı biçimde oynanabilmekte; bazı izleyiciler karşısında kışkırtıcı bazıları karşısında zararsız olabilmektedir¹³³.

Tanzimat itibariyle, Batı kültürü ile yetişen bazı aydınlar, Karagöz'ü ve onun perdeden meydana inmiş hali olan ortaoyununu Batı tiyatrosu karşısında oldukça kaba saba bulurlar. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile Kasımpaşa'daki dört yüz yıllık Karagöz loncası kapatılır ve yeni hayalîler yetişmemeye ve yine istidatlı Pişekar ve Kavuklular yetişmemeye başlar; İstanbul'da sinema yaygınlaşır. Bu gibi gelişmeler geleneksel Türk tiyatrosunun yok olmasına sebep olur. Bu mizah bir imparatorluk mizahı olması yönüyle önemlidir ancak Osmanlı tiyatrosu artık devrini tamamlamıştır.

Nitekim Osmanlı toplumundaki yegâne mizahî ürün tiyatro değildir; mani, türkü, destan, tekerleme, atasözü, fıkra gibi eserler de mizahî unsurlarla donatılmıştır.

Osmanlı döneminde Nasreddin Hoca fıkraları yaygınlığını korumakla birlikte, Bekrî Mustafa, Bektaşî, İncili Mustafa Çavuş gibi yeni temsilciler de ortaya çıkmıştır. İncili Mustafa, fıkralarda Batı saraylarında da bulunan maskaraların bir temsilidir. Padişahı ve sarayda olup biten şeylerin aksayan yönlerini eleştirir. Bekrî Mustafa Dördüncü Murat devrinde yaşamış ve onun içki yasağına bir karşı eleştiri olarak ayyaşlığı ile bilinen bir zattır¹³⁴.

Bektaşî daima hazır cevaplı, hikmetli söz ehli bir meşrebin temsilidir. Bektaşî fıkraları sözlü mizahımızda kıymetli bir yeri hâizdir. Bu fıkralardan biri şöyledir:

“Bektaşî hep; Bu da Hak'tan, diye karşılar olayları. Bunu bilen ve ona bir oyun

¹³²Cantek, a.g.m., s.18.

¹³³Cantek, a.g.m., s.19.

¹³⁴Usta, a.g.e., s.63.

yapmayı kuran biri, Bektaşî'ye arkadan bir tokat vurur. Bektaşî sertçe döner ve bakar...

Adam:

-Ne bakarsın erenler, Bu da Hak'tan, der. Bektaşî ise, kaderin sebep çizgisini anlatan karşılığı verir:

-Evet erenler, bu da Hak'tan, her şey Hak'tan, biliyorum da; bakıyorum ki buna hangi deyyusu alet etti?(...)»¹³⁵

Halk mizahı içerisinde ozanlarımızın vermiş oldukları eserlerden de bahsetmek gerekir. Halk şairleri de zamandan, felekten, yaşadıkları cemiyetin halinden duydukları şikâyeti şathiye ve taşlamalarında dile getirmişlerdir¹³⁶. Batınî birer nükte içeren şiirlerle, dinî içerikli şiirler yazan şairlerden de mizah sadır olmuştur. Bu biçimde yazılan şiirlerin özel adı şathiyedir¹³⁷.

15. yüzyıl halk şairlerinden Kaygusuz Abdal şathiyeleri ile ünlüdür. Diğer yandan 16. Yüzyıl ozanlarından Azmi Baba'yı, Pir Sultan Abdal'ı, Usulî'yi; 17 yüzyıl ozanlarından Bektaşî şairi Kazak Abdal'ı, 18. yüzyıl ozanlarından Aşık Ali'yi; 19. yüzyıl ozanlarından Dertli'yi, Bayburtlu Zihni'yi, Seyrani'yi, Ruhsati'yi, Sürurî'yi ve Aşık Ceyhunî'yi de anmak gerekir¹³⁸.

3.2.2. Osmanlı Döneminde Yazılı Mizah

Osmanlı'da yazılı mizah dönemi, Divan, Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Milli Edebiyat dönemlerini kapsar.

3.2.2.1. Tanzimat Dönemine Dek Yazılı Mizah

Bu döneme ait yazılı mizah örnekleri divan edebiyatı çatısı altındadır. Bu dönemde alaylı, nükteli ve eğlendirici bir ifade tarzını teşkil eden mizahın yerini kasıtlı ve tahkir edici düzeye varmış halini ifade eden hiciv almıştır. Divan edebiyatında mizah ekseriyetle hezl, hicviye ve latîfe türlerinde; kaside, gazel, murabba, muhammes, kıt'a,

¹³⁵ Ali Nar, **İslami Edebiyat Açısından Mizah Edebiyatı**, Elif Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, s.35.

¹³⁶ Usta, **a.g.e.**, s.64.

¹³⁷ Nar, **a.g.e.**, s.26.

¹³⁸ Usta, **a.g.e.**, s.65.

terkîb-i bend biçimlerinde görülür¹³⁹.

Hezl, hicvin karşılığı olmakla beraber bir kişi yahut zümreyi maksatlı olarak bir edebi tür içinde terzil etmektir. Ekseriyetle ciddi bir metne gayrı ciddi bir nazîre yazılarak yapılır. Bir ilave ile oluşana “tehzil“ denilir¹⁴⁰. Hevayî, Sürurî, Tırsî gibi şairler hezl söylemekle meşhurdurlar.

Klasik edebiyatımızda hezl ekseriyetle, şairin tanınmış, bilinen bir beyite nazîre yazarak meydana getirdiği tehzildir. Zamâneyi ve içinde bulunan şartları tenkit etmek için yazılan tehzilde nükte esastır. Mizâhî bakımdan yeterince olgunlaşmamış bir tehzil makbûl kabul edilmez¹⁴¹. Nâbî'nin

“Derd-i serden nice âzâd olur ol tâife kim
Bâde nûşeyliyecek yerde gülâb isterler
Sen hemân dildeki nakş-ı hevesi mahv eyle
Senden ey hâce ne defter ne kitâb isterler”

kıt'asına şairlerimizden Mürekkepçi Havâyî, şu tehzil ile mukabele eder:

“Sancıdan kışta nice kurtulur ol tâife kim
Çorba nûşeyliyecek yerde hoşâb isterler
Sen hemân kışta çarüksüz koma şâkirdlerini
Senden ey usta ne kalçın ne çorab isterler”¹⁴²

Şair, tehzil ettiği şiire şekil itibariyle bağlı kalmakla birlikte, fikrini ifade etmede hürdür. Zarif nükteler, çağrışımlı ifadeler, ince hayaller tehzil söyleyen şairlerin en belirgin özellikleridir¹⁴³.

İncitmeden güldüren, nükteye dayalı lâtifeler, kimi zaman çeşitli konulardaki eserlerde geçerken, kimi zaman da müstakil olarak letâif-nâme adı altında toplanır¹⁴⁴. Latifeler ekseriyetle bir büyük zâtın hayatını ve karakterini, bir topluluğu yahut insanoğlunun gülünecek hallerini, telaşını irdeler. Bursalı Cinanî'nin Bedâiyu'l-Âsâr'ı, Zâtî'nin

¹³⁹ Usta, a.g.e., s.66.

¹⁴⁰ Nar, a.g.e., s.16.

¹⁴¹ Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatında Türler**, Grafiker Yayınları, 2010, s.70.

¹⁴² Canım, a.g.e., s.70-71.

¹⁴³ Canım, a.g.e., s.70.

¹⁴⁴ Usta, a.g.e., s.67.

Letâif'i, Lamii Çelebi'nin Letâif'i, 16. Yüzyılda Şahrâviyu'l-Gülûgî'nin Harnâme'si, 17. yüzyılda Bahri'nin Mutayabat'ı, Derviş Ahmet Dede'nin Letâif-nâme'si bunlardan bazılarıdır¹⁴⁵.

Divan edebiyatının ekseriyetle bir şiir edebiyatı olmasından dolayı mizah da kendine şiir içinde yer bulmuştur. Şairler arasındaki rekabet mizahın şahsî konular etrafındaki hiciv ve hezliyyât ile karışması onun kabalaşmasına nezih örneklerinin azalmasına yol açmıştır¹⁴⁶. Divan şairleri hiciv oklarını toplumsal meselelerden çok şahıslara yöneltirler.

Nef'î'nin Sihâm-ı Kazâ'sında, Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'yı hicvettiği meşhur beyitleri buna örnektir:

“Zehihüsrân-i din ü devlet ü neng-i müelmânî
K'ola bir dîv-i hünsâmâlik-i mühr-i Süleymânî
Ne dîv, efsârı yok bir bârgîr-i fil-peyker kim
Har-i Deccaldır derdim eğer olsaydı pâlânı
Neler etdi ne denlü fitne peydâ oldu âlemde
Edince tâvücûdiyle mülevves sadr-i dîvânı
Tama' bir mertebe zâtındamel'ûnun ki hırsından
Yutardı kuyruğundan bulsa ger hûk-i beyâbanı
Kadîd olsun kazık başında kalsın haşre-dek öyle
Kurutsun anı tâb'-i âfitâb-i kahr-i Yezdânî”¹⁴⁷

Tâhirü'l- Mevlevî; Sürûrî, Vehbî, Aynî gibi heccavların hicivlerini “şütmû-i galîza“, yani ağır şekilde sövmek biçiminde tarif eder. Edebiyatın inceliklerine muvaffak olan bu faziletli şairlerin, hayli edep dışı bir üslup takındıklarını ifade eder ve Eşref'in maarif teşkilâtını tasvir ettiği şu beyitleri örnek olarak gösterir:

“Alel'amyâ çizerler her kitaptan bir takım yerler
Edîbim! Sanma ki yalnız senin dîvânı çizmişler
Geçen gün Encümende yok imiş Hayret bütün hey'et
Arabca bir ibâre zannedip Kur'ânı çizmişler”¹⁴⁸

¹⁴⁵ Agah Sırrı Levent, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 1.C Giriş 3. Baskı TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.156.

¹⁴⁶ İskender Pala, “Türk Edebiyatı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.30., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s.208.

¹⁴⁷ Tâhirü'l- Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s.53.

¹⁴⁸ Tâhirü'l- Mevlevî, **a.g.e.**, s.53.

Tahirü'l- Mevlevî hicvi, teşrih-i rezâil (rezilliklerin anlatımı) ve teşhir-i erâzil (rezillerin sergilenmesi) için yazılan bir edebî tür olarak tanımlıyor. Bunun yanında 'nezâhet-i beyânariyet'i zarurî görüyor. Ve "Nezih olmak şartıyla, hak ve hakikatin müdafii, gadr ve fezâhatin mâniidir"¹⁴⁹ diyor.

Buna karşılık Cemil Meriç, Türk hicvi üzerine kaleme aldığı, "Bizde hiciv yok" başlıklı yazısında, Tahirü'l- Mevlevî'nin bu tanımını zavallı bir müdâfaa olarak gördüğünü dile getirir ve şöyle söyler: "Hiciv, maşerî vicdanın kararlarını infaz eden bir intikam meleği olsa, 'gadr ve fezâhat' hükümran olabilir miydi hâlâ?" İslamiyet'in "sebb ü şetm"i yani sövüp saymayı hoş görmemesine rağmen, zaman zaman şairin bu yasaklı bölgede at koşturduğunu ifade ederken, Osmanlı'nın vakur ve selim zevki için, hicvin uzun sürmemesi gereken bir oyun olduğunu dile getirir. Ve tüm bunların altında yatan esas yargıyı sonunda söyler: "Heccavin çevresine teklif edeceği yeni bir değerler manzumesi yok ki, hicve ihtiyaç duyulsun"¹⁵⁰.

3.2.2.2. Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemleri Arasında Yazılı Mizah

1830'lardan itibaren matbaanın yaygınlaşması, mizahın sahasının da genişlemesine vesile olmuştur. Matbaa ile birlikte çeşitli gülmece hikâyeleri basılmaya başlanır. 1931'de Mısır Bulak'ta matbaa kurulur ve burada ilk baskısı yapılan eser Nasreddin Hoca fıkralarının derlemesi olur. 19. yüzyıl sonunda birçok mizahi öykü derlemesi yayımlanır.

Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda mizah basını 1850'de Ermeni gazetelerinde görülmeye başlarken, 1870'li yıllara gelindiğinde Osmanlı Türkçesi ile basılan gazetelerde de kendini göstermeye başlar¹⁵¹.

¹⁴⁹Tâhirü'l- Mevlevî, **a.g.e.**, s.53.

¹⁵⁰ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2007, s.126.

¹⁵¹François Geogon, **Doğu'da Mizah**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?" (Haz: Irène Fenoglio- François Geogon, çev: Ali Berktaş), 2. Baskı, YapıKredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.90-91.

Hovsep Vartanyan Paşa 1852’de “Boşboğaz Bir Âdem” adlı dergiyi Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlamış; yine 1856 yılında Ermeniler tarafından Meğu adında bir dergi çıkartılmıştır¹⁵².

İlk Türk mizah yayını gazeteciliğin de gelişim sürecine merbut olarak geç sayılabilecek bir tarihte, 1870’te Terakki adlı derginin ilavesi olarak çıkar¹⁵³.

İlk müstakil mizah dergisi olan Diyojen de yine 1870 yılında Teodor Kasap tarafından çıkarılmıştır. Bu derginin mizah dergiciliği tarihimizde bir öncü olduğu söylenebilir. İlk karikatür derginin 120. sayısında çıkar. Dergide yalnızca 2 karikatür yer almıştır. Biri Fransızca bir dergi olan La Turquie isimli gazetenin siyasetine bir eleştiri iken, diğeri ilk tramvaylara yöneliktir¹⁵⁴. Diyojen’in 74. sayısında karikatür tarihimizdeki ilk portre karikatür yer almıştır. Bu karikatür dönemin gazetelerinden Manzume-i Efkâr’ın sahibi Garabet Panosyan’ın portresinin karikatürize edilmiş halidir. Tanzimat dönemi şairlerinden Namık Kemal’in hicivleri de bu dönemde Diyojen’de neşredilmiştir. Dergi, ele alınmadık konu bırakmayan, hedeflerini hiciv ve mizahın sivri dilli söylemi ile tavrı sebebiyle sık kapatma cezası almıştır. Bu sebepten Teodor Kasap 1873’te Çıngıraklı Tatar, sonra da Hayâl dergilerini çıkarmak zorunda kalmıştır¹⁵⁵.

Diyojen’den sonra yayımlanan mizah dergi ve gazeteleri şunlardır: Asır’ın Eğlence Nüshası, Letaif-i Âsar (1871), Şarivari (1872), Çıngıraklı Tatar (1873), Hayal (1873), İbretnüma-yı Âlem (1873), Kamer (1873), Latife (1874), Şarivari Medeniyet (1874), Şafak (1874), Tiyatro (1875), Letaif-i Âsar (1875), Latife (1875), Kahkaha (1875), Kara Sinan (1875), Geveze (1875), Çaylak (1876), Meddah (1876), Latife (1877), Hadika-i Ezhar yahut Mecmua-i Letaif (1900)¹⁵⁶.

¹⁵² Turgut Çeviker, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Karikatürü”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, 1985, s.1001.

¹⁵³ Levent Cantek, “Çöküş Sürecinde Osmanlı Mizahının Kritiği”, **Güldiken Mizah Kültürü Dergisi**, C. 8, Sayı: 24(Yaz 2001), s.17.

¹⁵⁴ Hilmi Yücebaş, **Türk Mizahçıları**, L&M Kitaplığı, İstanbul, 2004, s.39.

¹⁵⁵ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 1- Tanzimat Dönemi (1867-1878)/ İstibdat Dönemi (1878- 1908)**, Adam Yayınları, 1. Baskı, 1986, s.21.

¹⁵⁶ Çeviker, **a.g.e.**, s..22.

Tanzimat mizah yayıncılığı denince, akla Teodor Kasap, Agop Baronyan, Zakarya Beykozluyan ve Mehmet (Çaylak) Tefvik gibi isimler gelir. Bu dönemde bir yandan geleneksel mizah malzemelerinden, Nasreddin Hoca'dan, orta oyunundan, Karagöz temsilinden birçok şakaya, taklide ve kelime oyunlarına yer verirken; diğer yandan Batı mizahının etkisiyle hicve ve dahası ironiye daha fazla yer veren bir gülmece anlayışı gelişmiştir¹⁵⁷.

Ancak, eleştirel mizah diline sahip olan dergilerin işi bu dönemde oldukça zordur. Zîrâ 2. Abdülhamit döneminde basına getirilen çeşitli kısıtlama ve yasaklardan bu dergiler de nasibini almış durumdadır. Kimi dergiler hükümeti eleştiriden vazgeçer ancak kısa süre sonra halk tarafından fazla itibar görmemesi dolayısıyla kapanır. Eleştiriye devam eden dergilerinse âkıbeti hükümet eliyle kapatılmak olur. Diyojen ve Hayal mecmuaları da bunlara dâhildir¹⁵⁸.

Osmanlı meclisinin kapatılmasından sonra, mizah basını yurt içinde 32 yıl süren bir sessizliğin içine gömülür. Bu dönemde İttihat ve Terakkî cemiyeti ile işbirliği içinde olan Jön Türkler yurt dışında bu tip faaliyetlere devam etmişler ve bu mecmuaların yurda gizlice girişine önyak olmuşlardır. Yeni Osmanlıların çıkardıkları dergilerin bazıları, Londra'da Hayal, Hamidiye, Dolap; Kahire'de Pinti, Curcuna; İsviçre'de Bebe Ruhi, Tokmak ve yeri belirsiz Davul isimli dergilerdir¹⁵⁹.

Sonuç itibarıyla bu dönemde, yani meclisin feshine kadar olan süre içinde bir yanda tüm baskıları, hapis ve kapatılma cezalarını göze alarak yayın yapmaya devam eden dergiler söz konusuysen; diğer yanda halk arasında Karagöz, orta oyunu gibi sözlü mizah örnekleri de varlıklarını sürdürmeye devam ederler.

Bu suskunluk ve sessizlik dönemi 2. Meşrutiyet'in ilânına kadar sürer. 1908 yılının 23 Temmuz tarihine gelindiğinde Sultan Abdülhamid meşrutiyeti ilan eder ve 17 Aralık 1908 tarihinde Meclis-i Mebûsân yeniden açılır ve sansür kaldırılır¹⁶⁰. Tüm bu

¹⁵⁷Georgeon, **a.g.m.**, s.91.

¹⁵⁸ Bülent Varlık, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, 1985, s.1094.

¹⁵⁹ Ferit Öngören, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 1998, s.61.

¹⁶⁰ Çiğdem Usta, **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009, s.71.

gelişmeler neticesinde, otuz iki yıllık bir suskunluğun ardından otuz beş mizah dergisi birden yayımlanmaya başlar. Ancak bu kalabalık mizah dergileri daha çok sansürün kaldırılmasının ardından gelen özgürlüğün etkisiyle çıkarılmış dergiler olup süreklilik sağlayamamışlardır¹⁶¹.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından bir hafta sonra, 1 Ağustos 1908 günü ilk mizah dergisi çıkar: Zıdır. Bu Ağustos ayı içinde on beş mizah dergisi daha yayımlanır: Püsküllü Bela, Gramafon, Mirat-ı Alem, Karagöz, Elüfürük, Nekregü, Zuhuri, Tasvir-i Hayal, Kalem, Cingöz, Üç Gazete, Zevzek, Dalkavuk.

1908'in Eylül ayı içinde dokuz dergi daha yayımlanır: Temaşa, Tonton, Cellat, Hacivat, Elüfürük, Mahkum, Hokkabaz, Karakuş, Resimli Şakacı; 1908 Ekim ayı içinde Edep Yahu, Şakrak, Tavus, Davul; Kasım ayında üç mizah dergisi yayımlanır: İbis, Geveze, Papağan.

1908 yılında böylece toplam kırk bir mizah dergisi yayımlanmış olur. Bir yıl sonrasında, yani 1909'da ise sadece sekiz mizah dergisi yayımlanır: Eşref, Resimli Eşref, Nekregü ile Pişekâr, Coşkun, Kalender, Laklak, Kartal, Ezop, Karnaval.

1910 yılında yayımlanan mizah dergilerinin sayısı on beşe yükselir: Arzûhal, Yeni Geveze, Hande, İğne, Kahya Kadın, Dertli Garip, Gıdık, Kibar, Cem, Alafranga, Lala, El Malum, Şaka, Gülünçlü Sahne-i Meddah, Tokmak.

1911 yılında yayımlanan dergi sayısı yine on beş olur: Curcuna, Züğürt, Şaka, Çekirge, Cadalo, Cici, Kara Sinan, Cart Beyim, Latife, Falaka, Baba Himmet, Tokmak, Yeniçeri, Münasiptir Efendim.

İkinci Meşrutiyet döneminde mizah dergilerinin sayıca çizdiği grafik dönemi itibariyle anlamlıdır ve bize bir şeyler söyler. Yasağın kalkmasının ardından gelen hürriyetin coşkusuyla beş ay içinde kırk bir mizah dergisi birden çıkmaya başlamış fakat bu heves kısa sürmüş ve 1909 yılına gelindiğinde bu sayı sekize düşmüştür.

1910 ve 1911 yıllarına gelindiğinde mizah dergileri hiciv oklarını artık 2. Abdülhamid'e değil İttihat ve Terakki Partisi'ne ve işlemeyen Meşrutiyet düzenine

¹⁶¹ Öngören, a.g.e., s.63.

yöneltilmişlerdir. Mizah dergilerinde bu dönemde, “Yağmurdan kaçarken doluya tutulduk!” söylemleri ses getirmektedir¹⁶².

1912 yılında yayımlanan mizah dergisi sayısı üçtür: Kavlak, Eşek, Gece Kuşu. 1913 yılında ise sadece bir mizah dergisi yayımlanır: Köylü. Bu iki yılda yayımlanan mizah dergisi sayısının bunca düşmesi İttihat ve Terakkî'nin uyguladığını sansürün açık bir delilidir.

1914 yılında İstanbul içinde üç dergi yayımlanır: Leylak, Feylesof, Karikatür. Bu mizah dergileri I. Dünya Savaşı başında çıkmaya başlar ancak uzun soluklu olmaz. 1916 yılında bir yıl süreyle Hande isimli bir dergi daha çıkar.

1908 yılı, Türk mizah tarihi açısından bir dönüm noktası olarak addedilebilir. Çünkü bu yıl itibarıyla partilerin mizah üzerindeki etkileri, batılı anlamda mizah dergileri artacak ve böylece Türk mizahının çehresi yeni bir görünüm kazanmaya başlayacaktır. Yazılı mizahın yaygınlaşması sonucunda geleneksel Osmanlı mizahı örneklerinin varlığı gitgide sönmeye gidecektir. Bu dönemin mizah gelişimini izlemek, Cumhuriyet mizahını ve onun ilk kadrolarını oluşturması sebebiyle ehemmiyet teşkil eder.

Meşrutiyetle birlikte bir yandan yazılı mizah ürünleri sayılarını artırırken diğer taraftan bu yıllarda Kasımpaşa'daki dört yüz yıllık Karagöz Loncası kapatılır. Bunun sonrasında beş yıl boyunca hayal perdesi eski canlılığını sürdürmeye devam eder. Bu süreç I. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam edecektir. Bu dönemde İstanbul halkı, Osmanlı mizahının esasını teşkil eden Karagöz oyunlarına ayrı bir ilgi ve alaka göstermişlerdir. I. Dünya savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı vaziyet sosyal hayata da tesir etmiş ve Karagöz'ün yavaş yavaş perdeden tamamen silinmesinin yolunu açmıştır.

Orta oyunu, varlığını Karagöz kadar bile sürdürememiş ve yine meddah da, bu hikaye etme ve monolog gösterisi de bilinmedik bir biçimde silinip gitmiştir.

Meşrutiyet mizahının en önemli figürü Sultan Abdülhamid olmuştur. Abdülhamid'in düşürülmesi yönündeki çabalarıyla İttihat ve Terakki mizahı da bu amaca hizmet için

¹⁶² Öngören, a.g.e., s.63-65.

kullanmışlardır. Avrupa’da Sultan II. Abdülhamid üzerine bir mizah ve özellikle karikatür kampanyası başlatılmış; aynı zamanda yine bu dönemde, Sultan 2.Abdülhamid’in saltanatının sonunu getirmek isteyenler arasında bolca mizahçı ve karikatürcü isim bulunmuştur. İlk karikatüristimiz Cem bunların başında gelir. Nitekim 1908 Meşrutiyeti ile İstanbul’a gelir ve Kalem isimli mizah dergisini çıkarmaya başlar.

İktidarı eline alana dek mizahın tüm olanaklarından faydalanan ve Jön Türklerle işbirliği yaparak II. Abdülhamid’e karşı bir mizah kampanyası başlatan İttihat ve Terakkî, başa geldiğinde mizaha ve mizahçılara göz açtırmaz. Zîrâ artık hedef tahtasında II. Abdülhamid değil kendileri duruyordur.

1908 itibariyle çıkarılan mizah dergilerini üç grupta toparlamak mümkündür. Birinci grup Diyojen dönemindeki ekiplerin yani Rum ve Ermenilerin çıkarmış olduğu dergilerdir: İncili Çavuş, Guguk, Zurna, Lila, Gavroş, Kharazan gibi.

İkinci grubu Türkler tarafından çıkarılan dergiler oluşturur: Eşek, Yeniçeri Boşboğaz, Güllabi gibi. Burada bilhassa Boşboğaz ve Güllabi dergileri önemlidir. Diğer bir grubu oluşturan dergilerse hazırlığı Avrupa’da sürdürülmüş dergilerdir. Bu dergiler politik bir merkeze bağlı olarak hazırlanmışlardır: Kalem ve Cem dergileri¹⁶³.

Kurtuluş Savaşı yıllarından evvelki mizaha bakacak olursak; Osmanlı mizahını tarikatların, Meşrutiyet dönemi mizahını ise parti yönetimlerinin şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Kurtuluş Savaşı döneminde ise mizaha biçim veren, onu yöneten hükümetler olacaktır: Ankara Hükümeti ve İstanbul Hükümeti. Ankara hükümetinin destekçisi Sedat Simavi’nin çıkarmış olduğu Güleryüz isimli dergi iken; İstanbul Hükümeti’nin destekleyen Aydede adlı dergiyi Refik Halid Karay çıkarmaktadır.

Güleryüz ve Aydede dergileri kısa süreli yayınlar olsalar da Cumhuriyet mizahı bakımından iki önemli halkayı işaret ederler. Bunun yanında Kurtuluş Savaşı’na tek destek veren dergi olması yönüyle Güleryüz ayrı bir ehemmiyet taşır.

¹⁶³ Öngören, a.g.e., s.64- 67.

Aydede ise zengin bir yazar ve çizer kadrosuna sahiptir. Ünlü karikatürist Cem, meşrutiyet yıllarının meşhur mizah dergisi Kalem'de çizer. Salah Cimcoz'un sahibi olduğu, Fransızca ve Türkçe olarak yayımlanan dergide Fransa'dan getirilen çizimler de bulunmaktadır.

Cem, Salah Cimcoz'dan sonra kendi adıyla bir dergi çıkarır. Refik Halid'in de yer aldığı dergi kısa bir süre çıkmaya devam eder ve sonrasında karikatürcü Cem'in savaş yıllarında Paris'e gitmesi sonucunda yayına son verilir. Cem'den kalan boşluğu doldurmak için Rıfkı adlı bir karikatürist bulan Refik Halid, Aydede'de yazıp çizmeye başlar. Kalem ve Cem geleneğinin bir halkası olarak Aydede dergisi varlığını sürdürecektir. Dergi Kurtuluş Savaşı aleyhinde yayın yapması dolayısıyla dönemin bir diğer dergisi Güler yüz ile sert tartışmalar içine girecektir¹⁶⁴.

1. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesi (1918) imzalandığı sıralarda İstanbul'da mizah dergisi olarak Karagöz (1908- 1935) yayımlanmaktadır. Mütareke'nin ilk günlerinde Diken(1918- 1920) isimli dergi yayın hayatına girer. Diken, 1908 yılı itibariyle başlayan modern Türk karikatürünün temel taşlarını teşkil eden Kalem(1908- 1911) ve Cem(1910- 1912) dergilerinin çizgisini sürdürmek niyetindedir. Batılı mizah dergilerindeki modern karikatürün temsilidir¹⁶⁵.

İstanbul'da yayımlanan Cadı (1919), Deccal (1919), Orta Oyunu (1919), Alay (1920), Ayna (1921), Eğlence (1921), Tatlı Sert (1921) ve Zümrüd-ü Anka (1922) gazete ve dergileri Mütareke yıllarından Cumhuriyet'e kadar olan süreç içinde yayımlanan diğer mizah yayınlarıdır¹⁶⁶.

Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine uzanan yıllar aralığında, süreli yayınların yanı sıra dergi ve gazetelerin yanı sıra mizahî değeri olan başka türde eserler de yayımlanmıştır. Ziya Paşa'nın Sadrazam Ali Paşa'nın Girit'teki faaliyetlerini konu edinen Zafername'si hiciv sanatı bakımından mühim bir yer teşkil eder. Ziya Paşa, bu eserinde Sadrazam Âli Paşa'yı zarif nüktelerle göklere çıkarır ve ağır biçimde

¹⁶⁴ Öngören, a.g.e., s 68- 70.

¹⁶⁵ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 3- Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923), Adam Yayınları**, 1. Baskı, 1991, s.16.

¹⁶⁶ Bülent Varlık, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, 1985, s.1098.

hieveder. Bu eser, sade Tanzimat edebiyatının değil tüm Türk edebiyatının en güzel hiciv örneklerindedir¹⁶⁷. Eşref'in 2.Abdülhamid yönetimine karşı yazmış olduğu Deccal ile Şah ve Padişah isimli kitapları dönemin önemli mizah eserlerindedir¹⁶⁸.

Tiyatro sahasına gelecek olursak; Şinasi'nin Şair Evlenmesi, Ahmet Vefik Paşa'nın uyarlamaları, Âli Bey'in Misâfir-i İstiskal, Geveze Berber adlı oyunları, Hamdi Bey'in İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz' ı, A. Cemil'in Eskici Kasım'ı, R. Ekrem'in Çok Bilin Çok Yanılır adlı komedisi, Mustafa Nuri'nin Zamane Şıkları oyunu , Ahmet Mithat'ın Açıkbaş ve Çengi'si, Feraizcizade Mehmet Şakir'in İnatçı yahut Çöpçatan'ı, Teodor Kasap'ın Moliere'in Cimri'sinden uyarlamış olduğu Pinti Hamit ve yine Moliere'in İskanarel'inden uyarladığı İşkilli Memo'su, Mehmet Rauf'un Diken'i , Hüseyin Suat ve Cenab Şahabettin'in Küçük Beyler'i, Ali Ekrem Bolayır'ın Mama Dadım Darılır'ı ve müzikli güldürüsü Köse Daniş ve Kumpanya'sı, Celal Sahir'in Darılmaca Yok'u , Tahsin Nahit ve Şahabettin Süleyman'ın Ben... Başka'sı, Reşat Nuri'nin 1918'de Milli Talim ve Terbiye Cemiyetinin oyun yarışmasında birinciliği kazanan Bir Macera'sı, Musahipzade Celal'in İstanbul Efendisi adlı tiyatro eserlerinin isimlerini de zikretmekte fayda var¹⁶⁹. Âli Bey'in Letafet isimli basılı bir opereti de bulunmaktadır. Aynı zamanda kendisinin mizahi bir sözlük niteliğinde olan Lehçetü'l- Hakayık'ı kendi alanında önemli bir eserdir¹⁷⁰. Adı geçen lügat 350 kadar kelime ve tamlamanın sözlüklerde yeri olmayan fakat hayat içinde kullanılan anlamlarını zarif esprilerle ele alır¹⁷¹.

Çaylak gazetesini çıkarmış olan Tevfik Bey, doğunun ünlü nüktedanlarının hayat hikayelerini ve fıkralarını topladığı Hazine-i Letaif isimli eserinin yanı sıra Bu Adam ve Letaif-i İnşa isimli mizahî eserlerin de müellifidir. Tevfik Bey, Nasreddin Hoca fıkralarını da Letaif-i Nasreddin adı altında toplamıştır.

¹⁶⁷ Çiğdem Usta, **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009, s.73.

¹⁶⁸ Varlık, **a.g.m.**, s.1099.

¹⁶⁹ Usta, **a.g.e.**, s.73.

¹⁷⁰ Varlık, **a.g.m.**, s.1099.

¹⁷¹ Usta, **a.g.e.**, s.74.

Anadoluhisarlı Mehmet Hilmi'nin bu döneme ait Eğlence ve Gülünçlü Efsaneler isimli bir kitabı mevcuttur. Yine Celal Sahir'in İstanbul İçin Meb'us Namzetlerim isimli eseri Türkiye'de seçimlerle ilgili olarak kaleme alınan ilk mizahi eser olmalıdır¹⁷².

Tanzimat'ta batılı anlamda ilk mizah örneği, Edhem Pertev Paşa'nın Av'ava-nâme isimli eseridir. Bu eser, Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'da çıkan köpeklerin öldürülmesini istediği yazısına karşılık yayımlanan ve bir filozof ile köpeğin latif diyalogundan meydana gelen bir eserdir. Tanzimat döneminin önemli heccavlarından biri de Namık Kemal'dir. Sadrazam Mahmut Paşa'yı hicvettiği Hirre-nâme'si mühimdir. Onun hicvi ağır bir eleştiri üzerine kurulmuştur¹⁷³.

Bu dönemde Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi, mizah alanındaki başarılı kalemlerden sayılır. Ahmed Rasim'in İstanbul'u en canlı biçimde anlattığı Şehir Mektupları başlığıyla topladığı yazıları ve Hüseyin Rahmi'nin Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç isimli mizahî romanı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan dönemde okuyucunun karşısına çıkan diğer eserler arasında anılmaya değerdir¹⁷⁴.

Sonuç olarak, geçen yüzyılda yazılı döneme geçmiş olan Türk mizahının esasını dergiler ve gazeteler teşkil etmiştir. Evvela gazete ilavesi olarak başlayan mizah yayınları zamanla bağımsız bir hal almayı başarmıştır. Her dönem iktidarın sillesinden nasibini almıştır.

Varlık'a göre mizah, her ne kadar bir rahatlama, neşelenme aracı olarak addedilse de, esasında bir mücadele, bir düzene karşı çıkma aracıdır. Türk mizahının siyasî yönü bu sebepten dolayı çoğunlukla ön plana çıkmıştır. Mizah, dile getirilmesi zor olan şeyleri söylemenin yahut hissettirmenin yolu, aracı olmuştur¹⁷⁵.

¹⁷² Varlık, **a.g.m.**, s.1099.

¹⁷³ Usta, **a.g.e.**, s.74.

¹⁷⁴ Varlık, **a.g.m.**, s.1099.

¹⁷⁵ Varlık, **a.g.m.**, s.1100.

3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİZAHI

Bu dönemde, Harf Devrimi(1928), Serbest Fırka'nın kurulması (1930), İkinci Dünya Savaşı (1939), çok partili hayata geçiş (1945), 1960 yılı sonrasında yaşanan askerî darbeler, 1983 yılı itibarıyla ANAP'ın tek parti iktidarını ele alması ve 1990'lı yıllara gelindiğinde artık çok kanallı özel televizyon yayınlarına geçişin yapılması gibi cemiyetin yaşamına tesiri bulunan ve hatta onun değişimine sebep olan dönüm noktaları mevcuttur¹⁷⁶. Dolayısıyla, mizah da bu değişimlerden payını alacaktır. Ancak, biz tezimizde Cumhuriyet dönemi mizahını II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere keskin sınırlara sahip iki devrede inceleyeceğiz.

3.3.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Mizah

Cumhuriyet'in ilânını takip eden 1923-1928 yılları arasında eski yazı varlığını halen sürdürmekteydi ve mizah da bu yazı diliyle yapılmaktaydı. Bu yıllarda Meşrutiyet döneminin devamı olan güçlü bir yazar-çizer kadrosu varlığını sürdürmektedir.

Türk mizah dergiciliği, Cumhuriyet dönemine Karagöz, Güler yüz, Akbaba, Zümrüdüanka, Kelebek dergi ve gazeteleri; Neyzen Tevfik, Orhan Seyfi, Hüseyin Rahmi, Refik Halit, Ahmet Rasim, Fazıl Ahmet Aykaç, Ercüment Ekrem, Osman Celal Kaygılı, Yusuf Ziya gibi muharrirler¹⁷⁷; Sedat Nuri, Sedat Simavî, Cemil Cem, Cemal Nadir, Münif Fehim, Ratip Tahir Burak, Zeki Cemal, Ramiz Gökçe, Baha Bey, Hıdır Şevket, İhap Hulusi gibi çizerlerle girmiştir.

1928 harf devrimiyle birlikte Osmanlı Türkçesi ile basılan dergiler yerlerini yeni harflerle basılanlara bırakır. 1927- 1928 yılları aralığında Türk karikatürünün önemli isimlerinden Cemil Cem 1908 yılında çıkarmaya başladığı ancak uzun soluklu olamayan Cem dergisini yeniden yayımlamaya başlar.

¹⁷⁶ Usta, a.g.e., s.75.

¹⁷⁷ Öngören, a.g.e., s.77.

Harf devrimi sonrasında uzunca bir süre sükûnete bürünen yayın hayatı ve azalan okur-yazar sayısı yeni alfabenin yaygınlaşmasıyla birlikte basında bir canlılık meydana getirir. Türk karikatürü, bu yıllarda bir yandan gazetelerdeki köşelerinde diğer yandan da mizah dergilerinde Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda gelişip biçim almaya başlamıştır. Bu geçiş döneminde karikatür gündelik ve güncel bir hal almaya, dolayısıyla olabildiğine sadeleşmeye başlar. Diktatörlük rejimi olarak addettikleri padişahlık yönetiminin sona ermesiyle birlikte Türk halkı eskisi gibi canından bezmiş vaziyette çizilmez. Fakat sokaktaki insanın kaderi yine de değişmiş değildir; canlı, dinamik ve mutlu insanlar değildirler hala. Arnavut kaldırımlı, cumbalı evler devrilecekmiş gibi çizilirken; yoğun çalışmaktan yılmış memur tiplermeleri devlet dairelerinde, evlerinde, sokakta hep düşünceli ve sıkıntılı çizilir¹⁷⁸.

Cumhuriyetin ilanıyla başlayan bu yeni dönemde, karikatürün, bu yeni devletin görev ve işlevine hizmet etmek gibi bir yükümlülüğü vardır. Cantek ve Gönenç'in tespiti üzere, bu görevi Akbaba dergisi üstlenecektir. Söz konusu yeni devlet ile beraber yönetim değişikliği beraberinde halkın da değişimini doğuracaktır: "Kemalizm olarak tanımlanan merkezi değerler çerçevesinde toplumu yeniden şekillendirmeye girişen seçkinler kılık kıyafetten eğitime; ölçü birimlerinden hukuka birçok alanda modern toplum projesini hayata geçirmeye çalışır"¹⁷⁹.

1930 yılına gelindiğinde üç sene müddetle kapatılan Akbaba mizah dergisiyle, 1935 yılında CHP tarafından Sedat Semavi'ye devredilen Karagöz dergileri iki ayrı tutum sergiler. Karagöz siyasi mizah yazılarına ağırlık veren sekiz sayfalık bir mizah dergisi iken, Akbaba eriştiği yüksek tiraja bağlı olarak genel bir yayın politikası izler. 1933 yılında Akbaba dergisinin yeniden yayın hayatına başlamasıyla beraber, yayın hayatında yeniden bir hareketlenme görülür; fakat yine de yasağın ardından çizerlerin

¹⁷⁸ Hasan Kaçan, "Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı", **Cumhuriyet 1923-1998**, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1998, s.2938

¹⁷⁹ Levent Gönenç- Levent Cantek, "Toplumsal Değişme ve Mizah Dergileri", **1920'den Günümüze Toplumsal Yapı ve Değişim**, Phoneix Yayınları, Ankara, 2012, s.478.

tedbiri elden bırakmadıkları ve iç politikadan ziyade dış politikaya yöneldikleri dikkat çekmektedir¹⁸⁰.

1940'larda, içerisinde ileride adları "Orta Kuşak" olarak anılacak çizerlerin bulunduğu dergiler olan Akbaba, Amcabey, Karikatür ve Mizah dergileri yayımlanır. Turhan Selçuk, Mustafa Uykusuz, Ali Ulvi Ersoy, Semih Balcıoğlu, Nehar Tüblek, Selma Emiroğlu'ndan oluşan bir grup Cemal Nadir etkisinde çizimlerine devam eder. Cemal Nadir, bir sonraki karikatür kuşağını oluşturan Eflatun Nuri Erkoç, Ferruh Doğan, Bedri Koraman, Altan Erbulaki Sinan Bıçakçioğlu ve Oğuz Aral gibi isimler üzerinde de tesirini sürdürmüştür.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki karikatür anlayışı evvelindeki gibi yazılı olan mizahın çizgiyle tamamlanmasından başka bir şey değildir. Kelime oyunları, memur-esnaf şakaları, karı-koca ilişkileri, büyüyen demokrasinin bir türlü dönmek bilmeyen temel çarkı ve toplumun orta tabakasının bu çarklar içinde sıkışıp kalmışlığı balon yazılarında olduğu kadar karikatürlerin çizgilerinde de kendini göstermeye başlar¹⁸¹.

Sonrasında, Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir gibi karikatüristler ve çeşitli tiyatro yazarları sayesinde mizah mühim bir gelişme gösterir¹⁸². Musahipzâde Celal, 1936 yılında ardı sıra yazmış olduğu 18 oyunla en göze çarpan isim olmuştur. Bu dönemin diğer önemli oyunlarına örnek verecek olursak; Muhipzade'nin Fermanlı Deli Hazretleri, Pazartesi- Perşembe, Aynoroz Kadısı; Mehmet Sırrı'nın Kafes ve Kümes; Vedat Nedim Tör'ün Görücü; Hüseyin Rahmi'nin Kadın Erkekleşince; Nazım Himet'in Bir Ölü Evi gibi komedileri; Cemal ve Ekrem Reşit Rey kardeşlerin Lüküs Hayat, Adalar Revüsü, Maskara gibi müzikalleri sayılabilir¹⁸³.

Yeni yazıya geçiş sonrasında, gazete ve dergilerin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ve okuma-yazma oranlarının oldukça düşük olduğu dönemde kitap basımının

¹⁸⁰ Sezai Dumlupınar, **Tek Parti ve Mizah**, Akademi Titez Yayınları, İstanbul, 2011, s.251-252.

¹⁸¹ Kaçan, **a.g.m.**, s.2938.

¹⁸² Usta, **a.g.e.**, s.76.

¹⁸³ Metin And, **Türk Tiyatrosunun Evreleri**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s.498-501

oldukça azalmasından mizahî eserler de nasibini almıştır. Bu yıllarda, Emin Köslü'nün derlediği Letaif-i Nasreddin Hoca; Kemalettin Şükrü'nün Nasreddin Hoca'nın hayatına dair çıkardığı üçlemesi; Cemil Cahit'in Gülünçlü Hikayeler'i dönem içinde çıkan mizahî eserlere örnek olarak sayılabilir. Bu dönemdeki eserler geleneksel mizahı yansıtmaya devam ederler¹⁸⁴.

Daha sonraları harf inkılabı döneminde yaşanan durulma yerini yeni bir atağa bırakacaktır. Çok partili döneme geçişle birlikte politik hiciv mizah sahasında kendine yer bulurken, sonraları yerini hicivden epeyce uzaklaşan bir mizaha bırakacaktır. Bu dönemde mizah, plaj eğlenceleri, alaturka, alafranga, kadın- erkek ilişkisi gibi eleştirel düşünceye pek katkı sağlamayan konulara eğilir¹⁸⁵.

3.3.2. İkinci Dünya Savaşı Ve Sonrasında Mizah

İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen Türkiye, savaş sonucu dünyada meydana gelen sosyal ve ekonomik çöküntüden etkilenmiştir¹⁸⁶. Savaş dönemi mizahının ana konuları; savaşın meydana getirdiği türlü zorluklar, vesikayla ekmek, gaz, kaputbezi alma hadiseleri, bir de harp zenginlerinin durumunu mündemiçtir. Ve bu dönemde yirmi iki fıkra kitabının yanında yirmi bir karikatür albümü yayımlanır.

1946 yılı itibariyle çok partili döneme geçilir. Bu dönemde Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Mim Uykusuz gibi isimlerin bir araya gelerek çıkarmış oldukları Markopaşa dergisi mühimdir. Bizim Markopaşa, Malûm Paşa gibi isimlerle sık sık kapatılıp tekrar açılan dergi, iktidar ile mücadele içinde olan ilk mizah dergisidir. Çok partili hayata geçiş ve DP'nin iktidara geliş sürecinde Markopaşa'nın yürüttüğü mücadelenin de payı vardır¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Öngören, **a.g.e.**, s.82-83.

¹⁸⁵ Öngören, **a.g.e.**, s.86.

¹⁸⁶ Usta, **a.g.e.**, s.77

¹⁸⁷ Öngören, **a.g.e.**, s.88- 90.

Demokrat Parti iktidara geldiğinde liberal bir basın kanunu çıkarır, basın üzerinde bulunan baskıyı rahatlatır. Ancak, mizah sayfalarına bu defa kendinin konuk edildiğini görünce, 1954 yılında basın kanununun sınırlarını daraltır¹⁸⁸.

Her kimin dönemi olursa olsun, sırtını daima iktidara yaslamayı şiar edinmiş olan Akbaba dergisi, CHP döneminde onun savunucusuyken, DP iktidarı ile birlikte safını değiştirmiş ve bu defa DP yanlısıyken CHP tokatçısı durumuna gelmiştir¹⁸⁹.

1950’li yıllarda, Akbaba dışında genellikle iktidara karşı muhalif tavır içinde bulunan 41.5 (Kırkbirbuçuk), Tef, Gölge, Dolmuş, Taş, Taş- Karikatür gibi mizah dergileri yayımlanmaktaydı.

27 Mayıs 1960 yılında DP’nin darbeyle iktidardan indirilişi sonrasında basın kanununun sınırları yumuşatılır¹⁹⁰. Bu yıllarda yalnızca gündemi takip eden ve çizgisini bunun üzerinden belirleyen dergilerin yerini Tef, Dolmuş, Taş gibi politik mizah yapan dergiler almış ve hatta bu dergiler 1960 darbesinin zeminini hazırlayanlar arasında yer almışlardır¹⁹¹.

1972 yılına gelindiğinde Gün gazetesinin mizah sayfası ‘Gırgır’ adıyla yayımlanmaya başlar ve 1973 yılı itibariyle Oğuz Aral tarafından yine Gırgır adıyla müstakil mizah dergisi olarak yayın hayatında yerini alır. Tüm bunları takip eden yıllarda 12 Eylül harekâtı, televizyonun yaygınlaşması, ofset basım tekniğinin kullanılması, özel televizyonların yayına başlaması sosyal hayatı olduğu gibi mizahı da büyük ölçüde etkileyen hadiseler olmuştur. 12 Eylül Harekâtından sonra mizah durgunluk içindedir. Çizim tarzı ve estetiği yönüyle; bunun yanında dil kullanımı ve grameri deforme edişi sebebiyle eski pek çok usta çizer tarafından eleştirilen Oğuz Aral ve dergisi Gırgır¹⁹² 1.200.000 ‘lik tirajıyla dünyanın en çok satılan üçüncü mizah dergisi unvanını alır¹⁹³.

¹⁸⁸Usta, **a.g.e.**, s.78.

¹⁸⁹Öngören, **a.g.e.**, s.93.

¹⁹⁰Usta, **a.g.e.**, s.79.

¹⁹¹ Cantek, **a.g.e.**, s. 479.

¹⁹²Kaçan, **a.g.m.**, s. 2941.

¹⁹³Usta, **a.g.e.**, s.79.

1980'lerde Çağdaş Mizah Dergisi, Çuval, Papağan, Mikrop, Çivi Çarşaf, Karakedi, Karikatürk, Balyoz, Ses, Atmaca, Sıfır gibi mizah dergileri Gırgır'la temelleri atılan ekolün devamı olarak yayımlanan dergilerdir¹⁹⁴.

Ofset baskı tekniğinin karikatür basımını kolaylaştırmasının yanında, bundan sonraki dönemde televizyonun iyice yaygınlaşması ve özel televizyon yayınlarıyla birlikte halkın dünya mizahını tanımaya başlaması, çeşitli komedi filmlerin takip eden dizilerin yayınlanması gibi yenilikler görülür.

Bu dönemde mizah üreticileri arasında Oktay Rıfat, Orhan Veli, Aziz Nesin, Ümit Yaşar, Burhan Felek, Rıfat Ilgaz, Bülent Oran, Muzaffer İzgü, Gani Müjde, Atilla Atalay, Yılmaz Erdoğan, Metin Üstündağ, Suavi Süalp gibi isimler sayılabilir¹⁹⁵.

¹⁹⁴Kaçan, **a.g.m.**, s.2941.

¹⁹⁵Usta, **a.g.e.**, s.80.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

MİZAH VE MUHAFAZAKÂRLIK

4.1. MUHAFAZAKÂRLIĞIN İSLÂMCI- MUHAFAZAKÂR ADDEDİLEN MİZAH DERGİLERİNDE GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de muhafazakâr mizah dergileri, seküler mizah dergilerine kıyasla sayıca az olmakla beraber, ömürleri de diğerlerine nispetle kısa olmuştur. Cumhuriyet dönemi mizah dergiciliği, dönemin sert politik mizacı sebebiyle tektipleşme eğilimi içindedir. Dönemin siyasi konjonktürü gereği temelde iki düşman vardır: Komünizm ve şeriat. Her türlü muhalefetin komünistlik yahut şeriatçılıkla yaftalandığı bu dönemde bir İslami mizah dergisinin hayata tutunması oldukça zordur. Dolayısıyla düzenin getirdiği kısıtlamalardan yazılı basın ve tabii mizah nasibini alacaktır.

Cumhuriyet’in ilk elli yılında hakim olan siyasi eğilimin etkisiyle, bu dönemde İslami hassasiyetleri olan bir üretici için vaziyet epey zorludur. Siyaset, CHP tabanındaki muhaliflerin sağ iktidarları sekülerlikten ödün vermekle suçladıkları bir zemin üzerinden ilerler. Mizah dergileri “yobaz”, “Ticani”, “gerici” ve bugünün deyişiyle “radikal islamcı” karikatürleriyle doludur. Böylesine bir konjonktür içerisinde karşı muhalefet yapabilmek, İslami yönelimi olan bir mizah yaratmak mümkün değildir. Bunu yalnızca bir istisna bozar: Borazan Dergisi. 1946- 1950 yılları arasında Necip Fazıl’ın sadece üç sayı çıkarabildiği Borazan sansürün, baskının biraz azaldığı bir tür liberalleşme döneminde çıkarılmış ancak daha sonra rejim düşmanlığı sebep gösterilerek kapatılmıştır¹⁹⁶.

Altmışlı yıllarda gazetelere rağbet dergilerden daha fazladır, bu sebeple İslami mizah, ekseriyetle gazeteler içerisinde kendine yer bulabilmiştir. Bu yıllar, çoğulculuğun yeniden meşruiyet kazanması ve ortama siyasi çeşitliliğin hâkim olmaya başlaması

¹⁹⁶ Levent Cantek- Levent Gönenç, Türkiye’de İslami Mizahın Yükselişi, **Birikim Dergisi**, 2011, 268-269. sayı, s.54-55.

sebebiyle, bu tür yayınların gazeteler aracılığıyla yapılmasına uygun bir ortam sunmuştur.

Yetmiş ve seksenli yıllar, Gırgır mizah dergisinin kaleye hâkim olduğu ve mizahta aranan tek adres olmaya başladığı yıllar olmuştur. Bu dönemde İslami mizahta pek bir hareketlenme görülmez. 1989 yılından Gırgır dergisi kapanır ve bu hadiseden sonra çok sayıda mizah dergisi çıkar. Ancak 1991 yılı itibariyle özel televizyon kanallarının yaygınlaştığı ve dergi satış oranlarını hatırı sayılır biçimde düşürdüğü bir döneme gelinmiştir. Öte yandan yayımlanmayı sürdüren dergiler, Gırgır'ın bir devamı niteliğindedir; herhangi bir farklılık yahut yenilik kesbetmemişlerdir. Dergilerin ekserisi merkez (sosyal demokrat), sol ve liberter bir içerikle hazırlanmaktadır. Bu dergilerin karikatürize ettikleri hayat içinde dine yer vermedikleri, hatta din karşıtı bir tutum edindikleri, İslami ritüelleri eleştiri dışında bir niyetle çizgileri içerisinde barındırmadıkları söylenebilir. Cantek ve Gönenç'e göre, erotizm, argo ve cinselliğin hüküm sürdüğü; dinin yerine ikame edilmiş milliyetçilik, şariat karşıtlığını vurgulamak için kurgulanmış militan bir sekülerlik ve popüler ilgilere rağbet, bu dergilerin önemli karakteristikleridir¹⁹⁷.

Türkiye'de mizah takip edildiği üzere, 90'lı yıllara kadar mevcut ideolojinin gölgesinde ve himayesinde gelişmiştir, ancak 90'lı yıllar itibariyle İslami hassasiyetler taşıyan muhafazakâr mizahın yükselişinden söz edilebilir. Muhafazakâr mizah, İslam dinini referans alan ve onun belirlediği iletişim şekil ve sınırları doğrultusunda hareket eden bir zeminde hayat bulur. Esasında mizah içerisinde argo, küfür, cinsellik vs. barındırırken, muhafazakâr mizah bunlardan kaçınmak ve “temiz mizah” yapmak iddiasındadır. Doksanlı yıllar itibariyle Fit, Filit, Cümbür, Çingar, Ustura, Dinazor dergileri ile başlayan süreç, tekrar sekteye uğradıktan sonra 2008 yılında Cafcaf dergisi ile yeniden sürdürülmeye başlanmıştır. Cafcaf dergisi, -birkaç amatör dergi de hesaba katılmadığı takdirde- uzun yıllar tek başına muhafazakâr mizah dergisi sahasında temsilciliğini sürdürmüştür.

¹⁹⁷ Levent Cantek- Levent Gönenç, Türkiye'de İslami Mizahın Yükselişi, **Birikim Dergisi**, 2011, 268-269. sayı, s.58.

Daha sonra 2015 yılı Mart ayında, Cafcaf dergisi ekibindeki bazı isimler mizah dergiciliğini Hacamat isimli, İslami Muhafazakâr mizah dergisi üzerinden devam ettirmiştir. Hacamat dergisi, 'yerli' duyarlılıklara sahip, toplumun kıymetlerine düşmanlık etmeyen bir mizah dergisinin eksikliğini hissettikleri ve bu yeri doldurabilmek gayesi ile çıktıkları iddiasını taşır.

1990 yılında İzmir'de çıkmaya başlayan Fit dergisi toplamda on bir sayı yayımlanabilmiştir. "Şahısların ve kurumların putlaştırılmasına karşıyız. Tüm bunları 'yeni putlar koymadan' yıkmaya çalışacağız." şiarıyla yola çıkan dergide birçok İslami mizah dergisinde olduğu gibi İsrail, Amerika karşıtlığı üzerine eğildiği ve türban, Kemalist ideoloji, Filistin meselesi, 12 Eylül ve darbe karşıtlığı gibi temaların çizgide kendine yer bulduğu söylenebilir¹⁹⁸.

FİT, 1990, Sayı 1. FİT dergisinin ilk sayısının kapağı.

Dinazor dergisi yalnızca iki sayı çıkmış olmasına rağmen, kadrosuna dâhil olan isimler yönüyle dikkate değerdir. Bu isimlerden bazıları Nihat Genç, Hasan Aycın,

¹⁹⁸ İslam ile Görsel Mizah: Türkiye’de İslami Mizah Dergiciliğinin Dönüşümü, Erdem Çolak, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2016, 3(1), s.234.

Abdurrahman Dilipak, Abdürrahim Karakoç ve ‘Molla Kâzım’ müstearıyla yazan ve derginin yayın kuruluna da dâhil olan eski milli eğitim bakanı Nabi Avcı’dır.

Ahmet Kekeç’in yayın kurulunda bulunduğu ve yine İzmir menşeli bir dergi olan Cümbür’de de benzer konuların işlendiği görülür. Fakat uzun soluklu olamadığından güçlü bir etki bırakamamıştır¹⁹⁹.

Doksanlı yılların başından itibaren haftalık olarak çıkmaya başlayan Cıngar dergisi ise 47 sayılık süresi ile o güne kadarki en uzun ömürlü İslamî- muhafazakâr mizah dergisi olmuştur. Köşeleri ve konumlandırmaları itibariyle Gırgır ekolünü takip ve hatta taklit ettiği söylenebilir. “Bücür” adlı köşe Oğuz Aral’ın “Avanak Avni” tiplemesinin bir kopyası gibidir. Bir başka benzerlik “Sıradan İnsanlar” adlı köşedir. Nitekim derginin 4. sayısına, okuyuculardan gelen taklit eleştirisini taşırlar. Tüm bu eleştirilerin ve Gırgır’ı taklit iddiasının yanında, Cıngar dergisi Gırgır’ı kendine hedef seçmiştir ve bu gelenek ile bağlarını koparıp ‘edepli mizah’ yapma arzusunda olduklarını dile getirmiştir. Bu sebeple, diğer mizah dergilerinin aksine İslami bir referansla cuma günleri çıkmaya başlar, Gırgır mizahı çirkin ve yoz olarak değerlendirilir. 30. sayı itibariyle dergi sarı sayfalar yerine yine İslami bir referansla yeşil sayfalar ile yayımlanmaya başlar. Cıngar kendini devletten soyutlayarak, devleti ve darbeyi zalim, İslami hareketi ise mağdur olarak kodlamaktadır. Dergide Özal döneminin liberalizmi ile İslami algının çatışması ekseninde, iktidar ve yozlaşma temaları işlenmiştir. 1990’lı yılların başı itibariyle İslami mizahın ve siyasi algının harmanlanarak, mizah dergilerinde kendine yer bulduğu ifade edilmelidir.

¹⁹⁹ Çolak, a.g.e. s.234.

CINGAR, 1991, Sayı 47. Derginin, Ekim 1991 tarihinde yayımlanan son sayısı.

Ustura dergisi 1994-97 yılları arasında Hasan Kaçan tarafından çıkarılmış uzun soluklu bir mizah dergisidir. Gırgır dergisine yıllarca çizdiği tiplerini daha sonra Ustura'ya da taşımıştır. Hasan Kaçan kendi aidiyet bağı sebebiyle de olsa gerek, 'yoz, çirkin, kirli' mizahın adresi olarak Gırgır'ı değil, Leman'ı görür. Ustura, Cıngar dergisi kadar siyasi bir yayın olmamakla birlikte, karikatürler ekseriyetle haşinlikten uzak bir eleştiriye, kamuoyu oluşturmaya yönelik serzenişlere evrilmiştir. Ustura'nın kapanması ve ardından 28 Şubat müdahalesiyle beraber muhafazakâr mizah dergiciliği Cafcaf'a gelinceye kadar kesintiye uğrayacaktır²⁰⁰.

Cafcaf dergisi ilk olarak 2007 yılında Genç Dergi'nin eki olarak 17 ay boyunca yayımlanır. 2008 itibariyle bağımsız olarak 15 günlük, aylık ve üç aylık periyotlarla yayımlanmaya başlar. Bu yıllarda kadrosu itibariyle, diğer geleneksel İslami mizah dergileriyle benzerlik gösterir. Kadronun önemli bir kısmını ise Gerçek Hayat

²⁰⁰ Çolak, a.g.e. sy. 236-238.

dergisinden gelenler oluşturur. Cıngar dergisinden Necmettin Çanak, A. Doğan, Niyazi Çol, Halil Kaleli (Mehmet Doğan'ın müstearı) ve Ustura'dan Ahmet Kesgin Cafcaf' a geleneksel kadrodan eklenen isimlerdendir. Daha sonra kadrosuna Bülent Akyürek, Gökhan Özcan, Hakan Albayrak, Murat Menteş, Abdullah Kibritçi, Ahmet Murat gibi birçok isim ekler.

Cafcaf'ın Ustura ve Cıngar ile benzeşen yönlerinin yanı sıra ayrışan yönleri de vardır. Cantek ve Gönenç'in ifadelerine göre; Cıngar'a koşutluk sağlayabilecek ajitatif bir dile sahip olmakla beraber; hükümeti ancak hükümeti değil muhalefet partilerini eleştirir. Ustura'ya nispetle daha genç bir üsluba, dile sahiptir ve dergi kadrosunun çoğunluğu, kitleler tarafından tanınmayan isimlerden müteşekkildir. Bununla beraber, bu isimlerin ekserisi daha evvel yayımlanan İslami-muhafazakâr dergilerde çalışmış kimselerdir²⁰¹.

Fakat, Cafcaf'ın bu dönem çizgileri diğer İslami mizah dergilerinden farklı bir tonda ilerler. Eleştirel tonu daha evvelki mizah dergilerine kıyasla düşüktür ve siyasi anlamda başörtüsü meselesi, ordu üzerine çizilmiş ve ekseriyetle Kemalist devlet algısına eleştiri yönelten karikatürler mevcuttur. Daha sosyolojik bir bakış ve tutumla mütedeyyin kesimin geçmişteki rahatsızlıkları üzerine eğilen dergi, ordu, yargı kararları, katsayı problemi, başörtüsü meselesi gibi konuları işlemiştir²⁰².

“Hasan Kaçan” ismi etrafına kurulu olan Ustura'ya kıyasla Cafcaf, daha kolektif bir iş yapmanın gayesindedir; bu bağlamda bir diğerinden farklıdır. Yayımlandığı dönemin de tesiri göz önüne alınmak kaydıyla, ne Cıngar gibi mazlumluk iddiası ve öfkesi, ne de Ustura gibi popülerlik arayışı içinde olduğu söylenebilir. Hasan Kaçan'ın her kesime ulaşmak arzusu yerine onlar İslamcı bir okur tabanına hitap etmeyi gaye edinmişlerdir; dolayısıyla Cıngar'ın bir devamı niteliği taşıdıkları söylenebilir.

İslami-muhafazakâr mizah dergileri kendilerini kimliklendirme biçimleri açısından

²⁰¹ Cantek ve Gönenç, **a.g.m.** s.38.

²⁰² Çolak, **a.g.e.** s. 238.

yerlidirler, geleneksel ve gündelik dil üzerinde konumlanma ve oradan konuşma iddiasındadırlar. Temel çıkış noktaları “Kendini Allah’a teslim etmeyen adaletli olamayacağıdır.” Adaletli olmayan doğru bir mizah yapamayacaktır. Nasıl medeni olma iddiası ile medenilik yitirilmişse, mizah yapmak adına mizahtan uzak düşülmüştür.

4.1.1. Gündelik İslami Hayata Bakış

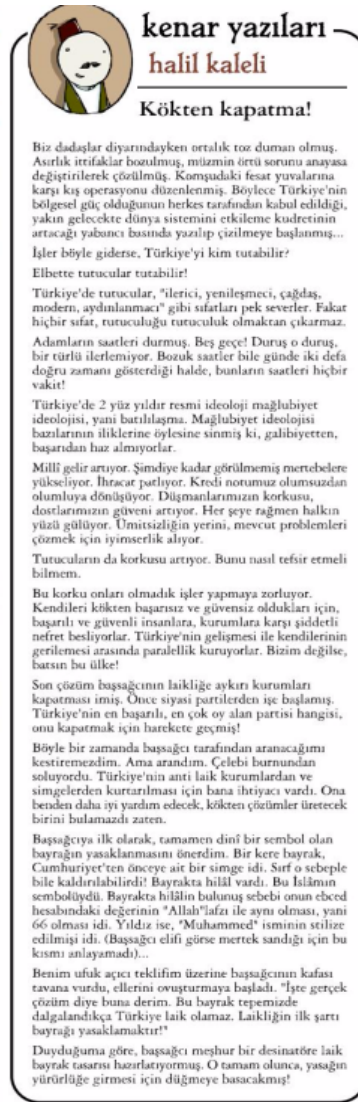

Şekil 13 : Cafcaf, 45. Sayı, 2010.

Karikatürde, başörtüsünün toplum içindeki farklı cenahlarda bulunduğu karşılık resmedilmekle beraber, her kesimin meseleye dair kendince mutlak doğru olarak kabul ettiği fikirleri nasıl bir biçimle dile getirdikleri dikkate değer bir kısımdır. Genel itibariyle mizah dergilerinde başörtülü figürlerin “orta yaşlı/yaşlı, cahil, kentlileşememiş” gibi kalıp yargılarla karikatürize edildiği; onları cahil, eğitimsiz, kırsala ait biçimde göstererek, “dinin” iç dinamiklerini bu kavramlarla özdeşleştirme eğilimi içerisinde oldukları söylenebilir²⁰³. Fakat Cafcaf’ta karikatürist Elif Büşra Doğan çizmiş olduğu karikatürlerle bu algının dışına çıkar. Görselde, birinci kişi

²⁰³ Birsan Banu Okutan, “Karikatürlerdeki Başörtülü Figürlerin Göstergebilimsel Analizi: Penguen Dergisi Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, 2013, s.34.

seküler bir dünya görüşüne sahip biri olarak, mütesettir olan kimselere karşı kategorik bir yaklaşımla öfkeli bir tutum takınır ve hakaretâmiz bir üslubu vardır. Dindar camianın farklı fraksiyonlarından beslenmiş diğer figürler ise, meseleye yine ait oldukları çevre zaviyesinden bakarak, o çerçevede yorum getirmektedirler.

Şekil 14 : Cafcaf, 12. Sayı, 2008.

İlerici- gerici dikotomisi üzerinden kurulan ilişkiye ilericiler ve gericiler terazinin iki yanına oturtulmuştur. Lakin kimin ilerici, kimin gerici olduğu ve bunların hangi özellikleri haiz oldukları sarıh bir biçimde belirgin değildir. İlerici tutucu mudur, yoksa bu tutucular hep gericilerden mi çıkar? Metin, söz konusu tutucuların "ilerici,

yenileşmeci, çağdaş, modern, aydınlanmacı” gibi sıfatları pek çok sevdiğinden söz eder. Fakat bu sıfatlar onları tutucu bir muhafazakârlıktan kurtaramayacaktır. Mevcut muhafazakârlık tanımlarının ekserisinin, muhafazakâr tavrın geçmişe olan meyli konusundaki yorumları göz önüne alındığında, işte bu ‘ilerici-tutucular’ da saatlerini kurmuş ve orada unutmuşlardır. Türkiye’de iki yüz yıldır resmî ideolojinin yani Kemalist ideolojinin bir batılılaşma ideolojisi, özünde bir mağlubiyet ideolojisi olduğu dile getirilmiştir. İlerici- gerici mefhumları üzerinden bir kontrastın oluşturulmaya çalışıldığı mizahi metinde, ilerici olarak tesmiye edilen birtakım kimselerin, mevcut anlayışın aksine, tutucu- muhafazakar bir tavır içinde bulduklarına dikkat çekilmektedir.

Şekil 15 : Hacamat, 44. Sayı, 2016.

Dua, nazar gibi İslami öğelerle bezenmiş bir gündelik hayat karikatürü örneği. Varlığı yadsınan yahut kimliksizleştirilen, tahfif edilen başörtülü figür artık diğer tüm insanlar gibi gündelik hayatın bir parçasıdır ve artık ‘öteki’ değil, içeriden biridir. Grubun dışında değil, içindedir ve onun yaşamına dair olgular karikatür içerisinde kendine yer bulmuştur. Karikatürdeki figür, dindar biri olduğu için bir melek değil, fakat aynı zamanda yine aynı sebeple şeytanlaştırılmış biri değildir; herkes gibidir. Karşısındaki kadın figürün güzelliğini içten içe kıskanan birinci figür, kem gözlerini karşısındakine diker ve nazarının onun üzerinde uyandırdığı etkiye binaen ayetel kürsi okumaya

başlar. Şayet birinin üzerinde nazar varsa, duayı okuyan kimsenin esnemeye başlayacağı inancıyla kadın esnemeye başlar ve karşısındaki figür de bunu müteakiben aynı reaksiyonu gösterir. Ve evet, niyet başarıya ulaşmıştır, hased duygusunu uyandıran kimse uyutulmuş hale getirilmiştir.

melek demir genco

Bu Türbanlılar Çıldırması Olmalı!

-Abi, bomba bi haber buldum. Bak şurda, Tanrısal bir ibadethanenin yanında, bi grup türbanlı kadın fısır fısır bişi konuşuyor. Kesin devleti aliyemizi yıkma planları yapıyorlardır. Ellerindeki tenceremsi şeyler de ne? Tencereler burada da, kapak olan kocaları, ellerinde kartvizitleriyle aceba ihale mi kovalıyorlar? Ayrıca anlamadığım bişi daha var Şeracettin abi, bu kadınların hepsi niye kadın?

-Hönk! O ne demek olm? Kadınlar kadın olacak tabii. Hem dur bakalım, bu türbanlılar sahiden türbanlı mı, baş örtülü mü, başlarındaki bi bez parçası mı, çaput mu, dinsel bir simge, insansal yaşam alanı mı? Önce bi onu inceleyelim. Ayrıca bu ablalar niçün beş yıldızlı tatil köyünde değil de, ucu süngüvari gökyüzüne yükselmiş Blue Mosque'nin duvarına yaslanmış ta etrafa melul melul bakıyorlar? Yoksa aman Tanrım, bunlar fakir mi, ya da aşşaa tabaka dindarı mı Rüküü?

-Ay bilemiicem Şero, aman ben de kadın-kız resimlerine baka baka bi tuhaf oldum yahu. Abi bence bunlar türbanlı. Resme iyice yakından bakınca, örtüdeki çengelli iğnenin çengeli ve dahi toplu iğnenin de topu görünüyor. Bunlar kesin-soyları hızla artan- "Yeşil başlı kızıl ördek türbanlıları." Aşağı Viyana ve Konya ovasında yaşayan türden. Bak bak, şu öndekinin gözündeki şeytani ışıltıya bak! Bence bu abla, partideki yüksek makamlardan birinin karısıdır. Nasıl da kasım kasım kasılmış, gördün mü? Abi Tanrı seni ikna etsin, bu kadın, bizim Cumhuriyetçi bayanlardan birine yolda rast gelse, üç kulfu, bir fatihayla onu büyüler

de, anında köktendinci yapar. Oğün rezidans komşumuz Hokka Hanım söyledi, sosyete pazarında türbanlı biriyle çarpışmış ta, o gece rüyasında kendisini ak sakallı dedeler, taa Çankaya'ya kadar kovalamış. Ay bi korkmuş, bi korkmuş, hemen ertesi gün, çağdaş yaşamı destekleme derneğindeki fakir fukara kızlara risottolu bir yemek tertip etmiş de, içi biraz rahatlamış. Bu hafta sonu da, Çabıkçı Hayal kahvesinde, sokaktaki mendil satan çocuklara hayal ismarlayacakmış. "Belki üzerimdeki dinci büyü bozulur" diyo.

-Akıllı kadınmış bu Hokka Hanım... Ben bizim hayat arkadaşımıza da söyleyeyim de, yolda bayırda bu türbanlılardan birine denk gelirse, anında havalara, yerdeki çere çöpe, göldeki kuğulara baksın. Olur da göz göze gelirler de, büyülenirler filan. Neme lazım! Ya oğlum, bu türbanlılar -ama dikkat et, geleneksel baş örtülü olanlardan bahsetmiyorum- nerde yaşıyorlar, nasıl ütüyorlar, ülke içindeki popülasyonları ne, bir araştırma inceleme var mı, varsa hemen yayınlatalım.

-Olmaz mı Şeracettin Abi ?. Daha dün bir araştırma yayınlandı. Şimdi bunnar, sporlanarak ve muska yardımı ile ütüyorlar. Tanrı'ya inanıyorlar, bilime, demokrasiye, özgürlüğe filan.. İhhlh. Hattızatında kendileri bizatihi acayip baskıcı bunnarın. Hepsı tek tip. Dünyayı öküün boynunda sallanan çanın ucunda saniyorlar. yani!. Dünya eşeğin kuyruğuna yapışmış at sinece değil mi yav? Bunlar da zir cahilmiş.

-Ne demezsin abi. Gerçi bazıları yurtdışında doktora filan yapıp, bazı gavur icadı buluşlara imza atıyorlar ama kesin bu dinciler, Viyana profesörlerini de büyülemiş, hattızatında hipnotize etmişlerdir. Abi, bir araştırmaya göre bu türbanlılar son yıllarda yüzde on iki buçuk artmış. Bunu yıllık tefe ve tüfe'ye vur, dolar bazında, Japon yeni ve Kuveyt dinarıyla çarp, bakalım, rakam yüzde bin beş yüz çıkıyor. Bu durumda Şero Abi sen, ben, komşumuz, çoluğumuz-çobalaaamız türbanlıyız, fena halde kamusal alan kirleticisi, sığ, bağnaz, örümcek kafalı, takiye suratlı yaratıklarız abi. Ayrıca bu oranla komşu ülkeleri de kapsadığımızı söyleyebiliriz. Kaba bi hespla, Yunanistan'ın Atina kıyılarına kadar kısmı, Rusya'nın balta girmemiş ormanları ve Sırbistan Karadağ'a kadar süne zararlısı gibi türbanlı istilasına uğramış oluyoruz. Abi bu nasıl bi kabustur ya!

-Dur olm. Hemen paniğe kapılma. Bi de ben hesaplayayım türbanlı sayısını. Şimdi Kuveyt dinarı yerine Bulgar Levası koysak, üste Arabistan Riyalı, şurdan kur paritesi. Eşitir.. Anneee, ülkenin yüzde bir milyon ikisi türbanlı.. Koş oğlum, doğru Mars'a çıkan ilk uzay aracına atalım kapağı. Ancak oralar paklar bizi!

Şekil 16 : Cafcaf, 9. Sayı, 2007.

“Tanrısal bir ibadethane”nin yanında birtakım türbanlıları konuşurken gören karakter, bir diğerine şaşkın ve tezcanlı bir biçimde, bu kadınların fısır fısır bir şeyler konuştuğunu söyler. Sahne açılır, diyalog başlar. Lakin bu kadınların başlarındaki örtü türban mı, baş örtüsü mü, bir bez parçası mı, çaput mu, yahut dinsel bir simge midir? Ayrıca bu kadınlar neden beş yıldızlı bir tatil köyünde değildirler de, cami duvarına yaslanmış melul melul etrafı izliyorlardır. Yoksa bunlar fakir midir? İronik bir diyalog kurgusu üzerinden, Kemalist kesimin birtakım hususlardaki tutuculuğu ve muhafazakârlığının eleştirildiği metinde hem konuşmacı iki karakter, hem de başı örtülü kadınlar ait oldukları sınıfın bir stereotipini karşılamaktadır. Aynı zamanda, Kemalist bir zihnin, dindar birine bakış açısının izlerini taşıyan satırlara şahit

oluruz: “Daha dün bir araştırma yayınlandı. Şimdi bunnar, sporlanarak ve muska yardımı ile üüyorlarmış. Tanrı’ya inanıyorlar, bilime, demokrasiye, özgürlüğe filan.. İhhh. Hattızatında kendileri bizatihi acayip baskıcı bunnarın. Hepsı tek tip.” Dindar kesimin tek tip ve ilerleyen satırlarda geçtiği şekilde zır cahil olduğu yönündeki Kemalist kalıp yargılar, onların bu hususta ne denli tutucu, muhafazakâr ve hatta yobaz denilebilecek bir genelleyci tutuma sahip olduklarının bir nişanesi sayılabilir.

Şekil 17 : Cafcaf, 59. Sayı, 2013.

Yukarıda bulunan görsel, yine başörtülü kadınların gündelik problemlerine mizahi bir dil ile çözüm getirilen bir karikatür örneğidir. Gelin başı tabirinin toplum üzerindeki karşılığında faydalanan karikatürist, bunu bir mizah aracına dönüştürmüş; diğer bir görselde ise ‘sevap point’ tabiri ile çarşaf giyimini önermiştir. Okutan’ın yaptığı analiz üzerinden yorumlayacak olursak; seküler mizah dergilerinde başörtülü kadınların abla, teyze, anne, babaanne rolündeki çizimleri örtüyü yaşlılık ile eşleştirmektedir. Bu stereotip üzerinden bir okuma yapıldığında, örtülü kadınların hepsi “ev hanımı” rolündedir, sosyal hayat içerisinde ev haricinde bir temsili bulunmamaktadır²⁰⁴. Fakat

²⁰⁴ Okutan, a.g.m., s.22.

yukarıdaki görsel, bu eşiğin aşıldığına, artık sosyal hayat içerisinde genç bir başörtülü kadının varlığının yadsınmadığına, onun yaşamına dair enstantanelerin karikatürde kendine yer bulabildiğine bir örnek teşkil eder.

Şekil 18 : Hacamat, 50. Sayı, 2016.

Görselde bir Mevlevî mukabelesinin yapıldığı ve sema edenlerin arasına bir de erkek baletin karıştığı görülüyor. İki ayrı dünyayı temsil eden semâzen ve balet aynı kare içinde mizahi bir biçimde konumlandırılmıştır. Türkiye’de bir kısım insanlar seküler yaşam tarzını benimseyebildiği gibi, diğer bir kısım da dine münasip surette bir hayat sürdürmeyi tercih edegelmiştir. Söz konusu dünya görüşlerinin doğrultusunda stereotip oluşturacak keredede belirli kalıpların varlığından söz edilebilir. Ve bu kalıplar kimi zaman, mizaha konu edilebilecek nispette gülünç ayrımlardır. Misâlen, seküler bir hayat sürmeyi tercih etmiş bir ailenin elinde büyüyen çocuk, küçükken yaz aylarında baleye gönderilecekken; mütedeyyin bir aile elinde büyüyecek olanı, yazlarını mahalle camisinin kuran kursunda geçirecektir. Türkiye’de sosyal yaşam içerisinde bu gibi stereotiplerin insanların zihinlerinde bir karşılığının olduğundan hareketle, yukarıdaki görselde de yine bu ayrımın bir izine rastlamakta olduğumuzu söyleyebiliriz.

Şekil 19 : Cafcaf, 21. Sayı, 2009.

İslam'ın siyasi otoritesinin dışında kalan, yönetim biçimi ve yürürlükteki hukuku İslamî olmayan bölgelere, İslam'da dârülharp adı verilmiştir. Karikatürde esasında profan bir hayat tarzına sahip, seküler alışkanlıkları olan erkek figür, dini ıstılah ile içinde bulunduğu hali meşrulaştırma çabası içindedir. Yapıp ettiğini yahut diğer bir ifadeyle, sorumlu kabul edildiği halde, ifâ etmediği şeyleri tevil ve tezvirat ile kolaycılığa sığınmaktadır. Karikatürde, mütedeyyin camianın erkeklerinin mesuliyetlerinden kaçışlarına, onları aksatmalarına tariz eden bir biçimde dokunulmuştur. Seküler hayatın akışı içerisinde, onun düzenine ayak uydurmuş olan erkek figür, yerine getirmediği yükümlülüğü dini ıstılah ile meşrulaştırmaya çabalarken ortaya çıkan tezat ve tutarsızlık karikatürün nirengi noktasıdır.

Şekil 20 : Cafaç, 23. Sayı, 2009.

Borç verilen şeyi belli bir ilave ile geri almayı ifade eden faiz, İslam dininde ayetler ile haram kılınmıştır. Kezâ, Hz. Peygamber, Veda Hutbesi'nde faizli alışverişin yapılmayacağını ve bunun kesin bir hüküm olduğunu bildirmiştir. Müslümanlar ne haksızlık edecek, ne de haksızlığa uğratılacaktır. Günün ekonomik şartlarını belirleyen kapitalist düzende, faize meşruiyet kazandırmak adına yapılan tevîl ve tezvîratın eleştirisinin de barındığı karikatürde, müslüman camianın, ticaret ve para kazanmak konusunda, dinin faiz ve tefeciliğe ilişkin getirdiği hükümler hususunda Allah ile pazarlık halinde oluşu eleştirilmiştir. Karikatürdeki figürlerden biri dini vecibelerinden birini yerine getirdiği, namaz kıldığı için sevabının hâlihazırda zaten çok olduğunu düşünüp, dinin en mühim hükümlerinden biri olan faiz ve tefeciliği önemsiz bir günah addeder ve diğer sevaplarının onu bu günahından kurtaracağı vehmine kapılır. Müslümanların itikad ve amel noktasındaki tutarsız ve tezat tutumunun bir diğer örneği olan karikatür, onların kaygan bir zemin üzerinde olduklarına ve kadem-i itibarlarının yerinde sabit olmadığına dair bir tespit ve eleştiri getirmiştir.

Şekil 21. Cafcaf, 58. Sayı, 2013.

Söz konusu karikatürde mütedeyyin genç kız, müminlerin gözlerini haramdan sakınması gerekliliğini bildiren ayeti 'mantıklı' bulan genç, diğer ayetler hakkındaki şüphesini dile getirirse dahi, kendi çıkarına hizmet edecek bir şeye inandığı için gencin söylediğine razı gelmektedir. Dinin, bazı kesimlerce yozlaştırılması, dine ait birtakım hususların tahfif edilmesi yahut görmezden gelinmesi, adeta "kalıbına uydurulması" meselesi bir kadın ve bir erkek figür üzerinden eleştirilmiştir. Karikatürü, genç kızın verdiği izlenim çerçevesinde yorumlayacak olursak; dine uygun yaşamaktan ziyade, "dine uygun yaşar görünmek" daha önemlidir. Şayet bu şart sağlanıyorsa, arzu edilen fotoğraf çevreye verilebiliyorsa, ayetler hakkındaki şüphenin kaale alınır bir tarafı yoktur. Ayrıca, görseldeki figürlerin dış görünüşleri, kılık kıyafet ve edaları da dikkate şayan bir görünüm arz etmektedir. Erkek figürün, sandalye üzerinde ciddiyyetten uzak ve adâb-ı muâşeretten bihaber oturuşu, ve bir o kadar kibirli hali göze çarparken; kadın figürün süslü kılığı ve yüz ifadesindeki umarsızlık dikkat çekmektedir. Karikatürün temel eleştirisinin, mütedeyyin geçinen bazı kimselere yöneldiğini söyleyebiliriz. Dine dair birçok meselenin yozlaştırılması ve bundan duyulan rahatsızlık, karikatürün temel oluşum sebebini teşkil etmektedir.

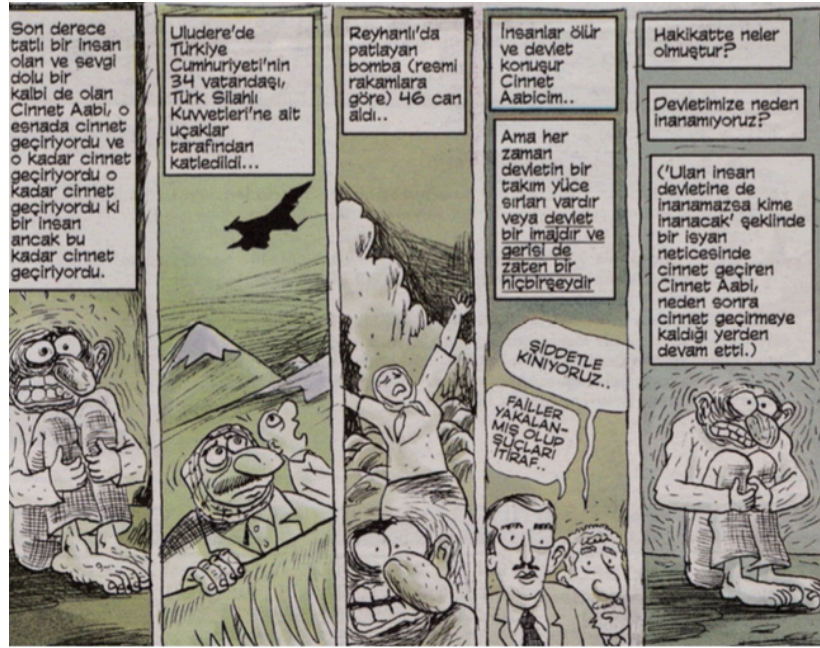

Şekil 22. Cafca, 26 sayı, 2009.

Karikatürde gününü herhangi bir gün gibi geçiren kişi, gecenin bir vakti o günün mübarek bir gün olduğunu hatırlar ve bir an evvel vazifeyi yerine getirmek için ayaklanır. Bu vazife, dinî bir vecibeyi ifa etmekten ziyade, bunu anlatan satırları bir mesaj kutucuğuna sığdırmaktan ibarettir. Teknolojinin yaygın hale gelmesiyle birlikte, insanlar arasındaki iletişim, sosyal ağlar ile kurulur olmuş ve neredeyse bununla sınırlı bir hale gelmiştir. Gündelik hayatta birçok iş bu yolla halledilir ve birçok görüşme bu yolla sağlanırken, insanlar arasındaki gerçek ilişkiler birer sanal ilişkiye dönüşmüştür. Karikatürde, hikâye bu yolla kurulurken, resmedilen figür akşamı evinde televizyon dizileri ve eğlence programları izleyerek geçirip, sonrasında vaziyeti fark edince, onu içinde bulunduğu durumdan çekip alacak kurtarıcısına sarılır. Telefonunu eline alır mesaj kutucuğunu doldurmaya başlar. Yazılan sözlere bakılırsa, o mübarek gecede eller semaya açılmıştır, gözyaşları sel olup akmaktadır ve dualar damla damla birikip adeta bir okyanusa dönüşmüştür. Fakat bunlar sadece yazıya dökülen sözüm ona temennilerdir ve gerçeği ifade etmez. Gerçek, karikatürdeki figürün hissettiğinden çok başkadır, fakat o yine de kendini mutmain hisseder; görev tamamdır. Karikatürde sanal

hayatın, gerçek hayata galibiyeti üzerinden, bir şeylerin sadece yazılıyor, söyleniyor, bir biçimde ifade ediliyor; fakat reel hayatta bunların karşılığının bulunmuyor oluşu eleştirilmiştir.

4.1.2. Güncel Siyasetin İzdüşümü

Şekil 23 : Cafaç, 55. Sayı.

2011 yılında, Uludere’de 34 kişinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından öldürülmesi ve yine 2013 yılında Reyhanlı’da düzenlenen bombalı saldırı sonucu birçok kişinin hayatını kaybettiği olaylar çizgiye dökülmüş ve her iki hadisenin de aydınlığa kavuşturulamaması, derin bir belirsizliğin var oluşu eleştirilmiştir. Söz konusu olaylar hakkında hükümet tarafından yapılan açıklamalar ikna edici bulunmamış, insanların aklındaki soru işaretlerini giderememiştir. Dolayısıyla, karikatürist devlete karşı oluşan güvensizliği, “İnsan devletine de inanmayacaksa kime inanacak” şeklinde isyankâr ve sitemkâr bir biçimde dile getirmiştir. Thomas Hobbes’un ortaya attığı bir kavram olan Leviathan, bireylerin anarşizm ortamından kurtulmak adına özgürlüklerinin bir kısmını Leviathan’a devretmesini ifade eder. Hobbes kavram ile

ilgili kitabında, onu şöyle açıklar: “Onları (vatandaşları) yabancıların istilasından koruyabilmenin, birbirlerine zarar vermelerini engellemenin, kendi sanayilerini ve yeryüzünün meyvelerini güvence altına almanın yolu bütün gücü ve kudreti bir tek insan ya da insanların meclisine vermektir. Toplumda yaşayan insanlar birbirlerine ‘Ben haklarımdan vazgeçiyorum ve tüm haklarımı bu insana ya da insanların meclisine veriyorum’ demelidirler. Böylece bütün güç ve kudret tek bir insanda toplanır. Bu, devlet yahut Latince Civitas olarak adlandırılır. Bu büyük Leviathan’ın doğması demektir”²⁰⁵. Karikatür, “Devlet bir imajdır ve gerisi de zaten hiçbir şeydir.” sözleriyle hak ve özgürlüklerin koruyucusu ve güvenliğin sağlayıcısı olan devlet algısına bir gönderme içermektedir. Kezâ, yine karikatür içerisinde siyasetçilerin olayla alakalı sarf ettikleri basmakalıp sözlerin, güvensizlikten başka bir şey telkin etmediği yönünde bir mesaj saklıdır. Bu söylemler ile devletin imajının fersudeleştiği, insanların zihnindeki ‘koruyucu devlet’ imajının zedelendiği yönünde bir anlam tahsis edilmektedir.

Şekil 24 : Hacamat, 50. Sayı, 2016.

²⁰⁵ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev.: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2007, s. 189.

Mart 2016 tarihinde, büyük şehirlerde sivillere yönelik eylemleri ile bilinen PKK'nın uzantısı TAK terör örgütü tarafından gerçekleştirilmiş Ankara saldırısı sonrasında Hacamat dergisi, yukarıdaki karikatürü kapağına taşımıştır. Örgütün sözümona terör karşıtlığına matuf ironik dil, Marksizmin şiddet kullanımını yadsıyan doktriniyle birlikte okunabilir. Kendisini Marksist-Leninst çizgide tanımlayan PKK'nın, öngördüğü nihaî toplum düzenini inşa etmek üzere terörü araçsallaştırdığı bilinen bir olgudur. Şiddeti biricik yöntem olarak gören ve uygulayan, Marks'ın "Zor, tarihin ebesidir" aforizmasını sıkça kullanan, "karşı zor" un örgütlenmesi ile söz konusu toplum düzenine ulaşılacağı inancını taşıyan bu örgüt, şiddeti meşrulaştırma çabası içindedir. Teröristler hariç herkesten şikayetçi oluşları, ideolojik körlüklerinin sarıh bir göstergesidir. Karikatürde, cürümü işleyen failin, fiilden ve teröristler hariç herkesten şikayetçi oluşları eleştirilmiştir.

Şekil 25 : Hacamat, 7. Sayı, 2015.

2015 yılının Haziran ayı genel seçimlerinde CHP'nin "Milletçe alkışlıyoruz" sözleri ile hazırlanmış oldukları seçim reklamına, "Milletçe bekliyoruz" sloganı ile karşılık veren söz konusu görselde, hoyrat ve eril bir dilin hâkim olduğu söylenebilir. Zirâ Hacamat dergisi, kendilerini tanımlarken "seviyeli mizah dergisi" mottosunu esas almış; diğerlerinin kullandığı çirkin, hoyrat, yıkıcı dile tamah etmeyeceklerini, bunun

berisinde olacaklarını ifade etmişlerdir. Fakat yukarıdaki karikatür ile künyelerinde iddiasını taşıdıkları seviyeli mizahın ne derece bir araya gelebileceği tartışmalıdır. Görsel, taşıdıkları iddia ile çelişik bir üslubun bir tecessümünü ifade eder.

Şekil 26 : Hacamat, 52. Sayı, 2016.

19 Ocak 2014 tarihinde, Türkiye'den Suriye'ye giden MİT tırlarına bir baskın düzenlenmiştir. Türk hükümetinin DAİŞ'e mühimmat göndererek yardım ettiği söylemleriyle, Türkiye'yi ulusal ve uluslararası arenada güç durumda bırakmak niyetiyle, bu baskına ait görüntüler Cumhuriyet gazetesi tarafından yayımlanmış ve ertesinde gazetenin genel yayın yönetmeni Can Dündar ve Ankara temsilcisi Erdem Gül casusluk ve terör suçu kapsamında yargılanmışlardır. Söz konusu yargılama sürecinde görülen dava sırasında, Avrupalı birtakım konsolos ve bürokratların da orada bulunması ve casusluk suçu ile yargılanan Can Dündar ile fotoğraf çekilmeleri alaylı bir dille eleştirilmiştir. Görselde, Dündar ve konsolosun karikatürize edilmiş biçimlerine dikkat edilecek olursa, örtük bir mana sezinlenmektedir. Zirâ, her ikisi de efemine bir biçimde resmedilmiş, böylece görsele bakan bir zihnin bilinçaltı böyle bir imaj ile

beslenmiştir. Fakat, halihazırdaki meselenin kişilerin cinsiyetleri ile alakalı olmadığı açıktır ve dolayısıyla yine karikatürde eril bir dilin izleri görülmektedir.

4.2. MUHAFAZAKÂRLIĞIN SEKÜLER MİZAH DERGİLERİNDE GÖNÜMÜ

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye’de mizah tarihini ele alırken, mizah dergilerine dek gelen sürecin beslendiği hadiseler ve geçtiği yollar üzerine bir çıkarımda bulunmaya gayret etmiştik. Türkiye’de ana-akım mizah dergiciliği ilk örnekleriyle beraber seküler kesim içerisinde neşet etmiştir. Cantek’in söylemiyle, özellikle 1950’ler itibarıyla sürekli halde sağ partilerin iktidara gelişi bu dergilerin tanımlanışını etkilemiştir. Kendisinin ifadesiyle, “Sağ hükümetleri eleştirmek, güzel bir sol makyajdır”²⁰⁶. Dolayısıyla halihazırda hükümette olan partilerin sağ partiler olması, onu eleştiren mizah dergilerini doğrudan sol koltuğuna oturtmaktadır. Mizah dergileri, 1970’li yıllara kadar modernist, komünist, azınlık, şeriat yanlısı gibi toplumun ayrıkısı gördükleri kesimini eleştirerek karikatürize etmişlerdir. Cantek’e göre, bugün de durum pek fazla değişmiş görünmemektedir²⁰⁷.

Mizahın kargaşa ve otorite boşluğunun yaşandığı dönemlerde yükselişe geçmesi, alt sınıflar için direniş ve rahatlama olanakları sağlayarak, kendinden sonrakilere tevarüs edecek “önemli figürler” ve anlatılar yaratmasına imkan tanır. Cantek’e göre, bu sebeple memlekette hasıl olan tüm kargaşa dönemleri mizahın gelişimine katkı sağlamıştır²⁰⁸. Bu minvalde, mizahın mevcut düzen ile çatışması onu besleyen, büyüten, gelişmesini sağlayan bir vesiledir. Yakın döneme bakıldığında Uykusuz, Penguen, Leman gibi seküler mizah dergilerinin varlığından söz edilebilir.

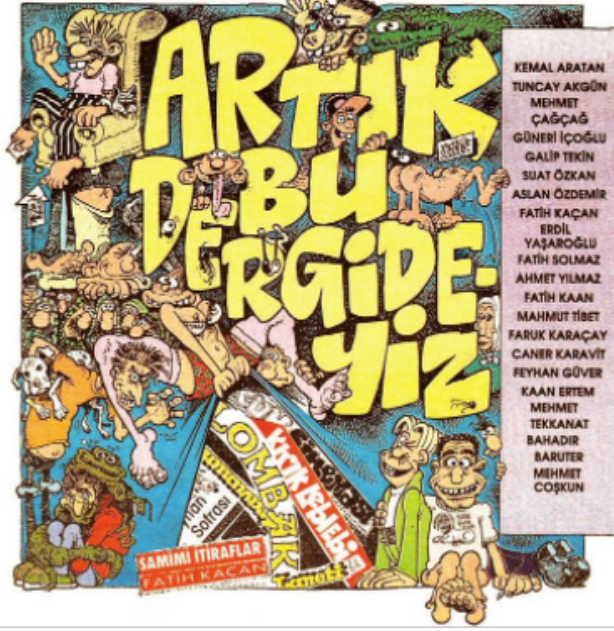
²⁰⁶ Özge Mumcu, “Türkiye’de Mizahın Anlamları” *Nasıl Dergisi*, ed.Okay Bensoy, 2011, s.6.

²⁰⁷ Özge Mumcu, *a.g.m.*, s.6.

²⁰⁸ .Levent Cantek, *Şehre Göçen Eşek, Popüler Kültür, Mizah ve Tarih, İletişim Yayınları, 2. baskı, 2014, İstanbul, s. 27.*

21 Kasım 1991 Perşembe 2000 TL. (KDV Dahil)

Le**M**o**an**
KRONİK HASTALIĞINIZ

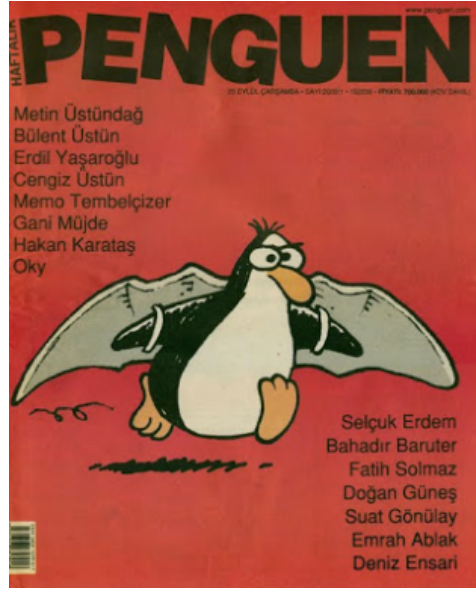

Leman, 21 Kasım 1991. İlk sayı kapağı.

Leman, 1985 yılında Gırgır'dan ayrılan ekibin kurmuş olduğu Limon dergisinin 1991 yılında kapanışının ardından aynı ekip tarafından devam ettirilmiş ve haftalık olarak yayımlanmıştır. Güneri İçoğlu, Kaan Ertem, Nihat Genç, Kemal Aratan gibi birçok çizerin bulunduğu dergi, 2000'li yıllarda kadrosunda yaşanan kopuşlar ile birlikte eski tirajını yitirmiştir.

Dergi kendisini ulusalcı, anti-empyralist bir çizgide tanımlamaktadır ve siyasi tutumu çizgisinin önüne geçmektedir. Cantek, Leman'ın bulunduğu yer ile ilgili olarak, onun hayatı eleştirirken göremediği aile içine dair konuşmaya, sorgulamaya, ve özeleştiriyeye karşı kapandığını, anti-medyanın ve iç savaşın dilini yeniden ürettiğini, kendi kendisinin hapishanesi olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu ifade eder²⁰⁹.

²⁰⁹ Levent Cantek, Leman, Anti-Medya ve İç Savaş Manzaraları, **Birikim Dergisi**, sayı: 102, ekim 1997.

Penguen, 25 Eylül 2002. İlk sayı kapağı.

Oğuz Aral'ın Gırgır ekolünden yetişen Metin Üstündağ, Bahadır Baruter, Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu gibi isimlerce 2002 yılında kurulan Penguen mizah dergisi, kuruluşunun peşi sıra Türkiye'nin en çok satan mizah dergisi olmuştur. Kadına şiddet, güncel siyasi olaylar, savaş, töre cinayetleri gibi konuları işlerken, ekseriyetle muhalif ve eleştirel bir tutum göstermiştir. Bazı isimlerin kopuşu ve başka bazı isimlerin dahil ile dergi halihazırda yayın hayatına devam etmektedir.

Uykusuz, 2 Eylül 2007. İlk sayı kapağı.

Uykusuz ise, Yiğit Özgür, Ersin Karabulut, Umut Sarıkaya, Uğur Gürsoy, Mehmet Çilingir gibi isimlerin 2007 yılında Penguen dergisinden ayrılarak çıkarmış oldukları mizah dergisidir. Derginin politik karikatürleri Erdoğan ve hükümet eleştirisi çerçevesinde şekillenmiştir. Uykusuz dergisi de takip ettiği geleneğe uygun surette kapağında güncel siyasete atıf yapan karikatürlere yer vermiştir. Derginin içeriği, ülkenin gündeminde var olan olayların yanı sıra, çizerlerin kişisel karikatür köşeleri, çizgi romanları ve mizah yazılarından müteşekkildir²¹⁰.

4.2.1. Gündelik İslami Hayata Bakış

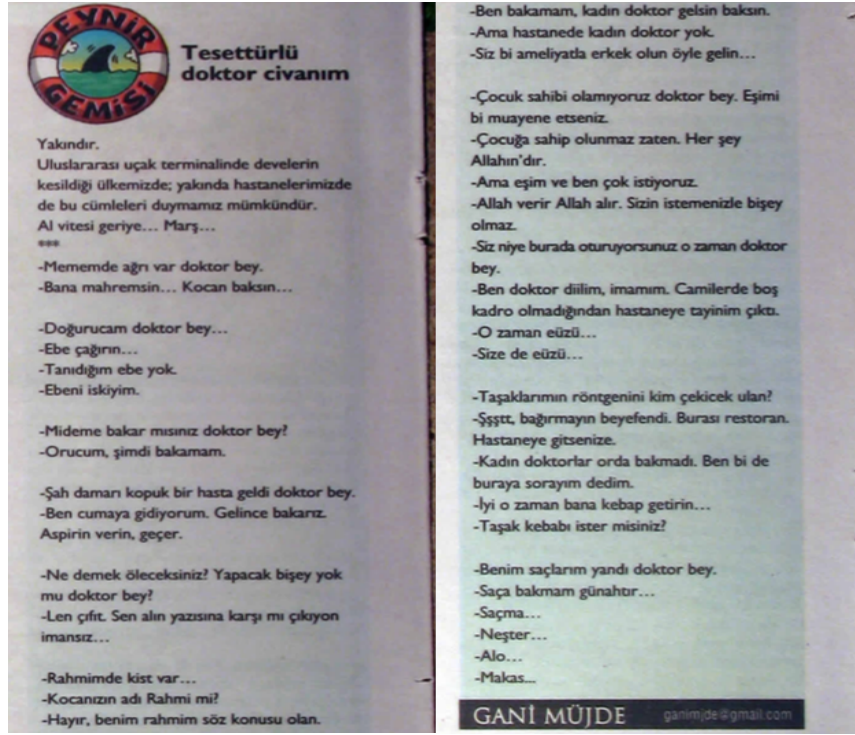

Şekil 27 : Penguen, 438. Sayı, 2011.

Yukarıdaki karikatürün, Türkiye’de İslamofobinin varlığına- yokluğuna dair bir yeniden düşünme çabasına zemin hazırladığı, şayet varsa boyutları noktasında bir araştırmaya gitme hususunda işaret fişegi olduğu söylenebilir. Görselde, caminin içerisinde bir imam ve bu imamın hizasında namaza durmuş bir cemaat göze çarpar. Fakat cemaatten biri elinde telefonu, Tanrı ile konuşmaktadır ve namazların rekâtı hususunda Tanrı ile pazarlığa tutuşmuştur. İmam dahil olmak üzere, cemaatin

²¹⁰ **Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya**, der: Barış Çoban- Bora Ataman, Kafka Yayınları, 2015, s.14

içerisinde bulunan diğerleri de, dikkatlerini bu adamın üzerine yönlendirmişlerdir. Diğer bir dikkate değer husus ise, mihrabın üzerine yazılı olan “Allah yok, din yalan” lafzıdır. Mizah kimilerine göre, eleştirmek adına yıkıcı, aşağılayıcı, saldırgan olunabilen bir alandır. Fakat söz konusu görselde neyin eleştirildiği sorusu cevapsız kalmaktadır. Zîrâ, yıkmaya çabalayan kullanılmaktadır, fakat bunun sebebi anlaşılammaktadır; çünkü karikatür bir iddia yahut eleştiri taşımamaktadır. Söz konusu görselin, yalnızca saldırgan duygular barındırdığı ve provoke etmeye yönelik bir tavrın eseri olduğu izlenimini verdiği söylenebilir.

Şekil 28 : Penguen, 2006.

Tesettürün doğrudan başlık içerisinde lafzının geçtiği metinde yazar kurguyu, müslüman bir doktor ile hasta arasında geçmesi muhtemel diyaloglar üzerinden oluşturmuştur. Her bir diyalogda hasta, biçare halde doktordan medet ummakta; lakin doktor hastaya oldukça müdanasız, kaba ve vurdumduymaz biçimde muamele etmektedir. Birinde erkek doktor kadın hastaya “Bana mahremsin, kocan baksın!” derken, diğer bir örnekte çocuk sahibi olmak isteyen çift için tedaviyi reddedip “Allah

verir, Allah alır. Sizin istemenizle bir şey olmaz!” şeklinde çıkarılır. Metinde, dinin gerekliliklerine karşı arazi bir tutumun insanın bu husustaki düşünme biçimini nasıl ve ne yönde etkilediği üzerine sarıh bir çıkarım yapılması mümkün görünüyor. Zira dinin temel rükünlerinin doktorluk mesleğini yapmaya engel teşkil ettiği fikrini doğuracak bir olaylar silsilesi ile karşı karşıyayızdır. Metin, dinin insan iradesini tamamen hiçe saydığı gibi bir anlayışın tezahürüdür. Bu anlayış, karikatürlerde de sıkça örneğine rastlanan bir müslüman stereotipi ile yeniden mevzubahis edilmiştir.

Şekil 29 : Leman, 2014.

Modern dünyada nesnelere, popüler kültüre maruz kaldıkları nispette yalınlıktan azade bir hâle gelmektedir, zamanımızda artık her şey görüldüğü kadar yalın değildir; yahut barındırdığı mana, yüzeysel anlamından ibaret değildir. Maruz kaldığımız görsellerde, karikatürlerde yahut yazılarda; alt metinlerin, yan anlamların arasına yerleşen “ideolojik sızıntılar”²¹¹ dikkatli bir gözle bakmayı ve derin bir okumayı gerektirir. Yukarıdaki karikatürde asker olarak resmedilen ve aynı zamanda bir uzaylı olan erkek figür, bir üst yetkili edasıyla, karşısında bulunan kadın figüre, kendilerinden birini diğerlerine belli etmeksizin nasıl dünyaya sokabildiklerini sorar. Başlı örtülü biçimde resmedilmiş kadın figür, Türkiye’de rahatça saklanabildikleri yönünde bir açıklama getirmektedir. Zira Türkiye’de başlı örtülü insanlar mevcuttur ve uzaylılar da örtü

²¹¹ Okutan, a.g.m., s.32.

aracılığıyla kendilerini kamufle edebilmişlerdir. Karikatürün, onu hazırlayan zihniyetin sahip olduğu düşünce yapısına dair bazı ipuçları taşıdığı söylenebilir. Erkek figürün askerî üniforma içerisinde olması durumu ve karşısında bulunan başı örtülü uzaylı kadın figürün kılık kıyafeti dikkate değer hususlardır. Türkiye’de geçmişte askeriye ile başörtüsü arasında bulunan gerilimi hatırlatan karikatür, mevzubahis zihniyetin esasında değişmediği yönünde bir çıkarım yapılabilir; zira bu görsel ile örtü tahfif edilmektedir.

Şekil 30 : Uykusuz, 2014.

Seküler mizah dergilerinde, Müslümanlar üzerine çizilen karikatürler diğer birçok örnekte rast gelindiği üzere menfi içeriklere sahip olmasına rağmen, söz konusu görselde müspet bir tutum gözlenmektedir. Modern görünümlü kadın ve erkek figür tıp üzerine konuşurken, doktorlara ve tıbbî çözümlere güvenmediklerini, üstelik tedavi için ilaç vs. de kullanmadıklarını ifade ederler. Bu sırada arkalarından geçen bir kadın, bir erkek ve bir çocuk figürü vardır. Kadın figür erkek olana çocuğu hasta olduğu için kendisinden onu okuyup üfleyip iyileştirmesini talep eder. Fakat hoca bir yandan modern görünümlü diğer ikilinin konuşmasını ayıplarken, diğer yandan kadına bu işin üflemeyle olmayacağını, doktora gidilmesi lazım geldiğini söyler. Bu manada işler

sanki tersine dönmüş gibidir. Fakat karikatürde dikkat edilmesi gereken başka bir husus hoca ve başı örtülü figürün kılık kıyafetleridir. Erkek figür başında takkesi, cebinde tespihi, uzun sakalları ve takunyalarıyla Müslüman dünyaya ait biri olduğu izlenimi verir; kezâ kadın figür başında örtü, ayağında şalvar ile resmedilmiştir. Kadın cahil, kırsala ait, fedakâr anne stereotipinin tam anlamıyla bir örneğini teşkil etmektedir. Bu kadının sosyal hayatla, sokak ile bir bağı yoktur; o evinin hizmetlisidir; üstelik cahildir, pek de bir şeyden anlamaz; bir şeyden anlamadığı ölçüde kocası ve çocuklarına karşı fedakârdır, adeta başını süpürge etmiştir. Bu görsel, daha evvel bahsini ettiğimiz Türk mizah yayıncılığında başörtülü kadın algısının bir örneğini teşkil etmektedir.

Şekil 31 : Penguen, 2008.

Müslümanların oruç ayı olan Ramazan ayında, camilerin minareleri arasına mahyâ asmak adeti vardır. Bu mahyâlar, “Hoş geldin Ramazan, Huzur ve Bereket Ayı, On Bir Ayın Sultanı” gibi ve benzeri ibarelerle süslenir, ışıklandırılır. Görselde daniska sıfatı ile tavsif edilen Ramazan ayı için müspet mi, yoksa menfî bir yorum mu getirilmek istendiği şüphelidir. Zîrâ, daniska sözcüğü kelime manası itibariyle ‘âlâ’ karşılığını verir, dolayısıyla olumlu bir anlama sahiptir. Lâkin Türkiye’de, ekseriyetle halk dilinde vasat yahut menfî bir şeyi ifade edecekken kullanılmaktadır. Dönemin başbakanı Erdoğan’ın, “Ben çevrecinin daniskasıyım.” söylemine karşılık çizilmiş olan karikatürde, mahyalar önünde çirkin bir biçimde çizilen figür ona benzetilmeye

çalışılmıştır. Lakin, bir alt metin ve niyet okumasına girilirse, menfi duygu ve düşüncelerden neşet etmiş bir ürün olduğu kanısına varılabilir. Zîrâ, bir söylem üzerinden İslam dinine has bir şeyi tahfif etmek, hatta insanlarda bulduğu karşılığı ile ifade edecek olursak, hararet etmek niyetinin bulunduğu fikri uyanmaktadır.

Şekil 32 : Uykusuz, 2015.

2015 yılında, Fransızca mizah yayını yapan Charlie Hebdo dergisinin, Paris'teki ofisine düzenlenen saldırı sonrasında, birçok gayrimüslim gazete ve dergide olayı kınayan yayınlar yapılmakla birlikte; doğrudan İslam'a yahut Müslümanlara karşı saldırıya geçen bir üsluptan kaçınılmıştır. Maruz kaldıkları terör, Charlie Hebdo karikatüristlerinin çirkin, hoyrat, yıkıcı, kötücül ve jakoben üslubunu tartışmayı zorlaştırmıştır ve üstelik olay karşısında tüm Müslümanları bir mahkeme karşısında hesap vermek pozisyonuna getirmiştir. Bu mahkemenin yargıçları elbette Türkiye'de de oldukça fazla olacaktır. Misâlen, Uykusuz dergisi yukarıdaki karikatüründe, gerçekleştirilen saldırı araç edilerek İslam'a, Charlie Hebdo üslubu ile saldırmanın bir örneğini vermiştir. Voltaire'in Helvetius'a, kendisiyle aynı görüşte olmadığı, hatta bu görüşten tiksindiği ve fakat yine de onu ifade etme hakkını sonuna dek savunacağına

dair söylemi üzerinden meseleye yaklaşanlar, ifade özgürlüğünü bir ‘sınırsız hoşgörü talebi’ olarak tanımlamaktadırlar. Karikatürde öfkeli bir ayı suratıyla çizilen birinci figür, ağzı bozuk biçimde, İslam’ın altı yaşında çocuklarla evlenmeye cevaz verdiği hatta bunu teşvik ettiği yönünde konuşurken bir yandan esas özgürlüğün bu olduğunu dile getirir. Akıner ve Mencet mizah dergilerinde İslamofobi üzerine şunları söyler: “İslamofobik klişeler genellikle Müslüman bireylerin giyim ve davranışları üzerinden oluşturulmuş ve genellikle Müslüman figürü yobazlık, terörizm, sahtekârlık ve sapıklıkla ilişkilendirilmiştir.”²¹²

Yukarıdaki karikatürde kullanılan hoyrat ve çirkin dil, genel olarak Türkiye’de ve özelde mizah dergileri içerisinde İslamofobiye dair bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 33 : Penguen, 2008.

Yukarıdaki karikatürde, örtük kimliklerin ifade ettiği anlamları okuyabilmek adına öncelikle göstergeler merceğe altına alınmalıdır. Bir sınıf ortamında, bir öğretmen, üç başı örtülü ve bir başı açık öğrenci figürünün bulunduğu görülür. Başörtülü figürler çirkin, öfkeli, sinsî bir biçimde çizilmiş ve gözlerini, yan sırada bulunan, korku dolu gözlerle etrafına izleyen, masum ve başı açık kıza dikmişlerdir. Kezâ, sınıfta bulunan öğretmen de sinsî bakışlarla başı açık olan kıza süzmektedir. Başörtülü kadınların öfkeli, sinsî, çirkin ve fakat diğer kadın figürünün masum ve ürkek bir biçimde çizilmesi,

²¹² Nurdan Akıner; Mustafa Sami Mencet, “Türkiye’de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam’ın Temsili”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı:2, 2016, s.1.

karikatüre bakan zihinlere belli bir mesaj iletmek ve bu iletinin, onların düşünce dünyasında bir stereotip oluşturması gayesini taşımaktadır. Öğretmen de çok muhtemel ki mütedeyyin biridir ve onun da bakışları rahatsız edici bir sinsiliğe sahiptir. Diğer yandan karikatürün metnine gelecek olursak, “Üç yanlış bir doğruyu götürür” diyen öğretmen üç yanlış ile başörtülü kızları ve bir doğru ile başı açık olan kızı işaret etmektedir. Dolayısıyla örtük bir biçimde, karikatürist, başörtüsü hakkındaki fikrini beyan etmiştir. Karikatür, birtakım seküler çevre ve mizah dergilerinin mütedeyyin kesime dair bakış açısına bir örnek teşkil etmektedir.

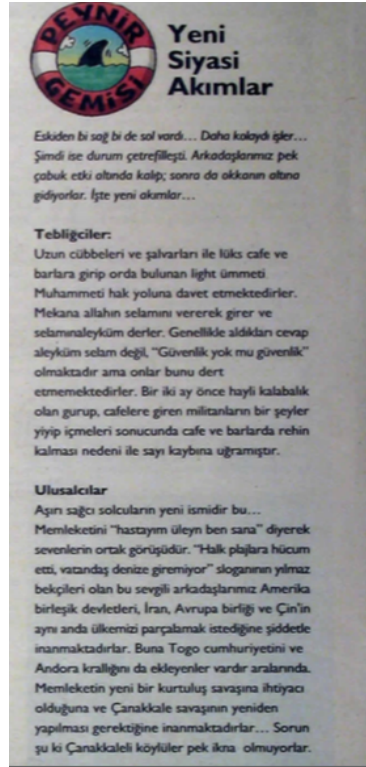
4.2.2. Güncel Siyasetin İzdüşümü

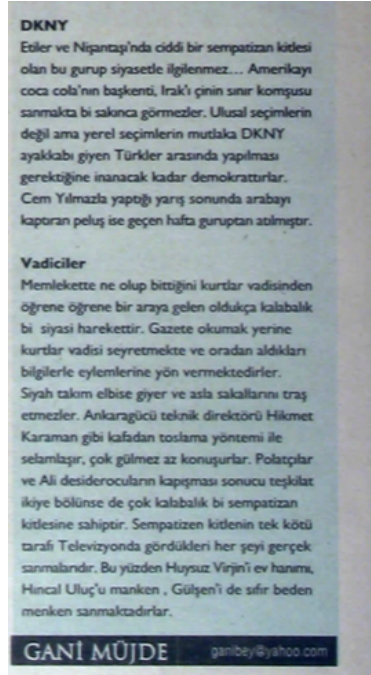

Şekil 34 : Leman, Mart 2016.

Mart 2016 tarihinde, büyük şehirlerde sivillere yönelik eylemleri ile bilinen PKK'nın uzantısı TAK terör örgütü tarafından gerçekleştirilen Ankara saldırısı, Leman dergisinde söz konusu kapak ile karikatürize edilmiştir. Sabah, Akit ve Milat gazetelerinin söz konusu suçu örten medya kuruluşları olarak gösterildiği karikatürde, patlama başkanlık sistemi ile ilişkilendirilmiş, fakat olayı gerçekleştiren terör örgütünün bahsi geçmemiştir. Yaşanan hadise kolektif hafızayı etkileyecek kertede

büyük bir acı olmasına karşın, gündelik siyasetin hesaplarına mâtuf, basitleştirici bir dilin hakim olduğu görülmektedir. Meseleyi sadece siyasete tahvil ederek, acının tahfif edildiği, genellemelerin cazibesine kapılarak düşünen bir zihnin üslubu sezinlenmektedir. Halbuki, söz konusu hadisenin gündelik siyaset ile uzak yahut yakın bir ilgisi olmadığı aşikardır; lakin karikatürde, gerçekleşen olay belirli bir politikanın raf ömrüne uygun surette kullanılmış, esas meselenin üzeri örtülmüştür.

Şekil 35 : Penguen, 2006.

Yazarın, yeni siyasi akımlar üzerine yorumlarını serd ettiği metinde, eskiden sağ-sol denklemi üzerine kurulu bir siyasi hayatın varlığı ve bunun kolaylığına ilişkin bir girizgah yapılır. Ardından güncel siyasi akımların kısa, mizahi içerikli tanımlamalarına geçilir ve ilk olarak tebliğciler adı altındaki güruh anlatılmaya başlanır. Uzun cübbeli ve şalvarlı olarak tasvir edilen kişiler, kılık kıyafetler vasıtasıyla ait oldukları dünyayı his ederler. Aşırılıkçı bir tavrın sahibi oldukları izlenimi verilen bu güruh, yazarın 'light' olarak tesmiye ettiği diğer müslümanları hak yoluna davet etmektedirler. Bir diğer yeni siyasi akım temsilcisi Ulusalçılar'dır. "Aşırı sağcı solcu" olarak hümoristik bir biçimde tanımlanan bu güruh solcu olduklarını iddia eden aşırı sağcılardır yazara göre. Kendileri bu memleketin vatandaşlarıdır ve memleket onlara aittir; halk onlardan gayrı ve aşağı bir şeydir. Dört farklı cenahın tanımlamalarının içeriğinde örtülü bir biçimde muhafazakârlığın eleştirisinin yapıldığından söz edebiliriz. Zira her birinin kendince 'kutsal'ları, değişmez doğruları ve kendilerine has birtakım kalıplara sokulmaya namzet özellikleri vardır. Her biri adeta muhafazakâr tavrın temelsizliğinden nasibini almıştır.

Şekil 36 : Leman, Ağustos 2015.

Özel harekâtçı polislerin ‘vatandaşları’ yere yatırdığı izlenimi verilerek sosyal medyada sunulan görüntülerin ardından, söz konusu olayda çok sayıda bomba ve silahın bulunduğu tespit edilmiş; dolayısıyla söz konusu kişilerin terörist oldukları anlaşılmıştır. Leman dergisi mezkûr olay sonrasında, bu görüntüleri görselde olduğu üzere kapağına taşımış, ancak Erdoğan’ı hedef alarak, HDP Eş Genel Başkanı Demirtaş’ın “Seni başkan yaptırmayacağız” sözlerine de karikatürde yer vermiştir. Konuşan karakter olarak Erdoğan’ın resmedilmesi ve hadisenin Erdoğan düşmanlığı üzerinden yansıtılması, içerisinde taşıdığı bir imâyâ gönderme yapar; karikatüre bakan tarafsız göz, Erdoğan düşmanlığı noktasında beslenmeye çalışılmaktadır. Fakat, esasında gerçekleşen hadisenin yine güncel siyasetle yahut siyasi kişilerle hiçbir ilgisi yoktur. Mesele, öte sınırlara taşınmış ve yaşanan hadise üzerinden düalist bir mücadeleye girişilmiştir: “Seni başkan olacaksın; hayır, sen başkan olmayacaksın.” Hadiselerin çok katmanlı oluşu göz önüne alındığında, görselde olayı sadece bir şeye, bir olaya, bir kişiye bağlama eğilimi gözlenmektedir. Fakat; terör, terörist hiçbir biçimde kadraja alınmamış; bilakis mevzu başka bir yöne çekilerek, dikkat dağıtılmaya ve esas meselenin üzeri örtülmeye çalışılmıştır.

Şekil 37 : Leman, Ocak 2016.

Cizre’de PKK terör örgütüne karşı yürütülen operasyonlarda görevli olan özel harekatçı polislerin karikatürize edildiği görselde, PKK terör örgütünden bahsetmeksizin, güvenlik güçlerinin bir ilkokula saldırdıkları imajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Örgütün eylemlerine bilinçli bir seçim ile yer verilmemekte ve böylece esasında örtük bir biçimde PKK sempatisi ihsas edilmektedir. Zirâ, karikatürlerde neyin gösterildiği kadar, neyin gösterilmediği, örtük bir mesaj halinde neyin verilmek istendiği önemlidir. Bunu fark edebilmek adına, anlamın mutfağına girmek gerekir.

Şekil 38 : Leman, Mart 2016.

19 Ocak 2014 tarihinde, Türkiye’den Suriye’ye giden MİT tırlarına düzenlenen baskın sonrasında, Türk hükümetinin DAİŞ’e mühimmat göndererek yardım ettiği söylemleriyle, bu baskına ait görüntüler Cumhuriyet gazetesi tarafından yayımlanmış ve ertesinde gazetenin genel yayın yönetmeni Can Dündar ve Ankara temsilcisi Erdem Gül, casusluk ve terör suçu kapsamında yargılanmışlardır. Söz konusu yargılama sürecinde görülen dava sırasında, Avrupalı birtakım konsolos ve bürokratların da orada bulunması ve casusluk suçu ile yargılanan Can Dündar ile fotoğraf çekilmeleri sonrasında bu hadise Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafınca eleştirilmiştir. Leman dergisi söz konusu hadiseyi alaya alarak, Erdoğan’ı olayın yaşandığı tarihlerde katıldığı muhtarlar toplantısından mülhem, bir muhtar ile fotoğraf çekilirken karikatürize etmiştir.

Karikatürün ‘örtük işlev’ine eleştirel bir gözle bakmayı denediğimizde ilk olarak göze çarpan Erdoğan ve muhtarın nasıl karikatürize edildiği olacaktır. Erdoğan ve muhtar

olabildiğine çirkin, bakımsız, göze hitap etmeyen bir biçimde resmedilmişken, sayfanın üst kısmında Can Dünder ve konsolosun gerçek fotoğraflarının verildiğini görürüz. Can Dünder ve konsolos olabildiğine modern giyimli ve göze hitab eden bir görüntü çizerken, Erdoğan ve muhtar rengarenk ve biçimsiz kıyafetleriyle bilakis gözü rahatsız etmektedir. Bu iki görselin bilinçli bir tercihle yan yana getirildiği elbette açıktır. Okuyucudan adeta taraflı bir biçimde tercih yapması istenmektedir. Burada Şerif Mardin'in merkez- çevre ayrımına başvurabiliriz. Mardin, merkezi, yönetici veya odak nokta olarak tanımlarken; çevreyi ise merkezin etrafında yer alan ve merkeze göre şekillenen bir ilişki biçimi olarak tanımlar. Merkez; tahakküm kuran, karar veren, doğruyu ve güzeli belirlemede esas merci iken; çevre ancak merkeze yakınlığı ölçüsünde kaale alınabilir ve ekseriyetle olumsuz bir imaja sahiptir. Dolayısıyla, karikatürde merkezi Can Dünder ve konsolos temsil ederken, Erdoğan ve muhtar çevrenin temsilidir. Merkez moderndir, göze hitap edendir, çevre ise köylüdür ve pek de göze fazla hitap etmez. Muhtarın "mıhtar" olarak isimlendirilmesi de yine bu yaklaşımın bir tezahürüdür.

SONUÇ

Çalışmamız, Türk muhafazakârlığının mizah dergileri üzerindeki izdüşümlerine edebiyat ekseninde eğilirken, muhafazakâr tavrın aktüel karşılıklarını da tespitte çalışmaktadır: Muhafazakârlık bugün Türkiye’de nasıl algılanmaktadır? Kapsamlı bir cevap için Türk muhafazakârlığının öncelikle neye tekabül ettiği, kaç farklı görünüm ve eğilimi inhisar ettiği, her birinin nihaî olarak neyi muhafaza ettiğini sormak gerekirdi. Bu sorulardan hareketle, Türk muhafazakârlığının güncel mizah dergilerine nasıl sirayet ettiği; sadece İslamcı-muhafazakâr örneklerde değil, seküler eğilimli mizah dergilerde dahî muhafazakâr tutumun nasıl tecessüm ettiği irdelendi.

Bu çerçevede birinci bölümde, Türkiye’de muhafazakârlığa matuf kavram kargaşasına kapılmamak ve mizah dergileri üzerinde muhafazakârlığın nüfuzu üzerine soracağımız sorulara doğru cevaplar alabilmek adına, Türk muhafazakârlığının tafsilatlı bir anlatısı yapılmıştır. Osmanlı’da modernleşmenin etkisiyle oluşan ortam içerisinde neşet eden Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık gibi fikir akımlarının siyasete dahli ile birlikte, tam manasıyla Batı’daki karşılığıyla olmasa dahi, muhafazakârlığın da bu fikrî akımlar içerisindeki varlığından söz edilebilir. Zira Osmanlı-Türk modernleşme süreci, yenilik arzusunun yanı sıra, muhafaza etme iştiağı da taşıması itibarıyla Türk muhafazakârlık tarihinin inceleme alanındadır. Bunu takip eden Tanzimat ve Cumhuriyet yıllarında modernleşme, ve geri kalmışlıktan kurtulma çabaları, mazinin reddine sebep olmuş; bunun sonucunda Batı’nın tekniğini alarak ahlakını reddetme ölçüsüyle vücut bulmuş olan düşünce, Türk muhafazakârlığının temel söylemi haline gelmiştir.

Bilhassa Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun, ilerlemenin temel şartı olarak maziden kopuşu kabul ettiği bir dönemde, devamı esas alan, farklı ton ve bağlamlarda bile olsa geleneği muhafazaya çalışan bir muhafazakâr çevre oluşmuştur. Bu farklı tonları ele alabilmek adına, Türk muhafazakârlığını Kemalist Muhafazakârlık, Kültürel Muhafazakârlık, İslamcı Muhafazakârlık, Milliyetçi Muhafazakârlık ve Sosyalist Muhafazakârlık başlıkları altında toplayıp, söz konusu ayrımı belirleyen fikir ve argümanlar ile öncü isimler birinci bölüm içinde derlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm, Türk muhafazakârlığında serdettikleri yeni ve yapıcı fikirler ile mühim birer yer teşkil eden ve aynı zamanda Türk edebiyatının kıymetli birer üreticisi olan Peyami Safa, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimlerin karikatüre nasıl konuk edildiğini tespit edebilmek adına, onlar hakkında çizilmiş karikatür örneklerine ayrılmıştır. Mevzubahis isimlerin, aynı zamanda muhafazakârlık anlayışlarına dair tafsilatlı bir anlatının yapıldığı bölümde, kendilerinin hangi karakteristik yönlerinin mizahi bir unsur haline getirildiği yahut dünya görüşlerinin ne biçimde ele alındığı, kişisel hayatlarına dair nasıl eleştiriler getirildiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bir sonraki bölümde güncel Türk mizahına dair incelemeyi doğru bir biçimde yapabilmek adına, üçüncü bölümde tezimizin sacayağını oluşturan Türk mizahının dünü üzerine bir anlatıya yer verilmiştir. Öncelikle sözlü ve yazılı mizah ayrımına gidilerek, sözlü mizah tarihi içinde milat kabul edilen Selçuklu dönemi ile Osmanlı dönemi örneklerine değinilmiş, akabinde yine Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi ana başlıklarında yazılı mizah ele alınmış ve son olarak Cumhuriyet dönemi mizahı İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı devrede değerlendirilmiştir.

Hâlihazırda, Türkiye’de muhafazakâr ve muhafazakârlık dendiğinde zihinlerde uyanan intibain dindar ve dindarlık olması sorgulanması gereken bir durumdur. Zira, her siyasi eğilimin kendi değerleri ve inançları doğrultusunda- bir yenilik iddiası taşısa dahi- kendi düzenini tesis ettikten sonra bunu muhafaza etmeye çalıştığı gözlemlenir. Yahut, sahip olduğu ideoloji çerçevesinde bir iktidar iddiası taşımasa bile, hadiseler karşısındaki algısı ve tutumunun, o ideolojinin izin verdiği ölçüde açık ve isabetli olduğu gözlenir. Zira her ideoloji, tesis edilmek istenen düzenin belirli, dar kalıpları çerçevesinden dünyaya bakmaya ve o kerte muhafazakâr bir tutum içinde olmaya teşnedir. Dördüncü bölümde verilen örnek mizahi öğeler ile anlatmaya çalıştığımız esas şey, bu iddia ile örtüşmektedir. Bu bölümde öncelikle, İslamcı- muhafazakâr mizah dergilerinin İslami dünyaya bakışı ve güncel siyasetin bu dergilerde nasıl gözlemlendiği, nasıl bir üslup ile ele alındığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, söz konusu İslamcı-muhafazakâr mizah dergilerinin, seküler mizah dergilerinden

farklı olarak yapmayı iddia ettikleri seviyeli mizahı, ne derece gerçekleştirebildikleri sorgulanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümün diğer bir çalışma alanı olan seküler mizah dergileri ise yine benzer başlıklar altında, İslamî dünyaya bakış açıları ve güncel siyasete değinileri itibariyle ele alınmaya çalışılmış; bu suretle kullandıkları üslûbun açıklayıcılığına başvurularak muhafazakâr tutumlarına dair bir çıkarımda bulunmaya gayret edilmiştir. Yerleşik algı nazara alındığında, söz konusu seküler mizah dergileri yenilikçi ve açık fikirli olarak addedilmektedir. Fakat esasında hadiseleri ele alırken, sahip oldukları ideoloji çerçevesinde olaylara belli veçhelerden bakabildikleri, yine bu ideoloji çerçevesinde kendilerince kutsal belledikleri şeyi muhafazaya çalıştıkları, yahut olayları esasında olduğundan çok başka veçhelerden ele aldıkları tespit edilmiştir. Bu durumda, bir çeşit “tersine muhafazakârlığın” söz konusu olduğu iddia edilebilir. Mizah dergilerinin gündelik hayat ve siyasetle sıkı bir bağı olduğu varsayımından hareketle, bunlardan bazılarının sadece belli hususlara bağlı kalınarak ve toplumda yerleşmiş değer yargıları esas alınarak ‘muhafazakâr’ diye isimlendirilmesinin göreceliği tezimizin sorguladığı en önemli husustur.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra karikatürü yapılmayan; yalnızca milli bayram ve kutlamalarda resimsi bir yorumla çizilen Atatürk, söz konusu veriye bir örnek teşkil eder. Heykelsi duruşunun yanında, karşısındakine jest ve mimikleri ile cevap vermeyen tutumu, ona atfedilen kutsiyete, taviz vermeyen edaya gönderme yapmaktadır. Cumhuriyet’in kurucu babasının, eril bir dil ile, karşısındakinde bir korku yaratacak kertede ciddi ve donuk çizilmesi, ona atfedilen kutsiyetin yanında seküler bir mizah dergisindeki muhafazakâr tutumun da bir örneğidir²¹³.

Bu itibarla, mizah dergilerini neyi ve nasıl çizgiye ve metne döktükleri gibi kıstaslar çerçevesinde ele alırken, neyi görmezden geldiklerini de ıskalamayan dikkatli bir göze ihtiyaç vardır.

²¹³ Levent Cantek, *Şehre Göçen Eşek*, İletişim Yayınları, 2014, s. 135.

Son tahlilde tez, muhafaza etme dürtüsünü uyandıran şeyin ideolojik bağlılık olduğu fikrini ortaya atmaktadır. Mizah, hangi ideolojiye sahip zihinlerce icat ediliyorsa, o ideolojinin sınırlılıkları çerçevesinde bir kategorizasyona gitmektedir. Yani, neyin gösterilip, neyin gösterilmeyeceğini yahut neyin ne biçimde karikatürize edileceğini söz konusu ideolojik bakış açısı belirlemektedir.

KAYNAKÇA

AKIN, Mahmut H.: “Muhafazakâr Siyasal Kültürde Bir Sembol Olarak Necip Fazıl Kısakürek”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı:39, 2014.

Aktan, Coşkun Can; Yay Serdar: “Türkiye’de Statüko ve Değişime Direnç”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2016.

Alkan, Mehmet Ö.: “Giriş”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi-**, ed. Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Alver, Köksal: “Ahmet Hamdi Tanpınar: Türk Muhafazakârlığının Estetiği”, **Tezkire**, Yıl: 11, Sayı: 27-28, Temmuz-Ekim, Ankara, 2002.

And, Metin (1983): **Türk Tiyatrosunun Evreleri**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

Argın, Şükrü: “Siyasetin ‘Taşra’sında Taşranın Siyasetinin Tahayyül Etmek”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Atay, Tayfun: “Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk ‘Gelenek-çi’ Muhafazakârlığı”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Ayvaz, Emre: “Abdülhak Şinasî Hisar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013

Ayvazoğlu, Beşir: “Ekrem Hakkı Ayverdi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Ayvazoğlu, Beşir: “Yahya Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Azak, Umut: “Sâmiha Ayverdi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Banarlı, Nihad Sami: "Yahya Kemal Nasıl Çalışırdı?", **Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası II**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yayını, 1968.

Baydar, Mustafa: **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?**, İletişim Yayınları, Yay. Haz.: Kıvanç Koçak, 2015.

Bora, Tanıl: “Muhafazakârlık Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Bora, Tanıl ve Onaran, Burak: “Nostalji ve Muhafazakârlık: ‘Mâzi Cenneti’”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Bora, Tanıl ve Taşkın, Yüksel: “Sağ Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Kemalizm-**, ed. Ahmet İnsel, Cilt: 2, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

Bora, Tanıl: **Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

Bora, Tanıl: “Milliyetçi Muhafazakârlık ve İslâmcı Düşünüşte Batı İmgesi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Canım, Rıdvan: **Divan Edebiyatında Türler**, Grafiker Yayınları, 2010.

Cantek, Levent: “Çöküş Sürecinde Osmanlı Mizahının Kritiği“, **Güldiken Mizah Kültürü Dergisi**, C. 8, Sayı: 24(Yaz 2001).

Cantek, L. ve Gönenç, L.: Türkiye’de İslami Mizahın Yükselişi, **Birikim Dergisi**, sayı:268-269, 2011.

Cantek, Levent: **Şehre Göçen Eşek**, Popüler Kültür, Mizah ve Tarih, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2014.

Çelik, Nur Betül: “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Kemalizm-**, ed. Ahmet İnsel, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Çeviker, Turgut: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Karikatürü”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4.1985.

Çeviker, Turgut: **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 1- Tanzimat Dönemi (1867-1878)/ İstibdat Dönemi (1878- 1908)**, Adam Yayınları, 1. Baskı, 1986.

Çeviker, Turgut (1918-1923): **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 3- Kurtuluş Savaşı Dönemi**, Adam Yayınları, 1. Baskı, 1991.

Çınar, Metin: “Dergah Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Çiftçi, Murat: “Muhafazakârlık Üzerine”, **Ayraç Dergisi** “Muhafazakarlık: Altın Çağı mı, Gerileme Dönemi mi?”, 61.s. (S. 18-19), 2014.

Çiğdem, Ahmet: “Muhafazakârlık Üzerine” **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74, İstanbul, 1997.

Çiğdem, Ahmet: “Türk Batılılaşması”nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çiğdem, Ahmet: “Sunuş”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.(13-19)

Çoban, Barış; Ataman, Bora: **Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya**, Kafka Yayınları, 2015.

Çolak, Erdem: “İslam ile Görsel Mizah: Türkiye’de İslami Mizah Dergiciliğinin Dönüşümü”, **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, 3(1), 2016.

Demiralp, Oğuz: “A. Hamdi Tanpınar”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Demirel, Tanel: “1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değınmeler”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Doğan, M. Sait: “Siyasi Muhafazakârlıkla Örtüşen Toplumsal Muhafazakârlığın Medyatik Tahrifi” **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı:28, 2003.

Duran, Burhanettin: “Necip Fazıl Kısakürek’in Siyasi Fikirleri Üzerine Bir Değırlendirme”, **Hece**, Sayı:97 (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Ankara.

Dumlupınar, Sezai: **Tek Parti ve Mizah**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul. 2011.

Gencer, Bedri: “Ahmet Cevdet’in Çağdaş Türk Muhafazakâr Düşüncesine Etkisi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı:39, 2014.

Georgeon, François: **Doğu'da Mizah**, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?” (Haz: Irène Fenoglio- François Georgeon, çev: Ali Berktaş), 2. Baskı, YapıKrediYayımları, İstanbul, 2007.

Gökalp, Ziya: “İnkılapçılık ve Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekinil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Gökmen, Özgür: “Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhafazakâr Yönelimler”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekinil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Gönenç, Levent; Cantek, Levent: “Toplumsal Değişme ve Mizah Dergileri”, **1920'den Günümüze Toplumsal Yapı ve Değişim**, Phoneix Yayınları, Ankara, (s. 457-486), 2012.

Göral, Vural: “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık**, ed. Murat Gültekinil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Gürbilek, Nurdan: “Tanpınar'da Ophelia, Su ve Rüyalarda”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekinil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Güzel, Murat: “Necip Fazıl Kısakürek”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekinil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

İnam, Ahmet: “Dünyaya Yan Bakma Biçimi Olarak Mizah”, **Güldiken Mizah Kültürü**, Sayı: 3, 1994, ss. 8–10.

İnsel, Ahmet: “Sol Muhafazakârlık”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 129, İstanbul, 2000.

İrem, C. Nazım: “Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi- Muhafazakârlığının Kökenleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74, İstanbul, 1997.

İrem, C. Nazım: “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve ‘Diğer Batı’ Düşüncesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 57–2, Nisan-Haziran, Ankara, 2002.

İrem, C. Nazım: “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekinil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

İrem, C. Nazım: “Mustafa Şekip Tunç”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

İrem, C. Nazım: “Muhafazakâr Modernlik, Diğer Batı, Türkiye’de Bergson’culuk”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 82, İstanbul, 1999.

Kaçan, Hasan (1998): “Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı”, **Cumhuriyet 1923-1998**, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Kahraman, Hüseyin: “Nurettin Topçu’nun Düşünce Dünyasında Mehmet Akif Ersoy”, **Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri**, 2009.

Karadeniz, Abdürrahim (16-23): “Büyük Doğu’nun Siyaset, Toplum ve Devlet Tasarımı”, **Hece**, Sayı:97 (Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı), Ankara.

Kısakürek, Necip Fazıl: **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1986.

Kısakürek, Necip Fazıl: **O ve Ben**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1999.

Kısakürek, Necip Fazıl: **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2004.

Levent, Agah Sırrı: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 1.C Giriş 3. Baskı TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Mencet, Mustafa Sami; Akıner, Nurdan; “Türkiye’de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam’ın Temsili”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı:2, 2016, s.169-196.

Mengüşoğlu, Metin Önal: “**Mağrur Öfke: Necip Fazıl**”, Metamorfoz Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2014.

Meriç, Cemil: **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2007.

Meriç, Ümit: **Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.

Mollaer, Fırat: “Mustafa Şekip Tunç”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2014.

Mumcu, Özge: “Türkiye’de Mizahın Anlamları” **Nasıl Dergisi**, ed.Okay Bensoy, 2011.

Nar, Ali: **İslami Edebiyat Açısından Mizah Edebiyatı**, Elif Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Okay, Orhan: “Mehmet Akif’in Karakteri ve Sanatı”, **Hece Dergisi**, Sayı 133 Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, Ocak 2008.

Okutan, M. Çağatay: “Müfrit Dinciler ile Müfrit Devrimcilerin Orta Yolu: Türk Muhafazakârlığında 1950’ler”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Baha, Ankara, 2004.

Okutan, Birsen Banu: “Karikatürlerdeki Başörtülü Figürlerin Göstergebilimsel Analizi: Penguen Dergisi Örneği”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, 2013, s.9-38.

Öğün, Süleyman Seyfi: **Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergah Yay., İstanbul, 1992.

Önal, Mehmet: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” Hakkında Bir İnceleme, **Türkbilig**, Sayı: 14, (143-167), 2007.

Öngören, Ferit: **Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 1998.

Öz, Asım: Ümit Aktaş ile Röportaj, **Dünya Bizim**, (çevrimiçi) <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=230110>, 28 Mart 2017.

Özipek, Bekir Berat: **Muhafazakârlık -Akıl, Toplum, Siyaset-**, Timaş Yayınları, Ankara, 2011.

Özipek, Bekir Berat: “Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed.Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Özden, Barış Alp: “Ahmet Rıza”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası- Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Özman, Aylin: “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu” **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık-**, ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Pala, İskender: “Türk Edebiyatı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.30., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Safa, Peyami: “Eski Yeni Kavgası”, **Türk Düşüncesi**, Sayı: 31, 1956.

Safa, Peyami: “Seçimler ve Milli Hakimiyet”, **Türk Düşüncesi**, Sayı:63, 1960.

Safi, İsmail: “Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel- Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2005.

Sarıtaş, Mehmet: “Nurettin Topçu”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Subaşı, Necdet: “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirme, Tahayyül ve Tefekkür”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -İslâmcılık-**, ed. Yasin Aktay, Cilt: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Tâhirü’l- Mevlevî: **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.

Tanpınar, A.Hamdi: **Huzur**, İstanbul: Dergah, 2000, sy. 10.

Tanpınar, A. Hamdi: ”Şark ve Garp”, **Mücevherlerin Sırrı**, Haz.: İ. Dirin, T. Anar, Ş. Özdemir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Yahya Kemal**, İstanbul , Dergah Yayınlan, 2001.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Günlüklerinin Işığında Tanpınar’la Baş Başa**, Ed.:İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, 2008.

Topçu, Nurettin: **Yarıncı Türkiye**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1972.

Topçu, Nurettin: **Kültür ve Medeniyet**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

Türk, Bahadır: Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışın Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, Ankara, 2004.

Usta, Çiğdem: Mizah Dilinin Gizemi, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009.

Varlık, Bülent: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, 1985.

Yazıcı, Nermin: “Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem”, **Turkish Studies**, 2011.

Yücebaş, Hilmi: **Türk Mizahçıları**, L&M Kitaplığı, İstanbul, 2004.

Yılmaz, Murat: “Türk Düşüncesi Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Yılmaz, Murat: “Mehmet Âkif Ersoy”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce - Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil, Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Zürcher, Erik Jan: “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Muhafazakârlık-**, ed. Murat Gültekingil; Tanıl Bora, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.